

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών

Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις
«Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια»

Διπλωματική Εργασία

με τίτλο

**«Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και οι Ουδέτεροι:
Ελβετία, Ισπανία, Σουηδία, Τουρκία.»**

Όνοματεπώνυμο: Ανδρέας Σπανόπουλος

Επιβλέπων Καθηγητής: Θεοδόσιος Καρβουναράκης

Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2021

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία.

Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου. Οποιοσδήποτε παραλείψεις ήθελε προκύψουν, οφείλονται σε ανθρώπινο λάθος σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν εσκεμμένη πρόθεση».

Ανδρέας Σπανόπουλος

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΟΥΔΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ	3
1.1 Ουδετερότητα: ορισμός και ιστορία	3
1.2 Οι διασκέψεις της Χάγης.....	6
1.3 Μορφές ουδετερότητας.....	11
1.4 Κριτική της πολιτικής της ουδετερότητας	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΟΥΔΕΤΕΡΕΣ ΧΩΡΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ.....	17
2.1 Ελβετία	17
2.2 Ισπανία	23
2.3 Σουηδία	288
2.4 Τουρκία	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΥΔΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ.....	39
3.1 Συνολικές εκτιμήσεις της ουδετερότητας των υπό εξέταση κρατών.....	39
3.1.1 Ελβετία.....	39
3.1.2 Ισπανία.....	42
3.1.3 Σουηδία	44
3.1.4 Τουρκία.....	47
3.2 Ομοιότητες και αποκλίσεις.....	49
3.2.1 Το κίνητρο της συνεργασίας.....	51
3.2.2 Το κίνητρο της φιλίας έναντι της αυτοβοήθειας	53
3.2.3 Το κίνητρο της ασφάλειας και του κόστους	54
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	56
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	61
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	64

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΣΥΝΟΨΗ

Αν και κατά τη μελέτη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου δίνεται έμφαση κυρίως στα δύο μεγάλα αντιμαχόμενα μέρη, μία από τις πιο ενδιαφέρουσες αν και λιγότερο αναφερόμενες πτυχές του πολέμου ασχολείται με τα ευρωπαϊκά κράτη που κατάφεραν να παραμείνουν ουδέτερα σε αυτόν. Ξεκινώντας ο πόλεμος το 1939 τα περισσότερα κράτη προσπάθησαν να παραμείνουν ουδέτερα. Μέχρι το τέλος του 1941 μόνο έξι από αυτά τα είχαν καταφέρει αποδεικνύοντας περίτρανα ότι η ουδετερότητα σε έναν πόλεμο αποτελεί μια φιλοδοξία και όχι επιλογή. Καμία χώρα δεν παρέμεινε ουδέτερη επειδή το «ήθελε» ή επειδή οι εμπόλεμοι σέβονταν τη θέλησή της. Οι αιτίες που το επέτρεψαν ήταν η αμυντική ικανότητα, η γεωγραφία, οι πολιτικές προσωπικότητες, οι πρώτες ύλες, η τύχη, ότι τελικά δεν ήταν και εντελώς «ουδέτεροι» αλλά κυρίως το κόστος - όφελος των εμπολέμων από την παραβίαση ή όχι της ουδετερότητας.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Η ουδετερότητα είναι σαν την παρθενιά. Όλοι ξεκινούν από αυτή»

Roderick Ogley

Η 1^η Σεπτεμβρίου 1939, ημέρα εισβολής της Γερμανίας στην Πολωνία, αναφέρεται ως ημερομηνία έναρξης του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Η αντίδραση ορισμένων χωρών όπως της Γαλλία και της Βρετανία ήταν άμεση, κηρύσσοντας τον πόλεμο στη Γερμανία, ενώ η αντίδραση άλλων χωρών, όπως των ΗΠΑ, ήταν χρονικά υστερημένη. Ωστόσο, υπήρξαν και χώρες που επέλεξαν να παραμείνουν ουδέτερες, όπως η Ελβετία, η Ισπανία, η Σουηδία και η Τουρκία.

Αρκετές μελέτες έχουν προσπαθήσει να εξετάσουν τα αίτια αυτής της ουδετερότητας. Για παράδειγμα, ο Gayer (2013, σελ. 5) υποστηρίζει ότι η αυτοδιάθεση και η κυριαρχία, καθώς και η μακροχρόνια ιστορικά πολιτική ουδετερότητας αποτελούν κίνητρα για αυτές τις χώρες να ελέγχουν τις δικές τους εξωτερικές πολιτικές επιλέγοντας την ουδετερότητα. Προσθέτει, όμως, πως εξαιτίας της παγκόσμιας σύρραξης, δεν ήταν δυνατό να μην υπάρξει κάποιου είδους αλληλεπίδραση με τις δυνάμεις των Συμμάχων ή και με τις δυνάμεις του Άξονα. Οι Συμμαχικές δυνάμεις και οι δυνάμεις του Άξονα απέδιδαν διαφορετική σημασία στα ουδέτερα κράτη σύμφωνα με τις εκτιμήσεις τους εν καιρώ πολέμου για τη σημασία αυτών των κρατών στον πόλεμο, με αποτέλεσμα να υφίστανται διαφορετικά πρότυπα σεβασμού της έννοιας της ουδετερότητας. Πρακτικά αυτό σημαίνει πως αυτές οι χώρες θα έπρεπε να παρέχουν κάποια ανταλλάγματα προκειμένου να διατηρήσουν την ουδετερότητά τους.

Ο Golson (2019) επισημαίνει πως, χώρες όπως η Τουρκία επωφελήθηκαν της γεωγραφίας τους, αλλά χώρες όπως η Ισπανία, η Σουηδία και η Ελβετία βρέθηκαν άμεσα εκτεθειμένες στον κίνδυνο ναζιστικής εισβολής. Για να παραμείνουν ανεξάρτητες, οι ουδέτερες χώρες έπρεπε να προβούν σε οικονομικές παραχωρήσεις που περιελάμβαναν το εμπόριο αγαθών και υλικών, την παροχή εργασίας και το κεφάλαιο. Αυτές οι παραχωρήσεις αποδείχθηκαν αρκετά πολύτιμες ώστε οι εμπόλεμοι να συνεχίσουν να σέβονται την ανεξαρτησία του ουδέτερου, παρά τις συνεχείς απειλές εισβολής (Golson, 2019).

Επομένως, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο πράγματι αυτές οι χώρες παρέμειναν ουδέτερες κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ή αλλιώς, πώς μεταφράστηκε η έννοια της ουδετερότητας εκείνη την περίοδο από αυτές τις χώρες. Ο Petropoulos (1997) υπογραμμίζει πως στην ουσία αυτές οι χώρες δεν ήταν στην πραγματικότητα ουδέτερες κατά τη διάρκεια του πολέμου και για τον λόγο αυτό προκρίνει τη χρήση του όρου «μη εμπόλεμες» με ιδιοτελή συμφέροντα. Άλλωστε, υποστηρίζεται ότι η ουδετερότητα συνεπάγεται δικαιώματα και υποχρεώσεις. Η ιστορία της ουδετερότητας είναι μια από τις συνεχείς προσπάθειες για τη δημιουργία μιας ισορροπίας μεταξύ του δικαιώματος ενός εμπόλεμου να προκαλεί ζημιά στον εχθρό και του δικαιώματος ενός ουδέτερου να αποφεύγει τις συνέπειες ενός πολέμου στον οποίο δεν εμπλέκεται. Αυτή η ισορροπία, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι οι ουδέτεροι μπορούν να συνεχίσουν τις δραστηριότητές τους χωρίς να επηρεαστούν από τη διεθνή κατάσταση με κάποιον τρόπο (Schnakenbourg, 2020).

Σκοπός της παρούσας εργασίας, μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και συγκριτικής αντιπαράθεσης και κριτικής ανάλυσης άρθρων και μελετών, είναι να διερευνήσει τη στάση αυτών των χωρών κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Πιο συγκεκριμένα, οι επί μέρους στόχοι αυτής της έρευνας είναι οι κάτωθι:

α) Να εξεταστεί η στάση των κρατών Ελβετία, Ισπανία, Σουηδία και Τουρκία κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ουσιαστικά, απώτερος στόχος είναι να εξεταστεί η έννοια της ουδετερότητας που διατηρήθηκε από αυτές τις χώρες και να καταδειχθούν ομοιότητες και διαφορές.

β) Να προσδιοριστούν τα κίνητρα αυτής της στάσης, ήτοι της ουδετερότητας. Απώτερος στόχος είναι να προσδιοριστούν οι λόγοι για τους οποίους η Ελβετία, η Ισπανία, η Σουηδία και η Τουρκία επέλεξαν να παραμείνουν ουδέτερες κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

γ) Να αξιολογηθεί η ουδετερότητα της Ελβετίας, της Ισπανίας, της Σουηδίας και της Τουρκίας. Ο απώτερος στόχος είναι να αποτιμηθεί η πραγματική διάσταση της ουδετερότητας, δηλαδή αν αυτή η ουδετερότητα μεταφράστηκε σε άλλες συναλλαγές μεταξύ αυτών των χωρών και των Συμμάχων / του Άξονα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΟΥΔΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ

1.1 Ουδετερότητα: ορισμός και ιστορία

Ο όρος «ουδέτερος» προέρχεται από το λατινικό: "ne uter" που σημαίνει «ούτε το ένα ούτε το άλλο». Επομένως, μια δύναμη είναι ουδέτερη όταν δεν λαμβάνει θέση σε έναν πόλεμο (Federal Palace East Wing, 2004). Στη διεθνή πολιτική ο όρος «ουδετερότητα» σημαίνει κάτι περισσότερο από την κλασική έννοια που προτείνει το διεθνές δίκαιο, δηλαδή, τη μη συμμετοχή σε πόλεμο μεταξύ τρίτων ή μη ανάμειξη σε κατάσταση πολέμου. Η ουδετερότητα ως πολιτικό καθεστώς ισχύει για τις ειρηνικές διεθνείς σχέσεις καθώς και για την εποχή του πολέμου. Αυτό περιλαμβάνει όλες τις εκδηλώσεις μόνιμης ουδετερότητας όπως στην περίπτωση της Ελβετίας και της Αυστρίας, μη συμμαχίες όπως στην περίπτωση της Σουηδίας, τη μη συμμετοχή σε πολιτικά μπλοκ όπως στην περίπτωση της Φινλανδίας, τη λεγόμενη α-δέσμευση και ουδετερότητα, όπως σε ορισμένες αφρικανικές και ασιατικές χώρες, καθώς και μορφές απομονωτισμού όπως συνέβαινε παλαιότερα στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ουσιαστικά, η ουδετερότητα βασίζεται στο πολιτικό αξίωμα του να μην παίρνει ένα κράτος θέση εκ των προτέρων με κανένα μέρος σε συγκρούσεις στις διεθνείς σχέσεις. Κατά κάποιον τρόπο, είναι μια προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα ιδεολογικό αντίβαρο στις ιδεολογίες των αντιμαχόμενων εθνών που προσπαθούν να παρασύρουν άλλα έθνη στις συγκρούσεις τους (Pfeifenberg, 2018, σελ. 99).

Σύμφωνα με την κλασική έννοια του όρου, η ουδετερότητα προϋποθέτει ότι μια ένοπλη σύγκρουση μεταξύ δύο νομικά ίσων κυρίαρχων μερών, ένα τρίτο μέρος παραμένει αμερόληπτο (ουδέτερο). Αυτό που έχει σημασία να τονιστεί είναι πως η έννοια της ουδετερότητας δε χρησιμοποιείται στην περίπτωση που λαμβάνουν χώρα εξεγέρσεις, επαναστάσεις ή εμφύλιοι πόλεμοι στην επικράτεια ενός κυρίαρχου κράτους, αλλά μόνο στην περίπτωση της ένοπλης σύγκρουσης δύο κυρίαρχων κρατών. Η ουδετερότητα δεν μπορεί να δηλωθεί σε μια εμφύλια σύγκρουση γιατί αυτό θα σήμαινε de facto, ότι το ουδέτερο κράτος αναγνωρίζει την κυριαρχία ενός από αυτά τα μαχόμενα μέρη (Müller, 2019, σελ. 5).

Από νομική άποψη, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην αμεροληψία ενός ουδέτερου κράτους. Εάν ένα ουδέτερο κράτος απέχει από το να λάβει θέση υπέρ ενός μέρους σε μια ένοπλη σύγκρουση, τότε είναι ζωτικής σημασίας να διακόψει όλες τις

επαφές του και με τις δύο πλευρές και να παραμείνει αδρανές ή τουλάχιστον να μεταχειρίζεται τους εμπόλεμους με εξίσου «αμερόληπτο» τρόπο (Harroff-Tavel, 1989, σελ. 537; Müller, 2019, σελ. 5). Με αυτόν τον τρόπο ο Ολλανδός λόγιος του 17^{ου} αιώνα, Hugo Grotius, κατανοούσε την ουδετερότητα, και με αυτόν τον τρόπο τα καθήκοντα και τα δικαιώματα των ουδέτερων ορίστηκαν στις Διασκέψεις της Χάγης του 1899 και του 1907, οι οποίες συνέταξαν το νόμο της ουδετερότητας (Müller, 2019, σελ. 5).

Ο καθορισμός των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των χωρών που ανακηρύσσονται ως ουδέτεροι κατά τη διάρκεια μίας πολεμικής σύγκρουσης ήταν μια μακροπρόθεσμη και συνεχώς ανανεούμενη ευρωπαϊκή διαδικασία. Η φιλοδοξία του περιορισμού της βίας του πολέμου απαιτεί διάλογο μεταξύ των κρατών και με αυτή την έννοια εκφράζει μια διεθνή επιθυμία να συμβαδίζει με τις προοπτικές ειρήνης. Ορισμένες περιόδους, όπως το δεύτερο μισό του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα, χαρακτηρίστηκαν από τη συλλογική διεκδίκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ουδετερότητας (Schnakenbourg, 2020).

Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, η θρησκευτική και η αυτοκρατορική ενότητα όριζε τις πολιτικές σχέσεις και οι νομικοί συζητούσαν την αποδοχή της ουδετερότητας στο πλαίσιο του δίκαιου πολέμου. Όμως, ενώ ο όρος «ουδέτερος» δεν χρησιμοποιήθηκε με την πολιτική του έννοια μέχρι τον ύστερο Μεσαίωνα, καταστάσεις ουδετερότητας που αποτελούνταν από συμβιβασμούς μεταξύ εμπόλεμων και μη εμπόλεμων υπήρχαν πριν από εκείνη την περίοδο. Η συμπερίληψη των δικαιωμάτων των ουδέτερων στο δυτικό νομικό δόγμα ήταν έργο του νομικού μελετητή Hugo Grotius, ο οποίος ασχολήθηκε με το θέμα στο έργο του «Περί του νόμου του πολέμου και της ειρήνης» που δημοσιεύθηκε το 1625. Στην πράξη, σε αντάλλαγμα για την αμεροληψία και την αποχή από μια σύγκρουση, τα κράτη απαιτούν το δικαίωμα ατιμωρησίας για την επικράτειά τους, καθώς και ασφάλεια για το εμπόριο και τη ναυσιπλοΐα τους. Αυτό το τελευταίο σημείο απέκτησε βαθμιαία σημασία με την ανάπτυξη του θαλάσσιου εμπορίου. Το ναυτικό δίκαιο έδωσε στα ουδέτερα πλοία δικαιώματα και υποχρεώσεις για την προστασία του εμπορίου, και η άνοδος του θετικού διεθνούς δικαίου και η ανάπτυξη του συστήματος της Βεσφαλίας άλλαξε την εστίαση από το δόγμα του δίκαιου πολέμου, εξυψώνοντας τα κράτη και αναγνωρίζοντας τα συμφέροντά τους. Η επισφαλής ευθύνη των ιδιωτών αντικαταστάθηκε από τη «συλλογική ευθύνη του κυρίαρχου κράτους (Agius & Devine, 2011, σελ. 270; Schnakenbourg, 2020).

Αν και τα συμφέροντα υπαγόρευαν πόσο καλά τηρούνταν οι συνθήκες, τα ουδέτερα και πολεμικά δικαιώματα αποκρυσταλλώθηκαν σε μεγάλο βαθμό μέσω των συνθηκών εκείνης της εποχής, τόσο ως προς το ουσιαστικό δίκαιο που δηλώνει, ορίζει και ρυθμίζει τα δικαιώματα όσο και ως προς το δικονομικό δίκαιο που ρυθμίζει την εφαρμογή του ουσιαστικού δικαίου στην πράξη (π.χ. αποζημίωση που αποφασίστηκε μέσω των δικαστηρίων). Παρά αυτούς τους κανόνες, οι εμπόλεμοι παραβιάζουν τακτικά την ουδέτερη ναυτιλία. Από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα, τα ουδέτερα κράτη ενώθηκαν και σχημάτισαν ένοπλες ενώσεις για να προστατεύσουν το εμπόριο, όπως την Πρώτη Ένωση Ενόπλων Ουδετερότητας (First League of Armed Neutrality) το 1780, η οποία δημιουργήθηκε ως απάντηση στις βρετανικές επιδρομές στην ουδέτερη ναυτιλία κατά τη διάρκεια του Πολέμου της Ανεξαρτησίας των ΗΠΑ. Η Δεύτερη Ένωση Ενόπλων Ουδετερότητας (1800) προετοίμασε το έδαφος για αυτό που θα αναπτυχθεί αργότερα, δηλαδή την ένοπλη ουδετερότητα και δικαιώματα και υποχρεώσεις κατά τη διάρκεια πολέμων (Agius & Devine, 2011, σελ. 270).

Ωστόσο, κατά τον 18^ο αιώνα, η αποφασιστικότητα των εμπόλεμων να μειώσουν όσο το δυνατόν περισσότερο το εξωτερικό εμπόριο των εχθρών τους, περιόρισε σταδιακά τα δικαιώματα των ουδέτερων. Κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων Πολέμων, η βοήθεια προς έναν εμπόλεμο θεωρούνταν παραβίαση της ουδετερότητας και η μεροληψία δικαιολογούνταν μόνο εάν η δράση είχε αναληφθεί λόγω προηγούμενης υποχρέωσης της συνθήκης. Η πολιτική του συστηματικού αποκλεισμού ώθησε τον Ναπολέοντα Α' να δηλώσει το 1810 ότι δεν υπάρχουν πλέον ουδέτεροι (Agius & Devine, 2011, σελ. 270; Schnakenbourg, 2020).

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η ουδετερότητα διαδραμάτισε ουσιαστικό ρόλο στο διεθνές σύστημα και αναγνωρίστηκε ως μια έννοια που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την ικανοποίηση του ηθικού «φυσικού νόμου», ιδίως για την επίτευξη ανθρωπιστικών σκοπών (Agius & Devine, 2011, σελ. 270; Schnakenbourg, 2020). Το Συνέδριο του Παρισιού¹ το 1856 καθόρισε τους κανόνες που διέπουν το ουδέτερο εμπόριο σε περιόδους πολέμου. Τις επόμενες δεκαετίες, το πλαίσιο της ουδετερότητας αποσαφηνίστηκε σταδιακά μέσω τροποποιήσεων του διεθνούς δικαίου και εξελίχθηκε σύμφωνα με τις σχέσεις εξουσίας, την πρόοδο της στρατιωτικής τεχνολογίας και την

¹ Η Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων ονομάστηκε η ειρηνευτική διεθνής διάσκεψη με τη συμμετοχή πληρεξούσιων εκπροσώπων των ηγεμόνων των χωρών που είχαν εμπλακεί στο τριετή Κριμαϊκό πόλεμο αμέσως μετά την υπογραφή της ανακωχής, προκειμένου να συνομολογηθεί ισχυρή συνθήκη ειρήνης

κουλτούρα της ειρήνης. Η προώθηση της ουδετερότητας στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα βασίστηκε επίσης στον ειρηνισμό και τον νομικό θετικισμό, που αισιοδοξούσε ως προς τον περιορισμό των επιπτώσεων του πολέμου, όπως αποδεικνύεται από την αναγνώριση της ασυλίας του Ερυθρού Σταυρού, καθώς και της ασυλίας του ιατρικού προσωπικού και του ιατρικού εξοπλισμού (Schnakenbourg, 2020).

Το Συνέδριο της Βιέννης² (1815) έδωσε βάρος στο δικαίωμα άσκησης της ουδετερότητας ως στρατηγικής πολιτικής και οι Συμβάσεις της Χάγης του 1899 και του 1907 καθιέρωσαν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ουδέτερων (Agius & Devine, 2011, σελ. 270; Schnakenbourg, 2020). Οι Συμβάσεις της Χάγης του 1899 και του 1907 ήταν το αποτέλεσμα της Πρώτης και της Δεύτερης Διάσκεψης Ειρήνης στη Χάγη της Ολλανδίας. Μαζί με τη Πρώτη Σύμβαση της Γενεύης³ του 1864, η Σύμβαση της Χάγης είναι μια από τις πρώτες επίσημες δηλώσεις των νόμων περί εγκλημάτων πολέμου στο πρόσφατα αναπτυσσόμενο διεθνές δίκαιο, στο οποίο ορίζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των ουδέτερων κρατών. Το καθεστώς της ουδετερότητας ορίζεται με πρωταρχική αναφορά στο θέμα του πολέμου και στην αρχή της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας των εθνικών κρατών, επομένως του εθνικού συμφέροντος (Papisca, 2017, σελ.397).

1.2 Οι διασκέψεις της Χάγης

Πιο αναλυτικά, το 1899, μια διεθνής διάσκεψη ξεκίνησε στη Χάγη με πρωτοβουλία της Ρωσίας, με γενικό στόχο την αναζήτηση των πιο αποτελεσματικών μέσων για να εξασφαλιστούν σε όλους τους λαούς τα οφέλη μιας πραγματικής και διαρκούς ειρήνης. Τρία ήταν τα βασικά προς συζήτηση θέματα: α) ο έλεγχος των όπλων, στρατεύματα και στρατιωτικοί προϋπολογισμοί, β) η εφαρμογή συμβάσεων που επιδιώκουν να μειώσουν, σε περιόδους πολέμου, τη χρήση των πιο θανατηφόρων όπλων, καθώς και την άσκοπη ταλαιπωρία ατόμων, γ) η αναγνώριση της αρχής της διαιτησίας προκειμένου να αποτραπεί η ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των εθνών. Ακολούθησε μία ακόμα το 1907, πάλι στη Χάγη, που είχε ακόμη μεγαλύτερη απήχηση. Μία τρίτη που είχε προγραμματιστεί για το 1915 δε διεξήχθη λόγω του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (Jeannesson, 2020).

² Ένα από τα πλέον σημαντικά συνέδρια στην Ιστορία της Ευρώπης που αποτέλεσε και σταθμό στην ιστορία του Διεθνούς Δικαίου.

³ Έθεσε τα θεμέλια στα οποία βασίζονται όλοι οι κανόνες του διεθνούς δικαίου για την προστασία των θυμάτων από τις ένοπλες συγκρούσεις.

Πέρα από την άμεση επίδρασή τους, η οποία παρέμεινε πολύ περιορισμένη, οι δύο Διασκέψεις της Χάγης του 1899 και του 1907 έθεσαν τις βάσεις για ένα νέο διεθνές σύστημα βασισμένο στο δίκαιο. Σε αντίθεση με ένα διεθνές σύστημα που βασίζεται στην ισορροπία μεταξύ μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, οι Διασκέψεις της Χάγης προσπάθησαν να βασιστούν στο νόμο για να εγγυηθούν την ειρήνη (Jeannesson, 2020).

Στις Συμβάσεις της Χάγης του 1899 και 1907 ορίζονται για πρώτη φορά γραπτώς τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των ουδέτερων κρατών σε καιρό πολέμου (Federal Palace East Wing, 2004). Οι σημαντικότερες υποχρεώσεις είναι: α) Μη συμμετοχή σε πόλεμο, β) Αυτοάμυνα, γ) Αμεροληψία έναντι των εμπόλεμων (αφορά εξαγωγή πολεμικού υλικού), δ) Μη παροχή μισθοφόρων για τους εμπόλεμους, ε) Άρνηση χρήσης εδάφους στους εμπόλεμους. Το σημαντικότερο δικαίωμα είναι αυτό του εδαφικού απαραβίαστου (Federal Palace East Wing, 2004). Οι εμπόλεμοι δεν μπορούν να χρησιμοποιούν ουδέτερο έδαφος για διέλευση στρατευμάτων ή πολεμικές προμήθειες ή να λειτουργούν βάσεις σε ουδέτερο έδαφος. Τα ουδέτερα κράτη πρέπει να αντιμετωπίζουν τους εμπόλεμους με την ίδια αμεροληψία και να αντιστέκονται στις προσπάθειες των εμπόλεμων να παραβιάσουν την ουδετερότητά τους. Το ουδέτερο επίσημο κράτος ήταν υποχρεωμένο να τηρεί την αμεροληψία, αλλά όχι οι πολίτες του. Η Σύμβαση διευκρίνισε ότι τα μέτρα που λαμβάνονται από ουδέτερες δυνάμεις για την αποτροπή παραβιάσεων της ουδετερότητάς του δεν μπορούν να θεωρηθούν εχθρική πράξη (Agius & Devine, 2011, σελ. 270)

Το πέμπτο τμήμα της Σύμβασης του 1907 ορίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ουδέτερων δυνάμεων και προσώπων σε περίπτωση χερσαίου πολέμου. Υπάρχουν δέκα άρθρα στη σύμβαση που ορίζουν τα ουδέτερα δικαιώματα και υποχρεώσεις σε έναν χερσαίο πόλεμο. Σχεδόν όλα παραβιάζονται στους δύο παγκόσμιους πολέμους και ως εκ τούτου ακυρώθηκε defacto η σύμβαση. Αυτά τα δέκα άρθρα αναφέρονται ως κάτωθι (Parisca, 2017, σελ.397):

Άρθρο 1: Το έδαφος των ουδέτερων Δυνάμεων είναι απαραβίαστο.

Άρθρο 2: Απαγορεύεται στους εμπόλεμους να μετακινούν στρατεύματα ή νηοπομπές είτε πολεμικών πυρομαχικών είτε προμηθειών στην επικράτεια μιας ουδέτερης δύναμης.

Άρθρο 3: Οι εμπόλεμοι απαγορεύεται να: α) Εγκαταστήσουν στην επικράτεια μιας ουδέτερης δύναμης ασύρματου τηλεγραφικού σταθμού ή άλλης συσκευής με σκοπό την επικοινωνία με εμπόλεμες δυνάμεις σε ξηρά ή θάλασσα και β) Να χρησιμοποιούν

οποιαδήποτε εγκατάσταση αυτού του είδους που είχαν εγκαταστήσει πριν από τον πόλεμο στο έδαφος μιας ουδέτερης δύναμης για καθαρά στρατιωτικούς σκοπούς και η οποία δεν χρησιμοποιείται για την εξυπηρέτηση δημόσιων μηνυμάτων.

Άρθρο 4: Σώμα από μαχητές δεν μπορεί να συσταθεί ούτε και γραφεία στρατολόγησης στο έδαφος μιας ουδέτερης δύναμης για να βοηθήσουν τους εμπόλεμους.

Άρθρο 5: Μια ουδέτερη δύναμη δεν πρέπει να επιτρέψει καμία από τις πράξεις που αναφέρονται στα άρθρα 2 έως 4 να πραγματοποιηθούν στο έδαφός της και δεν καλείται να τιμωρήσει πράξεις που παραβιάζουν την ουδετερότητά της εκτός εάν οι εν λόγω πράξεις έχουν διαπραχθεί στην επικράτειά της.

Άρθρο 6: Η ευθύνη μιας ουδέτερης δύναμης δεν αναφέρεται στη διέλευση των συνόρων της χώρας από μέρους των εμπόλεμων.

Άρθρο 7: Μια ουδέτερη δύναμη δεν καλείται να εμποδίσει την εξαγωγή ή τη μεταφορά όπλων, πολεμοφοδίων ή γενικά οτιδήποτε μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε πολεμική σύγκρουση εκ μέρους των εμπόλεμων.

Άρθρο 8: Μια ουδέτερη δύναμη δεν καλείται να απαγορεύσει ή να περιορίσει τη χρήση, για λογαριασμό των εμπόλεμων, τηλεγραφικών ή τηλεφωνικών καλωδίων ή ασύρματων τηλεγραφικών συσκευών που ανήκουν σε αυτήν ή σε εταιρείες ή ιδιώτες.

Άρθρο 9: Κάθε μέτρο περιορισμού ή απαγόρευσης που λαμβάνεται από μια ουδέτερη Δύναμη σε σχέση με τα θέματα που αναφέρονται στα άρθρα 7 και 8 πρέπει να εφαρμόζεται αμερόληπτα από αυτήν.

Άρθρο 10: Το γεγονός μιας ουδέτερης Δύναμης που αντιστέκεται, έστω και με τη βία, σε απόπειρες παραβίασης της ουδετερότητάς της δεν μπορεί να θεωρηθεί ως εχθρική πράξη.

Τα αποτελέσματα των δύο διασκέψεων φαίνονται εκ πρώτης όψεως περιορισμένα, καθώς δεν ακολούθησε κανένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα σε θέματα αφοπλισμού. Τα μέτρα που στόχευαν στον εξανθρωπισμό του πολέμου, μαζί με τις πρακτικές και τα έθιμά

του, αντιπροσώπευαν πράγματι μια πρώτη προσπάθεια κωδικοποίησης του jus in bello⁴, αλλά παρέμειναν γενικά και όχι ιδιαίτερα περιοριστικά⁵ (Jeannesson, 2020).

Αυτό καταδεικνύεται και από το ότι, ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος ξεκίνησε με την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στο Λουξεμβούργο και το Βέλγιο, παρά το γεγονός ότι η ουδετερότητά τους είχε εγγυηθεί από τις μεγάλες δυνάμεις της ηπείρου. Τους επόμενους μήνες, η νομική οικοδόμηση της ουδετερότητας κατέρρευσε. Η επέκταση της έννοιας του λαθρεμπορίου, η εφαρμογή του συμμαχικού αποκλεισμού και ο υποβρύχιος πόλεμος κατέστησαν την άσκηση της ουδέτερης ναυσιπλοΐας de facto αδύνατη. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, που εισήλθαν επίσημα στον πόλεμο τον Απρίλιο του 1917, υιοθέτησαν ορισμένα μέτρα τα οποία είχαν προηγουμένως καταγγείλει ως επιζήμια για τα δικαιώματα των ουδέτερων. Μετά το 1918, τόσο ο νόμος όσο και η αρχή της ουδετερότητας αποτέλεσαν αντικείμενο σκληρής κριτικής εξέτασης. Οι αντίπαλοι των ουδέτερων κατήγγειλαν την αδιαφορία όσων παρέμειναν θεατές αυτών που εκτυλίσσονταν και μαζί με τη διπρόσωπη στάση τους που τους επέτρεψε να εκμεταλλευτούν την κατάσταση για να πλουτίσουν και την αυταπάτη της τοποθέτησής τους στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας κλίμακας πολεμικής σύγκρουσης που αναπόφευκτα εμπλέκονται όλες τις χώρες. Η συλλογική ασφάλεια, η οποία καθοδήγησε την ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών το 1919, περιόρισε τον χώρο για ουδετερότητα, υποχρεώνοντας τα μέλη της να επιβάλλουν κυρώσεις σε ένα κράτος που θεωρείται υπαίτιο. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1920 και του 1930, η αρχή της αποχής από τον πόλεμο επανήλθε σε ισχύ, με τις χώρες να διεκδικούν το δικαίωμα να μην εμπλέκονται σε σύγκρουση παρά τη θέλησή τους (Schnakenbourg, 2020).

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος σηματοδότησε μια νέα υποβάθμιση για την αρχή της ουδετερότητας. Το 1939, περίπου είκοσι ευρωπαϊκές χώρες δήλωσαν την ουδετερότητά τους, αν και μόνο έξι⁶ έμειναν ουσιαστικά εκτός πολέμου μέχρι το 1941. Οι γερμανικές εισβολές, η πίεση από το Βερολίνο και συγκεκριμένα συμφέροντα οδήγησαν ορισμένες χώρες να εμπλακούν στη σύγκρουση. Επιπλέον, η διαμόρφωση του πολέμου έκανε πολύ δύσκολη την εκτέλεση των θεμελιωδών καθηκόντων της ουδετερότητας, της αποχής και της αμεροληψίας. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο είναι πιο ακριβές να

⁴ Σειρά κανόνων που διέπουν τη συμπεριφορά κρατών σε καιρό πολέμου.

⁵ Για παράδειγμα δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν τη χρήση δηλητηριωδών αερίων κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

⁶ Ελβετία, Ισπανία, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Σουηδία και Τουρκία

χρησιμοποιείται ο όρος «μη εμπόλεμος» (non-belligerence). Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος σηματοδότησε μια νομική αποσύνθεση της ουδετερότητας, επειδή οι σχέσεις μεταξύ των χωρών που συμμετείχαν στον πόλεμο και εκείνων που απείχαν δεν βασίζονταν πλέον σε ένα κοινό σημείο αναφοράς. Ως αποτέλεσμα, η διάλυση του νόμου της ουδετερότητας, στο πλαίσιο της αναδιοργάνωσης των διεθνών σχέσεων υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, δεν προκαλεί έκπληξη. Από το 1945, οι αυξανόμενες μορφές αντιπαράθεσης και επιθετικότητας, μαζί με την αύξηση του εμπορίου, έχουν καταστήσει δύσκολη την εφαρμογή ενός νόμου ουδετερότητας που ρυθμίζει ένα ενδιάμεσο κράτος μεταξύ πολέμου και ειρήνης (Schnakenbourg, 2020).

Συνολικά, τα διεθνή γεγονότα που ξεκίνησαν με τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν βαθύ αντίκτυπο στον θεσμό της ουδετερότητας. Η αδυναμία ή η απροθυμία των ουδέτερων εθνών πριν και κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου να διατηρήσουν πλήρως τα δικαιώματά τους έναντι των εμπόλεμων και η παραβίαση των παραδοσιακών υποχρεώσεων των ουδέτερων κατά τη διάρκεια του πολέμου οδήγησαν στην έννοια της «μη εμπόλεμης συμπεριφοράς» - μια κατάσταση κάπου μεταξύ «εμπολέμου» και «ουδετερότητας», με περισσότερο πολιτική παρά νομική έννοια. Η ουσία της μη εμπόλεμης δράσης, όπως επιδιώχθηκε στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, είναι η εύνοια ενός από τα εμπόλεμα κράτη ή συμμαχίες σε έναν πόλεμο σε βαθμό που να παρέχει οικονομική και άλλη υποστήριξη, ενώ ταυτόχρονα συνεχίζει να απολαμβάνει τα δικαιώματα της ουδετερότητας. Σημειώνεται ότι η μη εμπόλεμη συμπεριφορά δεν αποτελεί αποδεκτό καθεστώς βάσει του διεθνούς δικαίου. Οι δηλώσεις μη εμπόλεμης κατάστασης από την Ισπανία τον Σεπτέμβριο του 1939 και από την Τουρκία το 1940 φαίνεται να είναι οι πρώτες περιπτώσεις όπου χρησιμοποιήθηκε αυτή η έννοια. Η θέση της Βρετανίας για τη μη εμπόλεμη συμπεριφορά εκφράστηκε από τον Υφυπουργό Εξωτερικών στη Βουλή των Κοινοτήτων τον Νοέμβριο του 1940: «Ο «μη εμπόλεμος» είναι ένας όρος που, από όσο γνωρίζω, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια του υφιστάμενου πολέμου και δεν έχει ακόμη κάποιο συγκεκριμένο νόημα στο διεθνές δίκαιο. Μια δήλωση μη εμπόλεμης συμπεριφοράς πρέπει πιθανώς να θεωρηθεί, μεταξύ άλλων, ως ένδειξη της πολιτικής στάσης που επιθυμεί να υιοθετήσει το ενδιαφερόμενο κράτος απέναντι στον πόλεμο. Το ερώτημα εάν συνεπάγεται επίσης ένα νομικό καθεστώς διαφορετικό από αυτό της ουδετερότητας και που συνεπάγεται ορισμένες νομικές συνέπειες δεν είναι επί του παρόντος σαφές και μπορεί να πρέπει να αποφασιστεί υπό το φως των περιστάσεων» (U.S. Department of State, n.d.).

Αυτό που αξίζει τέλος να τονιστεί είναι πως οι συμβάσεις της Χάγης συντάχθηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού αιώνα, όπου το διεθνές περιβάλλον κυριαρχούνταν ακόμη από πολλές Μεγάλες Δυνάμεις. Σε αντίθεση με τη νέα τάξη πραγμάτων του 20ού αιώνα, το διεθνές περιβάλλον του 19ου αιώνα ήταν πιο κατάλληλο για τα κράτη που ήταν πρόθυμα να μείνουν ουδέτερα. Η δομή της εξουσίας αποτελούνταν από έναν μικρό αριθμό μεγάλων δυνάμεων και οι συμμαχίες μεταξύ τους άλλαζαν συχνά, αλλά η δομή εξουσίας και ισορροπίας των κρατών του 20ου αιώνα μάλλον δεν παρείχε αυτή την ελευθερία ελιγμών στα μικρά κράτη.

1.3 Μορφές ουδετερότητας

Υπάρχουν αρκετές κατηγοριοποιήσεις της έννοιας της ουδετερότητας. Η «κλασική» ή «παραδοσιακή» ουδετερότητα ενεργοποιείται όταν ξεσπά ο πόλεμος και συχνά δεν κωδικοποιείται, αλλά διαφέρει από την *ad hoc* ουδετερότητα, η οποία αναφέρεται σε ένα κράτος που επιθυμεί να μείνει έξω από έναν συγκεκριμένο πόλεμο (Agius & Devine, 2011, σελ. 267). Στη βάση της σύγκρισης αυτών των τύπων ουδετερότητας μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι στη δεύτερη περίπτωση το νομικά δεσμευτικό καθεστώς προσφέρει το πλεονέκτημα της υψηλότερης προβλεψιμότητας και επομένως της αξιοπιστίας και της εμπιστοσύνης, καθώς το καθεστώς της ουδετερότητας δε διαμορφώνεται στη βάση της εξωτερικής πολιτικής και επομένως δεν μπορεί να μεταβληθεί (Neuhold, 1982, σελ. 19).

Σε παρόμοιο πλαίσιο οι Fischer, Aunesluoma και Makko (2017, σελ. 7) αναφέρουν ότι στο διεθνές δίκαιο, γίνεται διάκριση μεταξύ περιστασιακής (*ad hoc*, προσωρινής) και μόνιμης (αιώνιας, διαρκούς) ουδετερότητας. Μια χώρα είναι περιστασιακά ουδέτερη όταν κηρύσσει ουδετερότητα σε έναν συγκεκριμένο πόλεμο και μόνο για τη διάρκεια αυτού του πολέμου, όπως η Σουηδία. Αυτό το καθεστώς ουδετερότητας δεν έχει κάποια εγχώρια ή διεθνή νομική βάση, αλλά βασίζεται στις παραδόσεις τους στην εξωτερική πολιτική και στη μονομερή δέσμευσή τους να διατηρήσουν μια πολιτική ουδετερότητας. Μια χώρα είναι μόνιμα ουδέτερη όταν δεσμεύεται να παραμείνει ουδέτερη σε όλους τους μελλοντικούς πολέμους, όπως έκανε η Ελβετία με την υπογραφή πολυμερούς συμφωνίας με τις μεγάλες δυνάμεις στο Συνέδριο της Βιέννης το 1815 ή όπως έκανε η Αυστρία σε μια μονομερή διακήρυξη το 1955 που ακολούθησε με διεθνή αναγνώριση (Fischer, Aunesluoma & Makko, 2017, σελ. 7).

Αναφορικά με την κατηγοριοποίηση της έννοιας της ουδετερότητας, υπάρχει ακόμα η διάκριση μεταξύ της «ουδετεροποίησης» (neutralization) και «μη ευθυγράμμισης» (non-alignment). Η πρώτη αναφέρεται γενικά στο καθεστώς της ουδετερότητας όπως επιβάλλεται σε ένα κράτος από εξωτερικές δυνάμεις, εθελοντικά ή μη. Η αυστριακή ουδετερότητα έχει θεωρηθεί ως εντασσόμενη σε αυτήν την περίπτωση, επειδή η ουδετερότητα συμφωνήθηκε ως προϋπόθεση για την ανεξαρτησία της μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ομοίως, η φινλανδική ουδετερότητα έχει σε μεγάλο βαθμό ερμηνευτεί με αυτόν τον τρόπο, επειδή προήλθε από τη Συνθήκη Φιλίας, Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας (TFCMA) με την ΕΣΣΔ. Ως εκ τούτου, η προέλευση και ο τρόπος με τον οποίο προκύπτει η ουδετερότητα είναι αρκετά σημαντικές για το πώς αναπτύσσεται η έννοια σε κάθε περίπτωση. Η ουδετερότητα, ακόμη κι αν επιβάλλεται εξωτερικά μπορεί να προσαρμοστεί από τα κράτη σύμφωνα με τις συγκεκριμένες ερμηνείες τους, παράγοντας τον κανόνα της ουδετερότητας (Agius & Devine, 2011, σελ. 268).

Επίσης, υπάρχει η διάκριση μεταξύ «ουδετερότητας» και «μη εμπόλεμης συμπεριφοράς» (non-belligerency). Ενώ η ουδετερότητα σημαίνει μη συμμετοχή και αμεροληψία, η μη εμπόλεμη συμπεριφορά σημαίνει ότι ένα κράτος δεν εμπλέκεται σε μια σύγκρουση, αλλά ευνοεί τη μια πλευρά έναντι της άλλης. Ένα παράδειγμα αυτού είναι η Σουηδία, η οποία, λόγω των στενών της σχέσεων με τη Φινλανδία, υιοθέτησε μια θέση μη εμπόλεμης παρά ουδετερότητας στον Χειμερινό Πόλεμο μεταξύ της Φινλανδίας και της Σοβιετικής Ένωσης 1939-1940. Μια άλλη είναι οι ΗΠΑ, οι οποίες, πριν από την είσοδό τους στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, έδωσαν την υποστήριξή τους στη Βρετανία με τον νόμο Lend-Lease⁷ του 1941 (Agius & Devine, 2011, σελ. 268).

Ο Ogleby (1970, σελ. 6) αναφέρει πως υπάρχει μια διαφορά μεταξύ του να είναι μία χώρα σύμμαχος ενός εμπόλεμου και να είναι ουδέτερη. Στην πράξη, είναι δύσκολο να γίνει διάκριση μεταξύ ενός μη εμπόλεμου συμμάχου που δεν εμπλέκεται ενεργά στον πόλεμο αλλά υποστηρίζει έναν από τους εμπόλεμους, και ενός ουδέτερου που έχει ίση απόσταση από όλους τους εμπόλεμους. Εκτός από αυτό, ενδεχομένως γεωγραφικοί, πολιτικοί και / ή οικονομικοί λόγοι ίσως να μην ευνοούν την τήρηση των ίσων αποστάσεων από κάποιο από τα δύο εμπόλεμα μέρη από μέρους ενός ουδέτερου. Στη βάση αυτών των προβλημάτων, ο

⁷ Ως Νόμος εκμισθώσεως και δανεισμού (Lend - Lease Act) έγινε γνωστό το Νομοσχέδιο, που υποβλήθηκε από τον Πρόεδρο Φράνκλιν Ντ. Ρούζβελτ και εγκρίθηκε από την Νομοθετική εξουσία των ΗΠΑ στις 11 Μαρτίου 1941. Ο Νόμος αυτός επέτρεπε την εκμίσθωση, τον δανεισμό ή την παραχώρηση κάθε είδους υλικού εκ μέρους των ΗΠΑ σε Συμμαχικά κράτη.

Ogley (1970, σελ. 7) διακρίνει τέσσερα είδη ουδετερότητας. Το πρώτο είναι η ουδετερότητα, η οποία επιβάλλεται σε ένα κράτος από τις διεθνείς συμφωνίες και ως εκ τούτου η εν λόγω στάση δεν είναι επιλογή των κρατών και δεν μπορεί να παραβιαστεί. Το δεύτερο είναι η ουδετερότητα στη βάση της πολιτικής παράδοσης. Ο τρίτος τύπος ουδετερότητας είναι η «ad hoc ουδετερότητα». Τα κράτη που περιλαμβάνονται σε αυτήν την κατηγορία, στοχεύουν να μην εμπλακούν σε μία πολεμική σύγκρουση, ή επιθυμούν να καθιερώσουν τη δική τους πολιτική παράδοση ουδετερότητας. Είναι περισσότερο εύκολο για τις μεγάλες δυνάμεις να εδραιώσουν την ουδετερότητά τους σε έναν πόλεμο, καθώς η ισχύς τους για αντίποινα είναι ένας σημαντικός αποτρεπτικός παράγοντας για τους εμπόλεμους που μπορεί να επιθυμούν να επιτεθούν στους ισχυρούς ad-hoc ουδέτερους. Αυτό δεν ισχύει για τους σχετικά μικρούς ή ασθενέστερους ad hoc ουδέτερους που μπορεί να επιθυμούν να παραμείνουν ουδέτεροι σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης, καθώς δεν έχουν τη δύναμη να αποτρέψουν τους εμπόλεμους που ενδέχεται να καταλάβουν το έδαφός τους. Ο τέταρτος τύπος ουδετερότητας βασίζεται στη «μη ευθυγράμμιση» (αδέσμευτο κράτος), η οποία αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, όπου χώρες επιλέγουν να μην ακολουθήσουν το παράδειγμα συγκεκριμένων μεγάλων δυνάμεων.

Ο Müller (2019, σελ. 5-6) διακρίνει μεταξύ τριών μορφών ουδετερότητας, στη βάση του πώς η έννοια αυτή έχει χρησιμοποιηθεί κατά το παρελθόν σε διαφορετικά χωροχρονικά πλαίσια και από διαφορετικά κράτη. Η πιο παραδοσιακή κατανόηση της ουδετερότητας συνεπάγεται μια μονόπλευρη δήλωση ουδετερότητας σε έναν πόλεμο (περιστασιακή ουδετερότητα). Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι το ουδέτερο κράτος θα παραμείνει ουδέτερο καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου ή σε μια επακόλουθη σύγκρουση. Αυτό συνέβαινε ακόμη και στην αρχή του Πρώτου και του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Ο σκοπός τέτοιων περιστασιακών ουδετεροτήτων ήταν να περιοριστεί η σύγκρουση και η αποκόμιση στρατηγικών και / ή οικονομικών οφελών από αυτή. Μια τέτοια ουδετερότητα εξέφραζε μόνο μια βραχυπρόθεσμη ρεαλιστική πολιτική που δεν συνεπαγόταν καμία μακροπρόθεσμη δέσμευση. Το δεύτερο είδος ουδετερότητας έχει υιοθετηθεί από «μακροπρόθεσμα εθελοντικά» ουδέτερα κράτη. Επρόκειτο για κράτη, συνήθως μικρά με περιορισμένους στρατιωτικούς πόρους, που υιοθέτησαν την ουδετερότητα ως μακροπρόθεσμη στρατηγική στην εξωτερική τους πολιτική. Αυτό που διέκρινε τους μακροπρόθεσμους ουδέτερους από τους περιστασιακούς ήταν η δήλωση της ουδετερότητας ως μακροπρόθεσμος στόχος της εξωτερικής τους πολιτικής και η προσπάθεια να θεσμοθετηθεί η ουδετερότητα ως μέρος του διεθνούς δικαίου, της διεθνούς

συνεργασίας ή των διεθνών θεσμών. Αυτό που είναι σημαντικό να τονιστεί εδώ είναι ότι οι μακροχρόνιοι ουδέτεροι, ακόμη και αν δεν συμμετείχαν σε πολέμους μεγάλων δυνάμεων, έκαναν σημαντικές επενδύσεις στις αμυντικές τους ικανότητες, καθιστώντας την ουδετερότητά τους βιώσιμη. Ο τρίτος τύπος ουδετερότητας είναι η μόνιμη ουδετερότητα, η οποία ήταν αποτέλεσμα της δομής του συστήματος του 19ου αιώνα, όπου η ουδετερότητα ενός κράτους ήταν εγγυημένη με μια συμφωνία μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Η μόνιμη ουδετερότητα ήταν μια λύση που υποτίθεται ότι ελαχιστοποιούσε τις εντάσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων.

Τέλος, υπάρχει διάκριση μεταξύ της ουδετερότητας ως νομικής θέσης και ως πολιτικής θέσης. Στην πρώτη περίπτωση, η ουδετερότητα αφορά τα επίσημα δικαιώματα και τις ευθύνες των ουδέτερων κρατών, που κατοχυρώνονται στο διεθνές δίκαιο σύμφωνα με τις Συμβάσεις της Χάγης, κατά τη διάρκεια του πολέμου. Το πολιτικό νόημα της ουδετερότητας περιλαμβάνει μια σειρά από κρατικές συμπεριφορές και πρακτικές πολιτικής κατά τη διάρκεια της περιόδου ειρήνης, επομένως η εξέλιξη της ουδετερότητας ως έννοιας εν καιρώ ειρήνης υπερβαίνει το νομικό της νόημα. Η ουδετερότητα ως πολιτική έννοια είναι λιγότερο καθοριστική και περιοριστική, διότι οι παραβιάσεις της ουδετερότητας μπορεί να είναι αποδεκτές επειδή τέτοιες παραβάσεις του διεθνούς δικαίου και των ουδέτερων κρατικών υποχρεώσεων μπορεί να εξυπηρετούν υποκείμενα συμφέροντα όπως η προστασία της κυριαρχίας ή η επιβίωση του κράτους (Agius & Devine, 2011, σελ. 269).

Ο συνδυασμός τόσο των ουδέτερων δικαιωμάτων όσο και των υποχρεώσεων αποτελεί πηγή αβεβαιότητας και δυσαρέσκειας όσον αφορά το δίκαιο της ουδετερότητας. Πράγματι, τα κράτη έχουν εκφράσει κατά καιρούς την επιθυμία να απολαμβάνουν ουδέτερα δικαιώματα χωρίς να χρειάζεται να συμμορφώνονται με το πλήρες φάσμα των ουδέτερων υποχρεώσεων, κάτι το οποίο έχει χαρακτηριστεί ως «ειδική ουδετερότητα», «διαφοροποιημένη ουδετερότητα», «καλοπροαίρετη ουδετερότητα» ή «μη εμπόλεμη». (Ferro & Verlinden, 2018, σελ. 32).

Εκτός από τη διπλωματική και στρατιωτική πολυπλοκότητα της ουδετερότητας κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, μπορεί να ενταχθεί επίσης στη συζήτηση η φιλοσοφική διάσταση, η οποία αναφέρεται στην ηθικότητα της ουδετερότητας. Κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, στις ΗΠΑ η ουδετερότητα θεωρούνταν προδοσία του κοινού συμφέροντος, οι ουδέτεροι θεωρούνταν αδιάφοροι για τις πολεμικές

συγκρούσεις που εξελίσσονταν, απρόθυμοι να λάβουν μέρος σε μία υπόθεση που αφορούσε την παγκόσμια τάξη, αλλά και επωφελούμενοι από την κατάσταση στη βάση οικονομικών συναλλαγών με τους εμπόλεμους (Ogley, 1970, σελ. 6). Στη βάση ότι η βασική αρχή της ουδετερότητας είναι η διατήρηση ίσων αποστάσεων από όλους τους εμπλεκόμενους στην πολεμική σύγκρουση, οι οικονομικές / εμπορικές συναλλαγές επί της ουσίας δεν μπορούν να θεωρηθούν ως τόσο ουδέτερες.

1.4 Κριτική της πολιτικής της ουδετερότητας

Η πολιτική της ουδετερότητας έχει επικριθεί από αρκετούς, όπως από τον Αμερικανό Υπουργό Εξωτερικών John Foster Dulles, ο οποίος το 1956 περιέγραψε την ουδετερότητα ως «μια παρωχημένη αντίληψη και, εκτός από πολύ εξαιρετικές περιστάσεις, μια ανήθικη και κοντόφθαλμη οπτική» (Pfeifenberg, 2018, σελ. 99). Ο Ogley (1970, σελ. 1) ορίζει την ουδετερότητα ως «μη συμμετοχή σε διαμάχες των άλλων». Στην περίπτωση των κρατών αυτό σημαίνει μη συμμετοχή σε πολεμικές συγκρούσεις άλλων κρατών. Δεδομένου ότι τα κράτη ενεργούν με τρόπο που διασφαλίζει τα συμφέροντά τους, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι αυτή η ουδετερότητα είναι και νόμιμη και δικαιολογημένη. Από την άλλη πλευρά, το γεγονός ότι επιλέγουν την ουδετερότητα, αλλά εν τέλει μπορεί να επωφελούνται από την έκβαση μίας πολεμικής σύγκρουσης χωρίς να έχουν λάβει ενεργό μέρος, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ωφελμιστική, αν όχι και ανήθικη πράξη.

Παρομοίως, ο Müller (2019, σελ. 11) χαρακτηρίζει την πολιτική της ουδετερότητας ως μία «ανόητη πολιτική», αλλά και ως «ανήθικη». Πιο συγκεκριμένα, αναφέροντας παραδείγματα από τον 20ο αιώνα (γερμανική εισβολή στο ουδέτερο Βέλγιο το 1914, σχέσεις του Τρίτου Ράιχ και της ουδέτερης Νορβηγίας, της Δανίας, του Βελγίου και της Ολλανδίας), ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι μία τέτοια πολιτική χαρακτηρίζεται από έλλειψη πολιτικού ρεαλισμού, ιδίως από μέρους των μικρών κρατών. Επιπρόσθετα, η ουδετερότητα θεωρείται επίσης ανήθικη καθώς ουδέτερες χώρες κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο «συμμαχούσαν» τόσο με τους Συμμάχους όσο και με τις Δυνάμεις του Άξονα, με αποτέλεσμα να αποφύγουν την κατοχή και να επωφεληθούν, κυρίως σε οικονομικούς όρους.

Όπως σημειώνει ο Wylie (2002, σελ. 1), κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο υπήρξε μια συνολική παραμέληση των ουδέτερων και των δικαιωμάτων τους, από τους

εμπόλεμους, ενώ μετέπειτα εκτιμήσεις ορισμένων ιστορικών κρίνουν τη συγκεκριμένη στάση ως ανήθικη. Στην ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, οι ουδέτεροι απεικονίζονταν ως «ανήθικοι ελεύθεροι αναβάτες» (immoral free riders), έτοιμοι να επωφεληθούν από τις επιτυχίες της νικήτριας πλευράς, αλλά απρόθυμοι να συνεισφέρουν ενεργά οι ίδιοι. Μια από τις πιο σκληρές απεικονίσεις ενός ουδέτερου έγινε από τον Chateaubriand για τους Ελβετούς: «ουδέτεροι στις μεγάλες επαναστάσεις των κρατών που τους περιέβαλλαν, πλουτίζουν από τις κακοτυχίες των άλλων». Υπήρξαν επίσης ορισμένες περιπτώσεις όπου οι ουδέτεροι απεικονίζονταν ως αφελείς, οι οποίοι εσφαλμένα υπέθεσαν ότι υιοθετώντας την πολιτική της ουδετερότητας θα μπορούσαν να αποθαρρύνουν τα αντιμαχόμενα μέρη να σεβαστούν τις επιθυμίες τους (Wylie, 2002, σελ. 1). Στη βάση αυτή, ενδέχεται η αξιοπιστία της ουδετερότητας των ουδέτερων να αμφισβητείται συχνά από τους εμπόλεμους (Ogley, 1970, σελ. 10). Οι ουδέτεροι θεωρούνται από τους εμπόλεμους και ως πιθανοί εχθροί αλλά και ως πιθανοί σύμμαχοι, με έντονο ανταγωνισμό μεταξύ των τελευταίων ώστε να ασκήσουν επιρροή στον ουδέτερο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΟΥΔΕΤΕΡΕΣ ΧΩΡΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

2.1 Ελβετία

Η ήττα της Ελβετίας στο Μαρινιάνο⁸ (Marignano) το 1515 οδήγησε στη συνειδητοποίηση των περιορισμών του δυναμικού της και στην επιλογή της ουδετερότητας. Εκτός της στρατιωτικής της δυναμικής, εσωτερικοί λόγοι οδήγησαν επίσης την Ελβετία σε αυτή την πολιτική παράδοση. Η αρχή ήταν οι θρησκευτικοί πόλεμοι μεταξύ Προτεσταντών και Καθολικών και η αναγκαιότητα διατήρησης της κοινωνικής συνοχής. Όταν αργότερα ο εθνικισμός αντικατέστησε τη θρησκεία ως το κύριο ζήτημα της ευρωπαϊκής πολιτικής, η διατήρηση της ενότητας της πολυπολιτισμικής Ελβετίας υπαγόρευσε για άλλη μια φορά την ουδετερότητα στους πολέμους μεταξύ των γειτονικών μεγάλων δυνάμεων. Από τη σκοπιά αυτών των δυνάμεων, οι Ελβετοί είχαν ένα σημαντικό στρατηγικό πλεονέκτημα: τις Άλπεις. Ως εκ τούτου, εκτός από το σύστημα ισορροπίας ισχύος που επικράτησε στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, η ουδετερότητα επιτεύχθηκε και χάρη στο στρατηγικό πλεονέκτημα των Άλπεων. Στη Συνθήκη του Παρισιού της 20ης Νοεμβρίου 1815, η Αυστρία, η Γαλλία, η Μεγάλη Βρετανία, η Πρωσία, η Ρωσία και η Ισπανία αναγνώρισαν και εγγυήθηκαν την ουδετερότητα της Ελβετίας, υπό την προϋπόθεση όλα τα ευρωπαϊκά κράτη θα δήλωναν ουδετερότητα, κυρίως έναντι των αλπικών περασμάτων (Neuhold, 1982, σελ. 15).

Το Συνέδριο της Βιέννης το 1815 σηματοδοτεί τη στιγμή που οι Ελβετοί έλαβαν αναγνώριση της ουδετερότητάς τους από το διεθνές σύστημα. Τα καντόνια της Ελβετίας συμφώνησαν να ενωθούν υπό μια ηγεσία και να διατηρήσουν ανεξαρτησία. Η ακριβής διατύπωση αυτού είναι: «Η Γαλλία θα αναγνωρίσει και θα εγγυηθεί από κοινού με τις συμμαχικές δυνάμεις και με τον ίδιο τρόπο την πολιτική οργάνωση της Ελβετίας υπό την αιγίδα των εν λόγω Δυνάμεων και στις βάσεις που συμφωνήθηκαν με αυτές». Αυτή η δήλωση τόνιζε ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις αναγνώρισαν την Ελβετική Συνομοσπονδία ως νόμιμη κυβέρνηση. Το πιο σημαντικό είναι ότι το Κογκρέσο της Βιέννης προχώρησε σε μια δήλωση που επικυρώθηκε στις 20 Μαρτίου 1815, διασφαλίζοντας την ελβετική ουδετερότητα (Dreyer & Jesse, 2014, σελ. 63). Το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου ανανέωσε την αναγνώριση της ελβετικής ουδετερότητας από τις Μεγάλες

⁸ Κοντά στην σημερινή πόλη Μελενιάνο, όπου συγκρούστηκαν τα στρατεύματα του βασιλείου της Γαλλίας και μισθοφορικά στρατεύματα της Παλαιάς Ελβετικής Συνομοσπονδίας.

Δυνάμεις, όπως περιέχεται στο άρθρο 435 της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Επιπλέον, έπειτα από το τέλος του Μεγάλου Πολέμου, η Ελβετία θεωρήθηκε ως ένα κράτος όπου τα εμπόλεμα κράτη συνεχίζουν τις διπλωματικές σχέσεις, μια βάση για ανθρωπιστικές επιχειρήσεις και ως αγωγό για τη συνέχιση του εμπορίου ορισμένων βασικών υλικών (Dreyer & Jesse, 2014, σελ. 64).

Οι Ελβετοί είχαν μια βαθιά συναισθηματική δέσμευση για την ουδετερότητα και την πεποίθηση ότι θα συνέχιζε να είναι μια αποτελεσματική στρατηγική ασφάλειας μετά το 1945. Η ελβετική κυβέρνηση αναγνώρισε την ανάγκη και όντως υποστήριξε το νέο σύστημα συλλογικής ασφάλειας των Ηνωμένων Εθνών εν μέσω του Ψυχρού Πολέμου. Αλλά η Ελβετία ήταν πρόθυμη να συνδεθεί με αυτές τις νέες πολυμερείς δομές διακυβέρνησης μόνο στο βαθμό που δεν επηρέαζαν αρνητικά την ουδετερότητά της και τα οικονομικά της συμφέροντα (Fischer & Möckli, 2016, σελ. 12). Οι καθοριστικοί παράγοντες που διέπουν την πολιτική της ουδετερότητας της Ελβετίας είναι το εθνικό συμφέρον, η νομοθεσία για την ουδετερότητα, η διεθνής κατάσταση καθώς και η παράδοση και η ιστορία της χώρας (Federal Palace East Wing, 2004):

α) Παράδοση: Η Ελβετία είναι η γενέτειρα ανθρωπιστικών οργανώσεων όπως η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, και της Σύμβασης της Γενεύης και σε αυτό το ανθρωπιστικό πνεύμα επίσης οικοδομήθηκε η πολιτική της ουδετερότητας (Gayer, 2013, σελ. 18). Επιπλέον, σε μια χώρα με πολλούς πολιτισμούς, γλώσσες και θρησκείες, η ουδετερότητα χρησίμευε για να εγγυηθεί την εσωτερική συνοχή, σύμφωνα με την οποία η αρχή της ουδετερότητας εφαρμόστηκε επίσης σε συγκρούσεις εντός της χώρας (Federal Palace East Wing, 2004).

β) Ιστορία: Αρχικά η ουδετερότητα ήταν ένα είδος έκτακτης ανάγκης. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της ιστορίας, επέφερε σαφή πλεονεκτήματα και ως εκ τούτου έχει τις ρίζες της στην αυτοαντίληψη της Ελβετίας. Στην Ομοσπονδιακή Συμφωνία του 1815 και στα συντάγματα του 1848, του 1874 και του 1999, η ουδετερότητα έγινε κανόνας εξωτερικής πολιτικής. Αυτό το αξίωμα ήταν πάντα προσαρμοσμένο με ευελιξία στις περιστάσεις και εφαρμόστηκε σύμφωνα με τα συμφέροντα της χώρας (Federal Palace East Wing, 2004).

γ) Νομοθεσία: Το δίκαιο της ουδετερότητας αποτελεί μέρος του διεθνούς δικαίου. Τα βασικά δικαιώματα και υποχρεώσεις ενός ουδέτερου κράτους ορίζονται στις Συμβάσεις

της Χάγης του 1907. Ο νόμος της ουδετερότητας του 1907 εξακολουθεί να ισχύει με εξαίρεση τις εσωτερικές συγκρούσεις. Σε εθνικό επίπεδο, η ουδετερότητα αναφέρεται στο Ομοσπονδιακό Σύνταγμα ως μέσο για τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας. Στη Συμφωνία του Παρισιού της 20ης Νοεμβρίου 1815, οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις αναγνωρίζουν τη μόνιμη ουδετερότητα της Ελβετίας και εγγυώνται την εδαφική της ακεραιότητα. Για τους συντάκτες του Ομοσπονδιακού Συντάγματος του 1848, η ουδετερότητα είναι απλώς ένα μέσο διασφάλισης της ανεξαρτησίας της χώρας, η τήρηση της οποίας θα πρέπει να παρακολουθείται με βάση τη διεθνή κατάσταση (Federal Palace East Wing, 2004).

Ωστόσο, παρά την ουδετερότητά τους, οι Ελβετοί ενίσχυσαν το ναζιστικό καθεστώς με τους εξής τρόπους: συνοριακές πολιτικές, ευκαιρίες για εμπόριο και οικονομικές συναλλαγές (Petropoulos, 1997). Καθώς το εμπόριο με τη ναζιστική Γερμανία ήταν κομβικό σημείο κατά τη διάρκεια και μετά τον πόλεμο, το ίδιο ήταν και οι οικονομικές συναλλαγές της Ελβετίας με το Τρίτο Ράιχ.

Η Ελβετία συμμορφώθηκε με τις Συμβάσεις 5 και 13 της Χάγης του 1907 που διευκρινίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ουδέτερων εθνών όταν επρόκειτο για τις πωλήσεις όπλων σε εμπόλεμες χώρες, βάσει των οποίων μόνο ιδιωτικές εταιρείες επιτρεπόταν να πραγματοποιήσουν αυτές τις συναλλαγές σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Οι Ελβετοί πωλούσαν όπλα στη Βρετανία και τη Γαλλία, αλλά όταν η τελευταία συνθηκολόγησε το 1940, η Ελβετία περικυκλώθηκε πλήρως από τις δυνάμεις του Άξονα και οι επιχειρηματικές της συναλλαγές σε όπλα με τη Γερμανία αυξήθηκαν σε σημαντικό βαθμό. Σε αντάλλαγμα, η Ελβετία λάμβανε τις απαραίτητες προμήθειες άνθρακα, προϊόντων πετρελαίου και πρώτων υλών προκειμένου να συνεχίσει η απρόσκοπτη λειτουργία των εργοστασίων της και να διατηρηθεί η ανεργία σε χαμηλά επίπεδα. Η Γερμανία μπόρεσε επίσης να αποκτήσει όπλα με πίστωση, κάτι το οποίο αντιτίθετο στους κανόνες της ουδετερότητας (Gayer, 2013, σελ. 19).

Με την έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου η Ελβετία θεώρησε ότι θα έπρεπε να ενισχύσει τις στρατιωτικές της ικανότητες. Για τον λόγο αυτό σχεδόν τέσσερα δισεκατομμύρια ελβετικά φράγκα δαπανήθηκαν για όπλα, πυρομαχικά και την κατασκευή αμυντικών έργων κατά μήκος των ελβετικών συνόρων και σε όλες τις Άλπεις. Με την πτώση της Γαλλίας τον Ιούνιο του 1940 ο κίνδυνος εισβολής αυξήθηκε καθώς η χώρα ήταν πλέον πλήρως περικυκλωμένη από τις δυνάμεις του Άξονα. Αν και η Γερμανία σχεδίαζε μία εισβολή στην Ελβετία (Επιχείρηση Tannenbaum), γνώριζε ότι οι Ελβετοί θα

προέβαλαν ισχυρή αντίσταση, ειδικά στις Άλπεις και τις γύρω δασικές περιοχές. Επίσης, ο Χίτλερ είχε ενημερωθεί ότι οποιαδήποτε προσπάθεια κατάληψης της Ελβετίας θα είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή των τριών πολύ σημαντικών σιδηροδρόμων που διασχίζουν τις Άλπεις, οι Simplon, Gotthard και Loetschberg αποκόβοντας την Ιταλία από τη Γερμανία. Οι υπεραλπικές σιδηροδρομικές σιδηροδρομικές σιδηροδρομικές είχαν τεράστια στρατηγική σημασία για τον Άξονα. Μετά την είσοδο της Ιταλίας στον πόλεμο το 1940, όταν το Βασιλικό Ναυτικό ουσιαστικά απέκλεισε την Ιταλία από τα κανονικά κανάλια θαλάσσιου εμπορίου, σχεδόν το σύνολο της κυκλοφορίας που προηγουμένως μεταφερόταν με πλοίο, ειδικά ο άνθρακας, έπρεπε να σταλεί μέσω των ελβετικών τούνελ. Η πρώτη ύλη που μεταφερόταν μέσω των σιδηροδρόμων της Ελβετίας αντιπροσώπευαν το 10% της κίνησης το τελευταίο προπολεμικό έτος ενώ το 1944, η ίδια κατηγορία εμπορευμάτων, με επικεφαλής τον άνθρακα, αποτελούσε σχεδόν το 90% του συνόλου (Packard, 1989, σελ. 53). Τέλος, στη σκέψη του Hitler προτεραιότητα είχε η Μεγάλη Βρετανία και η Ρωσία. Για όλους αυτούς τους λόγους αποφάσισε να μην εισβάλει στη συγκεκριμένη χώρα (Gayer, 2013, σελ. 18).

Μάλιστα, εξαιτίας της ενδεχόμενης Επιχείρηση Tannenbaum, οι Ελβετοί εφάρμοσαν μία σκληρή συνοριακή πολιτική για όσους προσπαθούσαν να διασχίσουν τα σύνορα χωρίς την απαραίτητη βίζα (Petrooulos, 1997). Επιπλέον, η Ελβετία επέβαλε κεφαλικό φόρο στην ελβετική εβραϊκή κοινότητα και άλλες οργανώσεις που προσπαθούσαν να διασώσουν Εβραίους, απαγόρευσε την είσοδο σε Εβραίους από τη Γερμανία, συνεργάστηκε με την Κυβέρνηση Vichy και το Τρίτο Ράιχ για έκδοση προσφύγων / μεταναστών / Εβραίων, ενώ τέλος ο Heinrich Rothmund, επικεφαλής του Ομοσπονδιακού Τμήματος Δικαιοσύνης και Αστυνομίας, έπεισε το 1938 τη Γερμανία να φέρουν στα διαβατήριά τους οι Γερμανοί Εβραίοι σφραγισμένο το κόκκινο γράμμα 'J'. Η παράδοση του ελβετικού ασύλου - που ήταν ορατή κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο - ουσιαστικά υπονομεύτηκε κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Θα πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι η συνοριακή πολιτική της Ελβετίας δεν απέρρευε μόνο από την πρόθεσή της να εξευμενίσει το ναζιστικό καθεστώς, αλλά και από τα φασιστικά (π.χ. το Εθνικό Μέτωπο και το Eidgenössische Soziale Arbeiter-Partei) και τα φιλοναζιστικά (π.χ. Auslandsorganisation der NSDAP) κόμματα που δραστηριοποιούνταν στη χώρα. Έτσι, παρά την έλλειψη υποστήριξης για την ιδέα της ένταξης στο Ράιχ του Χίτλερ, υπήρχαν πολλοί Ελβετοί που οραματίστηκαν κάποιο ρόλο για την Ελβετία στη Ναζιστική Νέα Τάξη (Petrooulos, 1997).

Ο δεύτερος τρόπος με τον οποίο η Ελβετία στήριξε το Ράιχ ήταν μέσω εμπορικών δεσμών. Αυτές οι επιχειρήσεις μπορούν καλύτερα να συνοψιστούν ως «κυνικός ομπορτουνισμός». Επειδή οι αξιωματούχοι της ναζιστικής κυβέρνησης κυριαρχούσαν στο εξωτερικό εμπόριο της Γερμανίας⁹, αυτό σήμαινε ουσιαστικά επιχειρήσεις με τους ίδιους τους ηγέτες των Ναζί. Οι Γερμανοί αντάλλαξαν τον άνθρακα τους με ελβετικό χάλυβα, ενώ Ελβετοί παραγωγοί όπλων, όπως η Oerlikon (γνωστή για τα αντιαεροπορικά πυροβόλα), απέστειλαν επίσης τα προϊόντα τους προς τη Γερμανία. Οι Ελβετοί σιδηροδρομικοί αξιωματούχοι συνεργάστηκαν πλήρως με τη ναζιστική κυβέρνηση, καθώς μέσω της αλπικής γραμμής του St. Gotthard έρεαν οι προμήθειες μεταξύ των εταίρων του Άξονα, τη Γερμανία και την Ιταλία (Petrooulos, 1997).

Εκτός των όπλων, οι εμπορικοί δεσμοί Ελβετίας-Γερμανίας αφορούσαν και έργα τέχνης. Ο έμπορος τέχνης της Λουκέρνης Theodor Fischer, για παράδειγμα, ο οποίος πραγματοποίησε δύο δημοπρασίες μοντέρνας τέχνης¹⁰ (τον Ιούνιο και τον Αύγουστο του 1939) με έργα από γερμανικά κρατικά μουσεία, αλληλογραφούσε απευθείας με τον Martin Bormann στην Καγκελαρία του κόμματος, τον Joseph Goebbels στο Υπουργείο Προπαγάνδας και τον Υπουργό Εξωτερικών, Joachim von Ribbentrop. Επιπλέον, ο Fischer ασχολήθηκε συχνά με τους Γερμανούς εμπόρους τέχνης που εξυπηρετούσαν τους ναζί ηγέτες, όπως ο Βερολινέζος Karl Haberstock. Χρησιμοποιώντας μια αγαπημένη στρατηγική Ελβετών επιχειρηματιών, ο Fischer σύναψε μια συνεργασία με έναν Γερμανό αντιπρόσωπο που διευκόλυνε τις μεταφορές τέχνης και χρημάτων μεταξύ των δύο χωρών. Εκτός από τους Ελβετούς εμπόρους έργων τέχνης, άλλοι Ελβετοί πολίτες και ιδρύματα εκμεταλλεύτηκαν επίσης την εμπορική κίνηση έργων τέχνης μεταξύ της Ελβετίας και της ναζιστικής Γερμανίας. Το Kunstmuseum Basel, για παράδειγμα, εκμεταλλεύτηκε τις ευνοϊκές συμφωνίες που προέκυψαν από την πώληση της κρατικής μοντέρνας τέχνης από τους Ναζί. Στη δημοπρασία της Λουκέρνης τον Ιούνιο του 1939, ο διευθυντής του ιδρύματος, Georg Schmidt, αγόρασε οκτώ έργα που είχαν εκδιωχθεί από γερμανικά μουσεία. Το τραπεζικό σύστημα της Ελβετίας παρείχε καταφύγιο για πολλά από αυτά τα έργα τέχνης, ενισχύοντας περαιτέρω τους εμπορικούς και οικονομικούς δεσμούς των δύο χωρών. Ίσως η πιο ανησυχητική πτυχή της γερμανο-ελβετικής διακίνησης τέχνης

⁹ Το «Νέο Σχέδιο» που σχεδίασε ο πρόεδρος της Reichsbank, Hjalmar Schacht, το 1934, οδήγησε στη συγκέντρωση της οικονομικής πολιτικής και παρείχε στην κυβέρνηση του Ράιχ τον έλεγχο των εισαγωγών και των εξαγωγών καθώς και του πολύτιμου ξένου νομίσματος.

¹⁰ Η απέχθεια του Ναζιστικού καθεστώτος απέναντι στη μοντέρνα τέχνη ωφέλησε τους Ελβετούς, καθώς οι Ναζί αφαιρούσαν τέτοιου είδους έργα τέχνης από τα μουσεία της Γερμανίας και τα παραχωρούσαν σε Ελβετούς.

αφορούσε έργα που λεηλατήθηκαν από Γάλλους Εβραίους από την Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg¹¹. Πίνακες που ανήκαν στον έμπορο Paul Rosenberg, καθώς και σε εξέχουσες οικογένειες όπως οι Rothschild, Levy-Benzions, Kanns και Lindenbaums, ανταλλάχθηκαν με Ελβετούς εμπόρους με πιο αποδεκτούς ιδεολογικά παλιούς δημιουργούς και γερμανικούς πίνακες του 19ου αιώνα. Για παράδειγμα, το 1942 ο Göring έλαβε από τον Ελβετό έμπορο Hans Wendland διαμέσου του ατζέντη του Hofer ένα πορτρέτο του Rembrandt και δύο φλαμανδικές ταπετσαρίες του 18^{ου} αιώνα με αντάλλαγμα 28 μπρεσιονιστικά και μεταμπρεσιονιστικά έργα, 16 από τα οποία προέρχονταν από τη λεηλατημένη συλλογή του Paul Rosenberg, παρά το ότι αυτές οι συναλλαγές παραβίασαν τους νόμους της Ελβετίας (Petropoulos, 1997).

Περαιτέρω, οι κατακτήσεις των Ναζί στις αρχές του πολέμου είχε ως αποτέλεσμα τεράστιες κατασχέσεις των κεντρικών περιουσιακών στοιχείων των κατακτημένων χωρών (π.χ. χρυσός). Οι οικονομικές συναλλαγές αφορούσαν ακριβώς αυτόν τον λεηλατημένο χρυσό και τα περιουσιακά στοιχεία των εβραϊκών θυμάτων του Ολοκαυτώματος που κατατίθεντο σε ελβετικές τράπεζες (Petropoulos, 1997; Müller, 2019, σελ. 11). Ο Χίτλερ φαίνεται να έχει καταθέσει τα έσοδα που προέρχονται από την πώληση του έργου του 'Mein Kampf' σε μια ελβετική τράπεζα. Επιπλέον μια έκθεση της 10ης Δεκεμβρίου 1941 από τη βρετανική πρεσβεία στην Ουάσιγκτον προς το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ σημείωσε ότι κάθε ηγετικό μέλος των κυβερνητικών ομάδων του Άξονα έχουν κεφάλαια στην Ελβετία. Ένας ναζί αξιωματούχος υπεύθυνος για τις συναλλαγές υπολόγισε μετά τον πόλεμο ότι γερμανικά περιουσιακά στοιχεία αξίας 15 δισεκατομμυρίων Reichsmark εισήλθαν στην Ελβετία. Μερικά από αυτά τα περιουσιακά στοιχεία απαλλοτριώθηκαν από Εβραίους που χάθηκαν στο Ολοκαύτωμα και μέρος του χρυσού που στάλθηκε στην Ελβετία λεηλατήθηκε από τα αποθέματα των κατακτημένων ευρωπαϊκών χωρών (Petropoulos, 1997).

Το άρθρο 53 της Σύμβασης της Χάγης του 1907 ορίζει ότι ένας στρατός κατοχής μπορεί να έχει στην κατοχή του μόνο μετρητά, κεφάλαια και ρευστοποιήσιμους τίτλους που είναι αυστηρά ιδιοκτησία του κράτους. Όμως, το άρθρο 46 ορίζει ότι η ιδιωτική περιουσία δεν μπορεί να δημευτεί. Στη συνέχεια, το άρθρο 55 αναφέρει ότι περιορίζει τα κράτη κατοχής στη χρήση του πλούτου των ηττημένων χωρών σε αυτόν της επικαρπίας, δηλαδή ενός ισόβιου ενοικιαστή. Το να λαμβάνεις τον πλούτο μιας κατεχόμενης χώρας με

¹¹ «Μονάδα λεηλασίας» υπό την ηγεσία του Alfred Rosenberg με δράση σε όλη την κατεχόμενη Ευρώπη.

τέτοιο τρόπο ώστε να στερείται οριστικά από αυτούς τους πόρους παραβιάζει αυτή τη διάταξη. Επίσης, η Συμφωνία της Ουάσιγκτον του 1946 περιλάμβανε τους Ελβετούς στη διευθέτηση απαιτήσεων χρυσού ύψους 250 εκατομμυρίων ελβετικών φράγκων για την «ειρήνευση και την ανοικοδόμηση της Ευρώπης», δημιουργώντας περαιτέρω ερωτήματα για τον ρόλο της εν λόγω χώρας κατά τη διάρκεια του πολέμου (Gayer, 2013, σελ. 19).

Το διεθνές δίκαιο θεωρεί ένα κράτος ως ουδέτερο, όταν δεν συμμετέχει σε ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ άλλων χωρών. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, η Ελβετία κατάφερε να διατηρήσει την ουδετερότητά της κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Ωστόσο, αυτή η περιγραφή οριοθετεί αποκλειστικά την αποχή από στρατιωτικές επιχειρήσεις, ενώ, καθ' όλη τη διάρκεια της σύγκρουσης, η Ελβετία διατηρούσε πολιτικές και οικονομικές σχέσεις με τα αντιμαχόμενα μέρη.

2.2 Ισπανία

Για να κατανοήσουμε τη συμπεριφορά της Ισπανίας κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο θα πρέπει να γνωρίζουμε ότι οι εθνικιστές νικητές του εμφυλίου πολέμου θεωρούσαν τη Ρωσία και όχι τη Γερμανία τον πραγματικό εχθρό του πολιτισμένου κόσμου. Επιπλέον απεχθάνονταν τον φιλελευθερισμό των Δυτικών συμμάχων θεωρώντας ότι είναι υπεύθυνος για την πτώση του παγκόσμιου ρόλου της του 19ου αιώνα. Αυτό εκμεταλλεύτηκε ο Φράνκο για την απομόνωση της Ισπανίας θεωρώντας ότι η Γαλλία, Αγγλία και ΗΠΑ θα κάνουν ότι μπορούν για να ανατρέψουν το καθεστώς του (Packard, 1989, σελ 17).

Ο στρατηγός Francisco Franco y Bahamonde ήταν ο στρατιωτικός ηγέτης της Ισπανίας. Πριν από την έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και συγκεκριμένα τη χρονική περίοδο 1936-1939, ο Franco ήταν ο νικητής του εμφυλίου πολέμου μεταξύ των εθνικών του δυνάμεων και της δημοκρατικής κυβέρνησης του Λαϊκού Μετώπου. Το Λαϊκό Μέτωπο, το οποίο ευνοούσε έναν μαρξιστικό/φιλορωσικό πολιτικό σύστημα, βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στη Ρωσία για στρατιωτική και οικονομική υποστήριξη. Αντίθετα, ο Φράνκο αναζήτησε γερμανική και ιταλική στρατιωτική και οικονομική βοήθεια για να αποτρέψει τις δημοκρατικές δυνάμεις, δημιουργώντας σημαντικά χρέη έναντι αυτών των χωρών. Καθώς μόλις είχε τελειώσει ο εμφύλιος πόλεμος, με σημαντικές απώλειες σε πολιτικό, οικονομικό επίπεδο, αλλά και επίπεδο υποδομών, η Ισπανία δεν ήταν

διατεθειμένη να εμπλακεί σε έναν ακόμη πόλεμο, επιλέγοντας να παραμείνει ουδέτερη (Gayer, 2013, σελ. 12).

Ωστόσο, παρά την ουδετερότητά της, η Ισπανία προσέφερε στη Γερμανία βοήθεια στη μεταφορά εμπορευμάτων από τη Νότια Αμερική μέσω ισπανικών λιμανιών (Gayer, 2013, σελ. 12). Παράλληλα επέτρεψε τον ανεφοδιασμό και την προμήθεια U-boat, παρέχοντας ραντάρ, αεροπορικές αναγνωρίσεις και κατασκοπεία σε όλη την Ισπανία και την εξαγωγή πολύτιμων πρώτων υλών (όπως μετάλλευμα βολφραμίου) στη ναζιστική Γερμανία (Gayer, 2013, σελ. 14).

Πιο συγκεκριμένα, η Ισπανία διαδραμάτισε οικονομικό ρόλο στη Ναζιστική Νέα Τάξη, αλλά διατήρησε μια ορισμένη αυτονομία και εμπόδισε τους Γερμανούς να εκμεταλλευτούν πλήρως τους ισπανικούς πόρους. Στην αρχή του Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου το 1936, οι Ναζί, μέσω του Göring και του πράκτορά του Johannes Bernhardt, είχαν ιδρύσει μια εμπορική εταιρεία στην Ισπανία με την επωνυμία Sociedad Hispano-Marroquí de Transportes (HISMA), η οποία συντόνιζε το εμπόριο κατά τρόπο επωφελές για τους Γερμανούς. Σε αντάλλαγμα για γερμανικά όπλα, ο Φράνκο παρείχε πολύτιμους ορυκτούς πόρους και άλλες πρώτες ύλες στο Ράιχ. Μέχρι το τέλος του Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου και την έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Φράνκο είχε επιβαρυνθεί με σημαντικά χρέη στους Γερμανούς και αυτό αύξησε τη μόχλευση του Χίτλερ έναντι του Στρατηγού. Στις 22.12.1939, η Ισπανία και η Γερμανία υπέγραψαν μια συνθήκη στην οποία ο Φράνκο συμφώνησε να κρατήσει το μεγαλύτερο μέρος των εξαγωγών του έθνους του για τη Γερμανία, ιδιαίτερα σιδηρομέταλλευμα, ψευδάργυρο, μόλυβδο, υδράργυρο, βολφράμιο, μαλλί και δέρμα. Η Ισπανία, λοιπόν, συνέβαλε σημαντικά στη γερμανική πολεμική προσπάθεια, τουλάχιστον μέχρι το φθινόπωρο του 1942, όταν η στρατιωτική εκστρατεία των Συμμάχων στη Βόρεια Αφρική ώθησε τον Φράνκο να υιοθετήσει μια πιο μετριοπαθή πολιτική. Ωστόσο, οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ Ισπανίας και Γερμανίας συνεχίστηκαν μέχρι το τέλος του πολέμου (Petrooulos, 1997).

Επίσης, η Ισπανία αποτέλεσε και καταφύγιο αρκετών περιουσιακών στοιχείων και έργων τέχνης των Ναζί προς μελλοντική χρήση. Επί παραδείγματι, μετά τον πόλεμο, δημοσιογράφοι ερευνητές ισχυρίστηκαν ότι είχαν αποκαλύψει ένα έργο, υπό την επίβλεψη του Martin Bormann και με την κωδική ονομασία Tierra del Fuego, το οποίο συνεπαγόταν την αποστολή ναζιστικών περιουσιακών στοιχείων στη Νότια Αμερική. Ωστόσο, ο όγκος

αυτών των συναλλαγών δεν μπορεί να συγκριθεί με τον όγκο των συναλλαγών που διατηρούσαν οι Ναζί με τη Ελβετία (Petrooulos, 1997).

Παράλληλα, ο Φράνκο ενθαρρύνθηκε από τις αρχικές επιτυχίες της Γερμανίας, θεωρώντας σίγουρη τη νίκη του Άξονα. Για τον λόγο αυτό, στις 19.06.1940 έστειλε μια επιστολή στο Βερολίνο, δηλώνοντας ότι η Ισπανία ήταν έτοιμη να πολεμήσει στο πλευρό του Άξονα με τεράστιες παραδόσεις τροφίμων και στρατιωτικού εξοπλισμού, αλλά προβάλλοντας παράλληλα αιτήματα που αφορούσαν την παραχώρηση περιοχών που ανήκαν στη Γαλλία (Gayer, 2013, σελ. 13). Δεδομένης της σχέσης του με το φιλογερμανικό καθεστώς του Vichy (Γαλλία του Vichy) υπό τον Philippe Pétain (Boissoneault, 2017), ο Χίτλερ θεώρησε ότι δεν ήταν προς το συμφέρον του η ισπανική εμπλοκή (Gayer, 2013, σελ. 13).

Στις 23.10.1940 έλαβε χώρα η συνάντηση των Χίτλερ και Φράνκο στην πόλη Hendaye, η οποία βρισκόταν λίγο πάνω από τα σύνορα στην κατεχόμενη Γαλλία. Ο Φράνκο ζήτησε μεγαλύτερη βοήθεια σε υλικοτεχνική υποδομή έπειτα από τον εμφύλιο πόλεμο. Επίσης, ζήτησε να παραχωρηθούν στην Ισπανία το Γιβραλτάρ, το Μαρόκο και το Οράν. Καθώς ο Φράνκο ζήτησε αποικίες στη βορειοδυτική Αφρική που κατείχε η Γαλλία ως αντάλλαγμα για την πολεμική εμπλοκή της χώρας του στο πλευρό του Άξονα και καθώς ο Χίτλερ δεν ήθελε να αποξενώσει τη Γαλλία του Βισύ και να χάσει τους πόρους της, συμπεριλαμβανομένου του γαλλικού στόλου, εν τέλει η Ισπανία δεν επέτρεψε στις ισπανικές ένοπλες δυνάμεις να πολεμήσουν για τον Άξονα. Παρ' όλα αυτά, ένα τμήμα περίπου 47.000 Ισπανών εθελοντών, η λεγόμενη Μπλε Μεραρχία πολέμησε στο Ανατολικό Μέτωπο ως μέρος της Wehrmacht (Petrooulos, 1997; Gayer, 2013, σελ. 13).

Αναφορικά με αυτή τη συνάντηση έχει ενδιαφέρον να τονιστούν ορισμένα σημεία. Σύμφωνα με τον Preston (1992, σελ. 1), η συνάντηση μεταξύ του Χίτλερ και του Φράνκο στο Hendaye τον Οκτώβριο του 1940 ήταν ένας μύθος της ισπανικής προπαγάνδας. Καθώς υποτίθεται ότι ο Χίτλερ προσπαθούσε να εξαναγκάσει την Ισπανία να εισέλθει στον πόλεμο με τις δυνάμεις του Άξονα, ο Φράνκο κατάφερε να διασφαλίσει την ισπανική ουδετερότητα προβάλλοντας υψηλές απαιτήσεις. Ωστόσο, υπάρχουν ελάχιστα αποδεικτικά στοιχεία ότι ο Χίτλερ απείλησε τον Φράνκο. Ο σκοπός του πρώτου ταξιδεύοντας στο Hendaye και στο Montoire όπου συνάντησε τον Laval και τον Pétain, ήταν να συγκρίνει το σχετικό κόστος των στενότερων σχέσεων με την Ισπανία και τη Γαλλία του Vichy. Η

ανάγκη της Γερμανίας να διατηρήσει καλές σχέσεις με το καθεστώς Vichy σήμαινε ότι ο Χίτλερ δεν θα μπορούσε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του Φράνκο.

Επιπλέον, σύμφωνα με τη Marquina (1998, σελ. 171-172), μετά τη συνάντηση στη Hendaye μεταξύ Χίτλερ και Φράνκο στις 23 Οκτωβρίου 1940, η Ισπανία υπέγραψε το Πρωτόκολλο της Hendaye¹², βάσει του οποίου η χώρα προσχώρησε στο σύμφωνο Steel Pact, ένα στρατιωτικό σύμφωνο που είχαν υπογράψει η Γερμανία και η Ιταλία τον Μάρτιο του 1939. Η προσχώρηση στο εν λόγω σύμφωνο σήμαινε τα εξής: α) ισχυρή συνεργασία μεταξύ της Gestapo, της Ιταλικής Οργάνωσης Επαγρύπνησης και Καταστολής του Αντιφασισμού¹³ (OVRA) και της ισπανικής αστυνομίας, β) ευρύτερη συνεργασία μεταξύ των υπηρεσιών πληροφοριών, συμπεριλαμβανομένων του Ανώτατου Επιτελείου, της Φάλαγγας¹⁴ και της ισπανικής διπλωματικής υπηρεσίας, γ) ευρύτερη συνεργασία μεταξύ των Ανώτατων Επιτελείων των τριών χωρών, δ) οικονομικές συναλλαγές και εμπορικές συμφωνίες με τις χώρες του Άξονα (Marquina, 1998, σελ. 172).

Έπειτα από την αποτυχημένη εισβολή της Ιταλίας στην Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1940, ο Χίτλερ εξέδωσε την Οδηγία 18 (με την ονομασία Επιχείρηση Felix) η οποία θα περιλάμβανε την κατάληψη του Γιβραλτάρ και το κλείσιμο των Στενών του Γιβραλτάρ. Ο Χίτλερ κάλεσε τον Υπουργό Εξωτερικών της Ισπανίας, Ramon Serrano Suner, για να συναντηθεί με τον Χίτλερ στο ορεινό καταφύγιό του στο Berchtesgaden, όπου ζήτησε τη συμμετοχή της Ισπανίας στην εκτέλεση της επιχείρησης Felix, αλλά ο Serrano υπενθύμισε στον Χίτλερ το Πρωτόκολλο Hendaye που καθόριζε ότι η Ισπανία θα έμπαινε στον πόλεμο όταν η Ισπανία αποφάσιζε, και ότι το κλείσιμο της Μεσογείου στο Γιβραλτάρ σήμαινε ότι οι Βρετανοί θα έκλειναν τον Ατλαντικό στην Ισπανία. Αυτό θα οδηγούσε σε απώλεια προμηθειών για την Ισπανία, κάτι που δεν ήταν επιθυμητό, καθώς μόλις είχε λήξει ο εμφύλιος πόλεμος (Gayer, 2013, σελ. 13).

Εκτός των ανωτέρω, η Ισπανία ήταν απρόθυμη να φιλοξενήσει πρόσφυγες. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Walter Benjamin, ο οποίος αυτοκτόνησε στη Γαλλία αφού του αρνήθηκαν άσυλο στην Ισπανία το 1940. Άλλοι, ωστόσο, έφτασαν στην

¹² Υπογραφή μυστικής συμφωνίας βάσει της οποίας ο Φράνκο δεσμεύτηκε να εισέλθει στον πόλεμο σε ημερομηνία της επιλογής του, και ο Χίτλερ έδωσε μόνο αόριστες εγγυήσεις ότι η Ισπανία θα λάβει «εδάφη στην Αφρική»

¹³ Organization for Vigilance and Repression of Anti-Fascism ήταν ο Ιταλικό πρόδρομος της Γκεστάπο

¹⁴ Ιστορικό εθνικιστικό κόμμα της Ισπανίας, το οποίο υπήρχε και δραστηριοποιούνταν από τη δεκαετία του 1930.

ασφάλεια της Ισπανίας. Υποστηρίζεται ότι 28.000 άτομα μεταφέρθηκαν λαθραία στα γαλλο-ισπανικά σύνορα κατά τη διάρκεια του πολέμου, συμπεριλαμβανομένων 20.000 Γάλλων (πολλοί από τους οποίους πολέμησαν αργότερα για τις Ελεύθερες Γαλλικές δυνάμεις του De Gaulle). Κατά το τελευταίο μέρος του πολέμου, οι Σύμμαχοι διοχέτευσαν πιλότους και στρατιώτες που διασώθηκαν από τους Ναζί μέσω της Ισπανίας. Έτσι, από τη μία πλευρά, ενώ προσπάθησαν να αποθαρρύνουν όσους ζητούσαν άσυλο, εν τέλει οι Ισπανοί βοήθησαν αρκετά άτομα (Petrooulos, 1997).

Τέλος, ο Stanton (2013, σελ. 1) αναφέρει ένα ενδιαφέρον σημείο σχετικά με τις σχέσεις Ισπανίας και ΗΠΑ. Πιο συγκεκριμένα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ισπανία ξεκίνησαν διπλωματικές σχέσεις το 1939, μετά την άνοδο του κόμματος της Φάλαγγας του Francisco Franco στην εξουσία έπειτα από τον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών είχε θεσπίσει πολιτικές για να εξασφαλίσει την ουδετερότητα των ΗΠΑ στη διεθνή κοινότητα. Η ισπανική οικονομία βρισκόταν σε πολύ δύσκολη κατάσταση και ο Φράνκο είχε απευθυνθεί για βοήθεια σε πολλές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Γερμανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών. Η Γερμανία, που δεν είχε τα εμπορεύματα και τις προμήθειες για να παράσχει επαρκή υποστήριξη στην Ισπανία, δεν μπόρεσε να τη βοηθήσει. Οι Ηνωμένες Πολιτείες αποφάσισαν να βοηθήσουν «εξαγοράζοντας» την ουδετερότητά της Ισπανίας, διασφαλίζοντας ότι εάν η Ισπανία εισερχόταν πράγματι στον πόλεμο, δεν θα προσχωρούσε στις δυνάμεις του Άξονα. Σε πολλές από τις συμφωνίες με την Ισπανία, προβλεπόταν ότι η Ισπανία θα παραμείνει αυστηρά ουδέτερη καθώς ο πόλεμος συνεχιζόταν, όρος με τον οποίο συμφώνησε ο Φράνκο.

Καθ' όλη τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ουσιαστικά η Ισπανία δεν τήρησε ποτέ αυτούς τους όρους και, ως εκ τούτου, δεν ήταν ποτέ ουδέτερη, ενώ οι ΗΠΑ συνέχιζαν να την πιέζουν για ουδετερότητα. Παρόλα αυτά οι υψηλές απαιτήσεις του Φράνκο κατά τη συνάντηση/συμφωνία του Hendaye οδήγησε τον Χίτλερ να πει μερικές μέρες αργότερα στον Μουσολίνι «Προτιμώ να βγάλω τρία ή τέσσερα δικά μου δόντια παρά να μιλήσω ξανά σε αυτόν τον άντρα!»¹⁵. Έτσι, ενώ φαινομενικά η Ισπανία δεν ήταν ουδέτερη, έχει δημιουργηθεί το διαχρονικό ερώτημα αν οι απαιτήσεις του Φράνκο ήταν

¹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Meeting_at_Hendaye

πραγματικές ή ένα διπλωματικό τέχνασμα για να αποφύγει την είσοδο στον πόλεμο με τη πλευρά του Άξονα.

2.3 Σουηδία

Διχασμένη και εξουθενωμένη από τις θρησκευτικές διαμάχες κατά τον Τριακονταετή Πόλεμο, αλλά και δεδομένης της έλλειψης σουηδικού ανθρώπινου δυναμικού, των περιορισμένων στρατιωτικών και οικονομικών της πόρων, η Σουηδία προσπάθησε με συνέπεια να μην εμπλακεί σε κανέναν πόλεμο, ενώ παράλληλα εγκατέλειψε τις φιλοδοξίες της να καταστεί μία Βαλτική Αυτοκρατορία (Neuhold, 1982, σελ. 16). Η ουδετερότητα ως εξωτερική πολιτική της Σουηδίας χρονολογείται από το 1815. Η σημασία της ουδετερότητας στη διαμόρφωση του χαρακτήρα της Σουηδίας είναι δύσκολο να αποτιμηθεί, γιατί, ως αποτέλεσμα των γενεών πολιτικής και στρατιωτικής ουδετερότητας, μπορεί κανείς ουσιαστικά να μιλήσει για μια «νοοτροπία ουδετερότητας». Για τον σουηδικό λαό, η «ουδετερότητα» είναι πολύ περισσότερο από μια απλή πολιτική ασφάλειας, δεδομένου ότι δημιούργησε επίσης μια συγκεκριμένη νοοτροπία, μια ιδιαίτερη κατάσταση του νου (state of mind) (Levine, 2011).

Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και πιο συγκεκριμένα κατά τη φιλάνδο-ρωσική σύγκρουση το 1939, η Σουηδία αυτό-ανακηρύχθηκε ουδέτερη. Παρ' όλα αυτά, καθ' όλη τη διάρκεια του Χειμερινού Πολέμου η Σουηδία βοήθησε στον ανεφοδιασμό της Φινλανδίας με στρατιωτικό εξοπλισμό και επέτρεψε τη συμμετοχή σε Σουηδούς εθελοντές. Η εισβολή της Γερμανίας στη Νορβηγία κατέστησε την απόφαση για ουδετερότητα αρκετά δύσκολη (Petrooulos, 1997; Gayer, 2013, σελ. 15).

Οι γερμανικές δυνάμεις εισέβαλαν στη Νορβηγία στις 09.04.1940. Την επόμενη μέρα, ο πρόεδρος του νορβηγικού κοινοβουλίου, Carl Joachim Hambro, έφτασε στη Στοκχόλμη για να ζητήσει βοήθεια και στρατιωτική υποστήριξη στο σουηδικό ραδιόφωνο. Οι Γερμανοί έμαθαν για τα σχέδια του Hambro και είπαν στη σουηδική κυβέρνηση να του το απαγορεύσει διαφορετικά θα αντιμετωπίσει πιθανές συνέπειες. Η Σουηδία συμμορφώθηκε, δήλωσε γρήγορα ουδέτερη και απέρριψε τα αιτήματα του Hambro. Ανακηρύσσοντας τον εαυτό της «ουδέτερη» παρά «μη εμπόλεμη», η σουηδική κυβέρνηση σηματοδότησε ότι η βοήθειά της στη Νορβηγία θα ήταν πολύ περιορισμένη και δεν θα περιελάμβανε παραδόσεις σουηδικών όπλων, όπως στην περίπτωση του Χειμερινού Πολέμου. Στις 12.04.1940, η κυβέρνηση απαγόρευσε στο σουηδικό στρατιωτικό

προσωπικό να καταταγεί στις νορβηγικές στρατιωτικές δυνάμεις ή να συμμετάσχει σε πολεμικές πράξεις στη Νορβηγία, όπως και την προμήθεια στρατιωτικού εξοπλισμού ή πυρομαχικών που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από Νορβηγούς στρατιώτες. Επιτρέπονταν μόνο προμήθειες τροφίμων που παρέχονται απευθείας σε Νορβηγούς πολίτες. Η κυβέρνηση δεν ήταν διατεθειμένη να διακινδυνεύσει να ενεργήσει με τρόπο που οι Γερμανοί θα μπορούσαν να τον ερμηνεύσουν ως παραβίαση της σουηδικής ουδετερότητας (Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 92).

Ωστόσο, ο Χίτλερ δεν ήταν διατεθειμένος να επιτεθεί στη Σουηδία. Πρώτον, με την εισβολή στη Νορβηγία εμπόδιζε τη Μεγάλη Βρετανία να δημιουργήσει βάσεις στη χώρα, ενώ παράλληλα διευκόλυνε τη μεταφορά εμπορευμάτων και σιδηρομεταλλευμάτων από τη Σουηδία και τη Νορβηγία προς τη Γερμανία διαμέσου της Βαλτικής και της Βόρειας Θάλασσας. Μία επίθεση στη Σουηδία θα αποτελούσε εμπόδιο αυτών των μεταφορών. Επιπλέον, η Σουηδία ήταν καλύτερα προετοιμασμένη από τη Νορβηγία και τη Δανία σε στρατιωτικό επίπεδο, κάτι που θα απαιτούσε αρκετές γερμανικές δυνάμεις στην περιοχή, το οποίο δεν επιθυμούσε ο Χίτλερ εκείνη τη χρονική περίοδο (Gayer, 2013, σελ. 15). Αν οι Γερμανοί ηγέτες είχαν πρόθεση να εισβάλουν στη Σουηδία, θα έπρεπε να είχαν επίγνωση του γεγονότος ότι μια τέτοια εισβολή θα απαιτούσε αριθμητικά πολύ μεγαλύτερες δυνάμεις, λόγω του μεγέθους της χώρας και επίσης της κατάστασης της σουηδικής άμυνας που, αν και δεν ήταν πολύ δυνατή τον Απρίλιο του 1940, ήταν αρκετά ισχυρότερη από την αντίστοιχη της Δανίας ή της Νορβηγίας (Hagglof, 1960, σελ. 160).

Παρ' όλα αυτά, η Σουηδία βρισκόταν ακόμα σε επισφαλή κατάσταση και στις 08.07.1940 υπέγραψε συμφωνία διαμετακόμισης με τη Γερμανία που επέτρεπε τις αποστολές γερμανικών αγαθών (σιδηρομετάλλευμα υψηλής ποιότητας και μάλιστα το 30% αυτού που χρησιμοποιούσε η γερμανική βιομηχανία εξοπλισμών, ρουλεμάν, τρόφιμα, ξύλο και άλλες πρώτες ύλες) και προσωπικού μέσω της Σουηδίας στη Νορβηγία και σουηδικών αγαθών και πόρων προς το Τρίτο Ράιχ (Gayer, 2013, σελ. 16). Ορισμένες εκτιμήσεις δείχνουν ότι η Γερμανία εισήγαγε το 50% του σιδηρομεταλλεύματός της από τη Σουηδία. Η γερμανική κατοχή της Νορβηγίας υποκινήθηκε σε μεγάλο βαθμό από την ανάγκη να εξασφαλιστεί αυτός ο ζωτικής σημασίας πόρος και να αποτραπεί στη Βρετανία να πάρει τον έλεγχο των στρατηγικά σημαντικών νορβηγικών λιμανιών. Περικυκλωμένη από τη ναζιστική Γερμανία και χωρίς άλλους σημαντικούς εμπορικούς εταίρους, η Σουηδία εξαρτήθηκε σε μεγάλο βαθμό από τη Γερμανία για το εμπόριο, η οποία αντιπροσώπευε το

70–80% του συνόλου του εμπορίου της Σουηδίας από το καλοκαίρι του 1940 έως το καλοκαίρι του 1944 (Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 93). Έτσι, οι Σουηδοί πίστευαν, τουλάχιστον για τα πρώτα χρόνια του πολέμου, ότι η συνεργασία με τη Γερμανία ήταν απαραίτητη για τη διατήρηση της ουδετερότητας (Petrooulos, 1997).

Συνολικά, η σουηδική απροθυμία να πολεμήσει στο πλευρό της Νορβηγίας οφειλόταν στον στόχο διατήρησης μιας «ξεχωριστής ειρήνης» και μπορεί να γίνει κατανοητή ως ένας συνδυασμός τριών παραγόντων (Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 92-93). Πρώτον, ήταν μια αξιολόγηση της κατανομής των στρατιωτικών δυνατοτήτων. Ο σουηδικός στρατός ήταν ακόμα αδύναμος και ανεπαρκώς εξοπλισμένος, και η γερμανική εισβολή σημειώθηκε αμέσως μετά τον Χειμερινό Πόλεμο, όταν η Σουηδία είχε ήδη παράσχει ένα σημαντικό ποσό πόρων στη Φινλανδία. Δεύτερον, η σουηδική κυβέρνηση γνώριζε την ανάγκη της Γερμανίας για πρόσβαση σε σουηδικούς πόρους και θεωρούσε αναγκαία τη συμμόρφωσή της με τις γερμανικές απαιτήσεις αποκομίζοντας οικονομικά οφέλη από το εμπόριο. Τρίτον, η Σουηδία είχε μακροχρόνιους πολιτιστικούς, πολιτικούς, οικονομικούς και ακόμη και στρατιωτικούς δεσμούς με την (προ-ναζιστική) Γερμανία, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει μία υποστήριξη του ναζιστικού καθεστώτος.

Επιπλέον, οι Σουηδοί συνεργάστηκαν με τη Γερμανία παρέχοντας πιστώσεις, οι οποίες επέτρεψαν την παράδοση τεράστιων ποσοτήτων στρατιωτικού εξοπλισμού στη Wehrmacht. Επίσης, μετά τον πόλεμο, η σουηδική κεντρική τράπεζα, η Riksbank προέβη σε εξέταση για την προέλευση του χρυσού που είχε λάβει από τους Ναζί ως πληρωμή για εξαγωγές και επέστρεψε περίπου 13 τόνους που πιθανώς είχαν κλαπεί από το Βέλγιο και την Ολλανδία (Petrooulos, 1997). Ακόμη, η Σουηδία επέτρεψε σε άπλα γερμανικά στρατιωτικά αεροπλάνα να πετούν πάνω από συγκεκριμένο εναέριο χώρο και επέτρεψε σε γερμανικά και φινλανδικά σκάφη να διέρχονται από τα σουηδικά χωρικά ύδατα (Gayer, 2013, σελ. 16; Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 93). Επί τρία χρόνια, πυρομαχικά και μια συνεχής ροή ένστολων αλλά άοπλων Γερμανών στρατιωτών ταξίδευαν σιδηροδρομικώς από τη νότια προς τη βόρεια Νορβηγία μέσω σουηδικών επαρχιών. Επιπλέον, η κυβέρνηση επέτρεψε στους Γερμανούς να χρησιμοποιούν σουηδικές τηλεφωνικές και τηλεγραφικές γραμμές και να λογοκρίνουν την αντιγερμανική γνώμη στον σουηδικό τύπο (Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 93).

Η πολιτική της σουηδικής κυβέρνησης έναντι των μέσων ενημέρωσης ήταν αποτέλεσμα της γερμανικής ερμηνείας της πολιτικής έννοιας της ουδετερότητας. Τα

αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα προσπαθούν συνήθως να καταστήσουν την κυβέρνηση του ουδέτερου κράτους υπεύθυνη για το περιεχόμενο του Τύπου της χώρας. Μέσω διαφόρων τρόπων, η σουηδική κυβέρνηση κατάφερε να μετριάσει την αρνητική κριτική έναντι των Γερμανών, αλλά και να αποσιωπήσει ορισμένα γεγονότα, τα οποία θα μπορούσαν να βλάψουν τη Γερμανία. Με αυτόν τον τρόπο, όμως, η σουηδική κυβέρνηση απέτυχε να υπερασπιστεί πλήρως μια σημαντική ελευθερία (έκφραση του τύπου) που παραχωρήθηκε σε μια ουδέτερη χώρα βάσει του διεθνούς δικαίου (Wahlbäck, 1998, σελ. 107).

Υπήρχαν, ωστόσο, σημαντικά τμήματα της σουηδικής κοινής γνώμης που δεν συμβάδιζαν με την πολιτική της σουηδικής κυβέρνησης. Ο Τύπος δεν είχε σταματήσει ποτέ να επιτίθεται στη Ναζιστική Γερμανία και τους ηγέτες της, και αυτές οι επιθέσεις έγιναν όλο και πιο επίμονες καθώς οι συνθήκες χειροτέρευαν στην κατεχόμενη Δανία και Νορβηγία. Σταδιακά η κοινή γνώμη έγινε ολοένα και πιο επικριτική για την κυβέρνηση και τις παραχωρήσεις της στη Γερμανία. Με μέτρα κατά του Τύπου η Κυβέρνηση προσπάθησε να μειώσει ή και να καταστείλει ορισμένες εκφράσεις απόψεων που θεωρούσε υπερβολικές. Ένα από τα πιο δύσκολα προβλήματα στην πρακτική εφαρμογή της ουδετερότητας είναι η διατήρηση και η επιδίωξη, για λόγους πολιτικής ανάγκης, μιας πολιτικής ουδετερότητας απέναντι σε μια ελεύθερη και δημοκρατική κοινή γνώμη που υποστηρίζει τη μία πλευρά των εμπλεκόμενων στην πολεμική σύγκρουση. Υπό αυτό το πρίσμα, η κοινή γνώμη άσκησε μεγάλη και αυξανόμενη επιρροή στην εξωτερική πολιτική της σουηδικής κυβέρνησης (Hagglof, 1960, σελ. 163).

Εκτός από τη Γερμανία, η Σουηδία διατηρούσε σχέσεις και με τις δυνάμεις των Συμμάχων, από τις οποίες ασκήθηκε πίεση για μείωση των εμπορικών της δεσμών με τη Γερμανία. Η Σουηδία εξακολουθούσε να εξαρτιόταν από το εμπόριο με τη Γερμανία, αλλά στις 23.09.1943 επετεύχθη συμφωνία μεταξύ των Συμμάχων και της Σουηδίας, η οποία θα επέτρεπε τις αποστολές αργού πετρελαίου, καουτσούκ και άλλων αναγκών στη Σουηδία, εάν συμφωνούσε στα εξής (Gayer, 2013, σελ. 16): α) θα απαγόρευε τις μετακινήσεις στρατευμάτων και γερμανικών πολεμικών υλικών, β) θα μείωνε τις εξαγωγές σιδηρομεταλλεύματος, γ) θα σταματούσε η συνοδεία γερμανικών εμπορικών σκαφών στη Βαλτική από το σουηδικό ναυτικό, δ) θα μείωνε τις αποστολές ρουλεμάν στη Γερμανία. Εκτός των ανωτέρω αξίζει να σημειωθεί και η παροχή βοήθειας από μέρους της Σουηδίας

στους Εβραίους, καθώς και το φιλοσυμμαχικό πνεύμα του σουηδικού λαού (Gayer, 2013, σελ. 17).

Αν και οι Σουηδοί επέτρεψαν στους Γερμανούς να μεταφέρουν φορτία μέσω των εδαφών της (Petropoulos, 1997), αυτό αποτελούσε παραβίαση της δηλωμένης ουδετερότητάς της και ήταν αντίθετη με τις επιθυμίες της Νορβηγικής και της Βρετανικής κυβέρνησης (Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 93), οι συνοριακές πολιτικές του έθνους ήταν πιο ανθρώπινες από αυτές της Ελβετίας όσον αφορά το ζήτημα των προσφύγων. Για παράδειγμα, επέτρεψε σε σχεδόν 8.000 Εβραίους πρόσφυγες να εισέλθουν το 1943 στη χώρα και στη συνέχεια τους προστάτευσε. Επιπλέον, περίπου 44.000 Νορβηγοί μεταφέρθηκαν λαθραία στη Σουηδία. Ο Raoul Wallenberg διέσωσε περισσότερους από 20.000 Εβραίους στην Ουγγαρία το 1944 παρέχοντάς τους Σουηδικά διαβατήρια (Petropoulos, 1997).

Επιπρόσθετα, η Σουηδία έδειξε κάποια αλληλεγγύη στη Νορβηγία και η υποστήριξη αυξανόταν όσο συνεχιζόταν ο πόλεμος. Περίπου 100-300 Σουηδοί εθελοντές πολέμησαν στο πλευρό της Νορβηγίας. Εθελοντές βοήθησαν τους Νορβηγούς Εβραίους να εισέλθουν στη Σουηδία και, καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, οι σουηδικές αρχές δέχτηκαν περίπου 50.000 Νορβηγούς πρόσφυγες και εγγυήθηκαν την ασφάλειά τους μόλις διέσχισαν τα σύνορα. Από το 1943 που η πίεση των Συμμάχων αυξήθηκε, η Σουηδία ενίσχυσε την υποστήριξή της. Το φιλο-νορβηγικό αίσθημα αναπτύχθηκε επίσης στο σουηδικό κοινό με αναφορές για καταπιεστικές γερμανικές πρακτικές εναντίον των Νορβηγών πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των θανατικών ποινών, των απελάσεων και των μαζικών συλλήψεων. Ως αποτέλεσμα, η νορβηγική κυβέρνηση εκπαίδευε αστυνομικά στρατεύματα στη Σουηδία, αποτελούμενα από Νορβηγούς πρόσφυγες που είχαν ζητήσει προστασία στη Σουηδία. Αυτά τα στρατεύματα έλαβαν όπλα από τον σουηδικό στρατό και μέχρι το 1945 περισσότεροι από 12.000 άνδρες είχαν εκπαιδευτεί και εξοπλιστεί με αστυνομικό εξοπλισμό (Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 94).

Γενικά, όμως, η σουηδική κυβέρνηση ακολούθησε μια διπλωματική πολιτική πολιτικών και υλικών παραχωρήσεων στο Τρίτο Ράιχ, επιτρέποντας στους Γερμανούς στρατιώτες να ταξιδέψουν μέσω της επικράτειάς τους στη Νορβηγία, διατηρώντας εμπορικές σχέσεις με τη Γερμανία, ή λογοκρίνοντας άρθρα σε εφημερίδες και λογοτεχνικά έργα που επέκριναν ανοιχτά τις δραστηριότητες των Ναζί. Ωστόσο, αξίζει να τονιστεί πως, πολλοί δημοσιογράφοι συνέχισαν να γράφουν κριτικά άρθρα και πολλοί συγγραφείς

αντιτάχθηκαν στον φασισμό μόλις ο Hitler ανέβηκε στην εξουσία το 1933. Η λεγόμενη *beredskapslitteratur* (λογοτεχνία μαχητικής ετοιμότητας) διαδραμάτισε πολύ σημαντικό ρόλο στη δεκαετία του 1930 και χαρακτηρίστηκε από ιδεαλιστικό πατριωτισμό και ανθρωπιστικό πάθος (Ławniczak, 2018, σελ. 110). Επιπλέον, λογοτεχνικά έργα και ημερολόγια εκείνης της περιόδου που αναλύθηκαν σε συζητήσεις κυρίως τη δεκαετία του 1990 αμφισβητούν τον ισχυρισμό της ουδετερότητας της εν λόγω χώρας (Ławniczak, 2018, σελ. 119).

2.4 Τουρκία

Για να κατανοήσουμε την διπρόσωπη συμπεριφορά της Τουρκίας και τα κίνητρά της θα πρέπει να αναφερθούμε στο παραδοσιακό μίσος της Τουρκίας έναντι της Ρωσίας. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε εμπλακεί σε 13 πολέμους με τη Ρωσία και όταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αρχίσει να καταρρέει, η αναδύομενη Ρωσική Αυτοκρατορία με την Μεγάλη Βρετανία κατέκτησαν τα εδάφη της. Οι Ρώσοι στα πλαίσια του οράματος της «Τρίτης Ρώμης» επιζητούσαν ελεύθερη πρόσβαση μέσω των Στενών του Βοσπόρου στη Μεσόγειο και ταυτόχρονα η Μεγάλη Βρετανία ανησυχούσε ότι σε περίπτωση που συνέβαινε αυτό θα απειλούνταν η νεοαποκτηθείσα πρόσβασή της στην Ανατολή μέσω της διώρυγας του Σουέζ (Packard, 1989, σελ. 107-115).

Υπάρχουν στοιχεία που υποδηλώνουν ότι ήδη από το 1937 ο Kemal Atatürk προέβλεψε τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο που πλησίαζε. Σύμφωνα με τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών και στενό φίλο του Atatürk, Rüşti Aras, ο Τούρκος ηγέτης ήταν πεπεισμένος ότι μόνο μια ισχυρή ένωση των βαλκανικών κρατών θα εμπόδιζε τις Μεγάλες Δυνάμεις να επιτεθούν στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Καθώς όμως κάτι τέτοιο δε φάνταζε πιθανό, η Άγκυρα εστίασε τις προσπάθειές της στην επέκταση της διμερούς συμμαχίας της με την Ελλάδα (Alexandris, 1982, σελ. 166). Υπήρχαν ενδείξεις, ωστόσο, ότι η Τουρκία δεν ήθελε να εμπλακεί στον πόλεμο (Alexandris, 1982, σελ. 171). Η Τουρκία είχε να αντιμετωπίσει τη φθορά των συνεχών πολέμων στους οποίους είχε συμμετάσχει κατά την περίοδο 1909-1923. Επομένως, η Τουρκία όχι μόνο δε θα έπρεπε να εμπλακεί στον πόλεμο, αλλά και να διαφυλάξει την εθνική κυριαρχία και την εδαφική της ακεραιότητα. Παρά τη ζωτική στρατηγική της θέση, η Τουρκία κατάφερε να αποφύγει τη συμμετοχή στην παγκόσμια αναταραχή (Deringil, 1982, σελ. 30).

Για να το εξασφαλίσει αυτό, η Τουρκία υπέγραψε συμφωνίες μη επίθεσης με όλες τις μεγάλες δυνάμεις και προσπάθησε να κατευθύνει μια πορεία μεταξύ των συγκρουόμενων συμφερόντων των εμπόλεμων. Η κύρια στρατηγική της ήταν προσανατολισμένη στο να μείνει εκτός πολέμου όσο το δυνατόν περισσότερο, καθώς δεν διέθετε τα μέσα για να εξασφαλίσει την ασφάλειά της. Ενώ η ιταλική απειλή εμφανίστηκε έντονα στις αρχές του πολέμου, αυτή εξουδετερώθηκε με τη διατήρηση φιλικών σχέσεων με τη Γερμανία, οι οποίες εξισορροπήθηκαν με την ανάπτυξη στενότερων σχέσεων με τη Βρετανία (Aydin, 2021).

Το πιο κρίσιμο στάδιο του πολέμου για την Τουρκία ήταν το 1940, όπου δέχθηκε σημαντική πίεση από τους Συμμάχους να συνταχθεί στο πλευρό τους (Deringil, 1982, σελ. 30). Ήδη από τα τέλη του 1939, τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία τέθηκαν υπό τη διπλωματική και στρατιωτική ομπρέλα του γαλλο-βρετανικού μπλοκ. Με την ενθάρρυνση των Συμμάχων, η Τουρκία υπέβαλε σχέδιο συλλογικής αυτοάμυνας έναντι της επίθεσης οποιουδήποτε μη βαλκανικού κράτους. Στις 10 Ιουνίου 1940, ο Μουσολίνι κήρυξε τον πόλεμο στη Βρετανία και τη Γαλλία. Οι αξιωματούχοι στο Λονδίνο και το Παρίσι θεώρησαν ότι η ιταλική δήλωση κατέστησε λειτουργικές τις υποχρεώσεις της Τουρκίας βάσει της ρήτρας 1 του δεύτερου άρθρου της τριμερούς συμφωνίας Αγγλίας/Γαλλίας/Τουρκίας του Οκτωβρίου 1939 (Alexandris, 1982, σελ. 171).

Η Τουρκία είχε υπογράψει μια Συνθήκη Αμοιβαίας Βοήθειας (επίσης αναφερόμενη ως Τριμερής Συμμαχία) με τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία στις 19.10.1939. Αυτό αφορούσε την προστασία των εμπορικών οδών στην ανατολική Μεσόγειο και στη Μαύρη Θάλασσα. Το έντονο ενδιαφέρον της Γερμανίας για τις συναλλαγές με την Τουρκία αφορούσε το μέταλλευμα χρωμίου που είχε μεγάλη αξία στην παραγωγή εξοπλισμών (Gayer, 2013, σελ. 22). Η Τουρκία παρήγαγε το 1939 το 16,4% της παγκόσμιας εξόρυξης χρωμίου το οποίο είναι απαραίτητο συστατικό για την κατασκευή χάλυβα υψηλής ποιότητας. Η Γερμανία προμηθευόταν το σύνολο του χρωμίου της από την Τουρκία. Η εμπορία χρωμίου αποτέλεσε ισχυρό διαπραγματευτικό αντικείμενο μεταξύ των αντιμαχόμενων, με την Τουρκία να το εκμεταλλεύεται και να συνάπτει εμπορικές συμφωνίες και με τις δύο πλευρές (Packard, 1989, σελ 108). Παράλληλα, η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία πίεσαν την Τουρκία να παραιτηθεί από την ουδετερότητά της και να ταχθεί με τους Συμμάχους, καθώς η Τουρκία έλεγχε την πρόσβαση στη Μαύρη Θάλασσα και συνόρευε με τρεις ηπείρους (Güçlü, 2003, σελ. 163; Gayer, 2013, σελ. 22).

Η Γερμανία ήθελε η Τουρκία να παραμείνει ουδέτερη (Gayer, 2013, σελ. 22). Ο διπλωματικός στόχος του Χίτλερ ήταν να εξασφαλίσει την ουδετερότητα της Τουρκίας μέχρι την σχεδιασμένη επίθεση στη Ρωσία. Αφού την Τουρκία τη διαβεβαίωσε ο Γερμανός καγκελάριος τον Μάρτιο του 1941 ότι δεν σχεδιάζει την κατάληψη της Τουρκίας, που προηγουμένως είχε καταλάβει τη Βουλγαρία, και ότι τα Γερμανικά στρατεύματα θα παραμείνουν 60 χλμ από τα σύνορα με την Τουρκία, ο Ισμέτ Ινονού διαβεβαίωσε ότι θα παραμείνει ουδέτερη απέναντι στον Άξονα. Έτσι έδωσε το σύνθημα ότι η Γερμανία μπορούσε να εισβάλλει στη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα χωρίς να ανησυχεί για την Τουρκία. Τα αμυντικά μέτρα που πήρε η Τουρκία ήταν να ανατινάξει τις γέφυρες στον Έβρο ποταμό στα σύνορα με τη Βουλγαρία (Packard, 1989, σελ. 107-120)

Συγκεκριμένες εξελίξεις στη Μέση Ανατολή ανάγκασαν την Τουρκία να συμπορευτεί με τη Βρετανία και τη Γαλλία το 1939. Ωστόσο, αυτή η πολιτική προκάλεσε σκληρή αντίδραση από τη Γερμανία και την Ιταλία. Με διορατικότητα, η τουρκική διοίκηση θεώρησε ότι με το πλευρό της Βρετανίας και της Γαλλίας θα ακολουθούσε η Σοβιετική Ένωση. Η ιταλική επεκτατική πολιτική στη Μέση Ανατολή και στα Βαλκάνια ήταν πηγή ανησυχίας για την Τουρκία. Το 1936, η Ιταλία άρχισε να στρατιωτικοποιεί τα νησιά στα οποία είχε εισβάλει στο Αιγαίο, γεγονός που δικαίωσε την ανησυχία της Τουρκίας για τον επεκτατισμό της. Εκείνη την εποχή δεν ήταν η μόνη χώρα που ανησυχούσε για αυτό. Τα βρετανικά και γαλλικά συμφέροντα στη Μεσόγειο απειλούνταν επίσης από την Ιταλία. Αυτό οδήγησε στη δήλωση της Αγγλοτουρκικής Συμφωνίας στις 12 Μαΐου 1939. Ο λόγος ήταν ότι κοινές απειλές άρχισαν να εμφανίζονται ως κοινά συμφέροντα. Περαιτέρω, η Σύμβαση του Montreux με ημερομηνία 20 Ιουλίου 1936 έδωσε στην Τουρκία κυριαρχία στα στενά της και το δικαίωμα να αναπτύξει στρατιωτική δύναμη σε αποπλισμένες τοποθεσίες. Η υποστήριξη της Τουρκίας προς τη Βρετανία βοηθήθηκε επίσης από τις Συμβάσεις της Nyon και της Γενεύης (Çay, 2019, σελ. 177).

Μετά από συνάντηση με τον Τούρκο πρωθυπουργό Refik Saydam στις 13 Ιουνίου 1940, ο Knatchbull-Hugessen, ο βρετανός πρεσβευτής στην Άγκυρα, ανέφερε ότι η τουρκική κυβέρνηση επικαλέστηκε το Πρωτόκολλο Νο. 2 της τριμερούς συνθήκης ως λόγο για να υιοθετήσει μια στάση «μη εμπολέμου». Το πρωτόκολλο αναφερόταν στους ρωσικούς ενδοιασμούς για την εμπλοκή της Τουρκίας στον πόλεμο. Αντιμέτωπη με την απροθυμία της Τουρκίας να κηρύξει τον πόλεμο στην Ιταλία, η βρετανική κυβέρνηση έδωσε εντολή στον Knatchbull-Hugessen στις 14 Ιουνίου 1940 να προτείνει στους

Τούρκους να προσθέσουν τη φράση «προς το παρόν» στη διατύπωση της δήλωσής τους για την τουρκική μη πολεμική (Alexandris, 1982, σελ. 172).

Στις 17 Ιουνίου 1940 η γαλλική κυβέρνηση κατέρρευσε και ο Στρατάρχης Pétain ανακοίνωσε την πρόθεσή του να ζητήσει όρους ανακωχής από τους Γερμανούς. Ως αποτέλεσμα, στις 18 Ιουνίου 1940, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών, Şükrü Saraçoğlu, ενημέρωσε τον Knatchbull-Hugessen για την άρνηση της Τουρκίας να εμπλακεί στον πόλεμο με τη Βρετανία ως μόνο σύμμαχό της. Η Τουρκία, δήλωσε ότι δε σκόπευε να διακόψει τις διπλωματικές σχέσεις με την Ιταλία. Τέλος, στη δήλωσή του προς την Τουρκική Εθνοσυνέλευση στις 26 Ιουνίου 1940, ο Πρωθυπουργός Refik Saydam παρέλειψε οποιαδήποτε αναφορά ότι η τουρκική μη πολεμική ήταν μόνο προσωρινή. Επομένως, η εντύπωση που δόθηκε στη Βρετανία κυρίως ήταν της ουδετερότητας. Αναφερόμενος στην τουρκική ουδετερότητα, ο Βρετανός πρέσβης εξέφρασε την προσωπική του άποψη ότι σε γενικές γραμμές η τουρκική πολεμική δεν θα ήταν πλεονέκτημα. Εκφράζοντας την έντονη αποδοκιμασία του για τη μη δεσμευτική στάση της Άγκυρας, ο Βρετανός πρεσβευτής χαρακτήρισε την τουρκική πολιτική ως «αυθαίρετη» και «στάση αποφυγή» (Alexandris, 1982, σελ. 172-173).

Οι Γερμανοί, από την άλλη πλευρά, επίσης προσπάθησαν να πλησιάσουν την Τουρκία. Στις 14 Μαρτίου, ο Γερμανός Πρέσβης Von Papen πρότεινε στον İsmet İnönü μια γερμανοτουρκική συνθήκη που περιελάμβανε δήλωση της τουρκικής κυβέρνησης ότι η Τουρκία θα υπερασπιζόταν την ουδετερότητά της, «ακόμη και με τη δύναμη των όπλων» κατά των Συμμάχων. Το βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών θεώρησε ότι οι Γερμανοί φοβούνταν ότι θα παραχωρούνταν στους Συμμάχους εγκαταστάσεις στη Θράκη, στα Στενά ή στον Καύκασο, ακόμη και όταν η Τουρκία δεν λάμβανε μέρος στον πόλεμο (Deringil, 1982, σελ. 31). Μετά τη διακοπή της προέλασης των Ναζί στο Στάλινγκραντ και το Ελ-Αλαμείν, η Τουρκία βρέθηκε υπό ισχυρή πίεση για άλλη μια φορά. Το 1943 οι Σύμμαχοι άρχισαν να πιέζουν για άλλη μια φορά για την είσοδο της Τουρκίας, αλλά οι γερμανικές δυνάμεις βρίσκονταν ακόμα στα σύνορα της Τουρκίας και οποιαδήποτε ανάμειξη ήταν βέβαιο ότι θα προκαλούσε τη γερμανική οργή. Οι Τούρκοι σταμάτησαν με επιτυχία έως ότου το άνοιγμα του Δεύτερου Μετώπου στη δυτική Ευρώπη άρει την πίεση από πάνω τους. Οι ΗΠΑ δεν ήταν ποτέ υπερβολικά ενθουσιώδεις με την ιδέα της εμπλοκής της Τουρκίας. Καθώς οι συμμαχικές δυνάμεις συνέκλιναν στη Γερμανία τόσο από την ανατολή όσο και από τη δύση, οποιοδήποτε πλεονέκτημα θα μπορούσαν να είχαν αποκτήσει με την

είσοδο της Τουρκίας αντικαταστάθηκε από τα τρέχοντα γεγονότα (Deringil, 1982, σελ. 49).

Παράλληλα η Τουρκία διατηρούσε εμπορικές σχέσεις με τη Γερμανία. Ο Πρόεδρος Roosevelt εφάρμοσε τον νόμο Lend-Lease στις 31.03.1941 που παρείχε στρατιωτική βοήθεια στη Βρετανία, την Ελλάδα και την Τουρκία. Η κατανομή των στρατιωτικών προμηθειών από την Τουρκία θα διοικούνταν από τη Μεγάλη Βρετανία. Αυτό δε μείωσε, ωστόσο, το συνεχιζόμενο εμπόριο της Τουρκίας με τη Γερμανία, το οποίο σχετιζόταν με τη διασφάλιση των βασικών αγαθών ανεξάρτητα από την προέλευση τους από μέρος της Τουρκίας σε αντάλλαγμα με το μέταλλευμα χρωμίου από μέρος της Γερμανίας. Ο Χίτλερ σχεδίαζε επίσης να εισβάλει στην Τουρκία μετά την ήττα της Σοβιετικής Ένωσης με σκοπό την εξασφάλιση του μεταλλεύματος χρωμίου¹⁶. Καθώς, όμως, η Σοβιετική Ένωση δεν ηττήθηκε, την άνοιξη του 1944 η Τουρκία ανακοίνωσε τον τερματισμό των εμπορικών σχέσεων με τη Γερμανία όσον αφορά στο συγκεκριμένο μέταλλευμα (Gayer, 2013, σελ. 22).

Εκτός των ανωτέρω, ο τραπεζικός κλάδος στην Τουρκία και συγκεκριμένα οι συναλλαγές χρυσού από τη Γερμανία στις γερμανικές τράπεζες στην Τουρκία ήταν μια επικερδής επιχείρηση. Οι μεταφορές χρυσού από τη Ζυρίχη στην Deutsche Bank και στην Κωνσταντινούπολη μετατράπηκαν στη συνέχεια σε επιταγές Reichsmark που εκδόθηκαν σε διπλωμάτες. Αφού η Τουρκία αρνήθηκε να εκδώσει αυτές τις επιταγές στα τραπεζικά της ιδρύματα, η Deutsche Bank θα τις έστελνε στη Ζυρίχη όπου ανταλλάσσονταν με ελβετικά φράγκα και θα χρησιμοποιούνταν για την αγορά χρυσού που τελικά αποστέλλονταν στην Κωνσταντινούπολη και πωλούνταν στην ανοιχτή αγορά. Οι συνολικές εκτιμήσεις αυτών των συναλλαγών κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου είναι δύσκολο να προσδιοριστούν, επειδή οι περισσότερες πραγματοποιήθηκαν μεταξύ τουρκικών ιδιωτικών τραπεζών και μεμονωμένων αγοραστών. Ωστόσο, εκτιμήθηκε ότι χρυσός αξίας μεταξύ 10 και 15 εκατομμυρίων δολαρίων διέρρευσε μέσω της Τουρκίας. Μετά το τέλος του πολέμου, οι Σύμμαχοι προσπάθησαν να ανακτήσουν μέρος του χρυσού που είχαν λεηλατήσει οι Ναζί από τις κατακτημένες και κατεχόμενες χώρες, αλλά οι προσπάθειές τους δεν καρποφόρησαν (Gayer, 2013, σελ. 23).

¹⁶ Εάν οι Σύμμαχοι γνώριζαν πόσο σημαντικό ήταν το μέταλλευμα χρωμίου για την κατασκευή των πολεμικών μηχανημάτων της Γερμανίας, ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος θα μπορούσε να είχε τελειώσει έως και δέκα μήνες νωρίτερα σύμφωνα με ένα υπόμνημα που στάλθηκε στον Χίτλερ στις 10 Νοεμβρίου 1943 από τον Albert Speer.

Αν και η γενική πορεία της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σε σχέση με τον πόλεμο εμφανίστηκε κυρίως ως ουδέτερη στάση, υπήρξαν επίσης ορισμένες προσεγγίσεις στις διπλωματικές σχέσεις με ορισμένα κράτη, τόσο από την πλευρά των Συμμάχων, όσο και του Άξονα. Στις διπλωματικές σχέσεις, ωστόσο, η Τουρκία προσπάθησε να αποφύγει παραχωρήσεις που θα μπορούσαν να εμπλέξουν άμεσα το κράτος σε έναν πιθανό πόλεμο. Η Τουρκία έτεινε να υπογράφει συνθήκες που θα διασφάλιζαν τα σύνορα της χώρας χωρίς το κράτος να εμπλακεί στους ευρωπαϊκούς αγώνες εξουσίας (Çay, 2019, σελ. 176). Επιπλέον, όπως αναφέρει ο Çay (2019, σελ. 176), αν και η Τουρκία σκόπευε να παραμείνει ουδέτερη και να αποφύγει τη σύναψη οποιονδήποτε συμμαχιών, όταν η Ιταλία εισέβαλε στην Αλβανία στις 7 Απριλίου 1939 αποφάσισε να γίνει μέρος μιας συμμαχίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΥΔΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

3.1 Συνολικές εκτιμήσεις της ουδετερότητας των υπό εξέταση κρατών

3.1.1 Ελβετία

Η ουδετερότητα της Ελβετίας και η πεποίθησή της να πολεμήσει αποκλειστικά για αμυντικούς σκοπούς χρονολογείται από το 1815 με τις Συνθήκες της Βιέννης και του Παρισιού. Μάλιστα, η εμπειρία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου σφυρηλάτησε μια συλλογική ταυτότητα διαφορετική από αυτή σε άλλα ηπειρωτικά κράτη (Neuhold, 1982, σελ. 15; Dreyer & Jesse, 2014, σελ. 63; Fischer & Möckli, 2016, σελ. 12). Η πολιτική της ουδετερότητας αποτελεί για την Ελβετία ένα στοιχείο της ιστορίας και της κουλτούρας της, σε συνδυασμό με τη διασφάλιση των εθνικών της συμφερόντων και το καθεστώς της μόνιμης ουδετερότητας βάσει του διεθνούς δικαίου (Federal Palace East Wing, 2004).

Οι Γερμανοί σχεδίαζαν πιθανές εισβολές στην Ελβετία, αλλά αναβλήθηκαν από τις πιθανές απώλειες σε άνδρες και υλικό, αλλά και από άλλες προτεραιότητες του Χίτλερ (Gayer, 2013, σελ. 18; Dreyer & Jesse, 2014, σελ. 65). Η γερμανική εκστρατεία στην Ανατολή κατά των Σοβιετικών διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη μείωση της απειλής εισβολής. Παρ' όλα αυτά, οι Ελβετοί παρέμειναν σε πλήρη εγρήγορση μέχρι τον Απρίλιο του 1945 (Gayer, 2013, σελ. 18; Dreyer & Jesse, 2014, σελ. 65). Η χρήση της ελβετικής ουδετερότητας κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο είχε τα εξής χαρακτηριστικά: οι εμπόλεμες δυνάμεις χρησιμοποίησαν την Ελβετία ως τόπο συνάντησης, ως αγωγό ανθρωπιστικής βοήθειας και ως πηγή αγαθών απαραίτητων για τη διεξαγωγή του πολέμου που δεν ήταν δυνατό να αποκτηθούν μέσω του άμεσου εμπορίου. Επιπλέον, η Ελβετία χρησίμευσε ως στρατόπεδο εγκλεισμού για τα στρατεύματα των ηττημένων ευρωπαϊκών κρατών, συμπεριλαμβανομένων της Πολωνίας και της Γαλλίας (Dreyer & Jesse, 2014, σελ. 65), ενώ θα πρέπει να αναφερθεί και η σκληρή συνοριακή της πολιτική (Petropoulos, 1997). Έτσι, η Ελβετία διατηρούσε εμπορικές συναλλαγές με τη Γερμανία, αλλά και τη Μεγάλη Βρετανία (Petropoulos, 1997; Gayer, 2013, σελ. 19; Dreyer & Jesse, 2014, σελ. 65), ενώ δεν θα πρέπει να υποτιμηθούν και οι οικονομικές συναλλαγές Γερμανίας-Ελβετίας σε επίπεδο έργων τέχνης και καταθέσεις περιουσιακών στοιχείων θυμάτων του Τρίτου Ράιχ (Petropoulos, 1997; Gayer, 2013, σελ. 19; Müller, 2019, σελ. 11). Έτσι, η Ελβετία

διατήρησε την πολιτική της ανεξαρτησία κάνοντας παραχωρήσεις σε δευτερεύοντα πολιτικά ή / και οικονομικά ζητήματα (Dreyer & Jesse, 2014, σελ. 65).

Για τους παραπάνω λόγους ασκήθηκε κριτική στην πολιτική ουδετερότητας της Ελβετίας κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η φύση της ελβετικής οικονομίας απαιτούσε να συνεχιστούν τέτοιες σχέσεις λόγω της σχεδόν απόλυτης εξάρτησης της βιομηχανίας από εισαγόμενες πρώτες ύλες. Οι Ελβετοί αντιστάθηκαν στην ένταξη στο οικονομικό σύστημα του Άξονα και διατήρησαν οικονομικές σχέσεις με τη Γερμανία με τους όρους τους αλλά και με τις απαραίτητες παραχωρήσεις. Οι Βρετανοί επωφελήθηκαν από τις οικονομικές σχέσεις με τους Ελβετούς επίσης, αν και η γεωγραφία υπαγόρευε ότι μια τέτοια σχέση δεν θα ήταν τόσο εκτεταμένη. Οι αγγλο-ελβετικές εμπορικές σχέσεις περιγράφονταν καλύτερα με τη λέξη «λαθρεμπόριο», αξίας περίπου 1,8 εκατομμυρίων βρετανικών λιρών μέχρι τα τέλη του 1944 (Dreyer & Jesse, 2014, σελ. 65).

Η ελβετική ουδετερότητα μπορεί να περιγραφεί στη βάση τριών χαρακτηριστικών, όπως υποστηρίζουν οι Dreyer και Jesse (2014, σελ. 73 και εξής): ένοπλη άμυνα, ουδετερότητα που προσφέρει ένα συλλογικό αγαθό σε όλο το σύστημα και διεθνής κανόνας της ελβετικής ουδετερότητας, δηλαδή αναγνώριση της ελβετικής ουδετερότητας σε όλο το σύστημα. Τα τρία αυτά στοιχεία αναλύονται ως κάτωθι:

Ένοπλη άμυνα / αποτροπή: Η συγκεκριμένη συνιστώσα καθιστά το κόστος της παραβίασης τόσο υψηλό που οι εμπόλεμες δυνάμεις αποτρέπονται από την επίθεση. Ορισμένες μελέτες έχουν τονίσει ότι οι ουδέτεροι πρέπει να είναι έτοιμοι και πρόθυμοι να αμυνθούν έναντι μιας ένοπλης επίθεσης. Η φύση της ελβετικής ένοπλης ουδετερότητας ειδικά κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο χαρακτηρίζεται από αυτήν την συνιστώσα. Η γαλλική κυριαρχία στην Ελβετία ανέδειξε την ανάγκη για έναν στρατό και ένα υπερασπίσιμο στρατιωτικό σύνορο ώστε να υπάρχει επαρκής ένοπλος αποτρεπτικός παράγοντας. Η γερμανική απειλή κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου τόνισαν εκ νέου την ανάγκη για την ένοπλη αποτροπή. Μία αδυναμία στη δέσμευση, την αξιοπιστία ή την ικανότητα του αμυντικού είναι αρκετή για να δελεάσει έναν επιθετικό αντίπαλο. Έτσι, οι καθαρά υλιστικοί παράγοντες συμπληρώνονται από μη υλιστικούς κοινωνικούς ή γνωστικούς παράγοντες. Η γεωγραφία είναι μια ακόμη σημαντική πτυχή για την επιτυχία της ένοπλης αποτροπής. Διακρίνονται δύο είδη ένοπλης αποτροπής: η γενική και η άμεση. Η γενική αποτροπή βασίζεται στη συνεχή άρνηση πηγών αστάθειας και συνθηκών που μπορούν να προκαλέσουν κρίση ή σοβαρή διαμάχη. Η άμεση αποτροπή

επιδιώκει να αντιμετωπίσει τις κρίσεις καθώς προκύπτουν. Σε αντίθεση με τη διαρκή δύναμη ενός κράτους με γενική αποτροπή, η άμεση αποτροπή συνεπάγεται προετοιμασία καθώς η κρίση αρχίζει να εκτυλίσσεται. Η Ελβετία διατήρησε μια θέση γενικής αποτροπής. Όμως, η ένοπλη υπεράσπιση της ελβετικής ουδετερότητας δεν είναι απλώς μια θέση πολιτικής που εμπίπτει στη γενική αποτροπή, αλλά ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει την εθνική κουλτούρα της χώρας. Αυτό που θα πρέπει να τονιστεί είναι πως η συγκεκριμένη συνιστώσα μπορεί να είναι και αρνητική. Εάν ένα μικρό, ουδέτερο κράτος δημιουργήσει έναν ισχυρό στρατιωτικό αποτρεπτικό παράγοντα, αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως απειλή. Ένας αξιόπιστος αποτρεπτικός παράγοντας μπορεί να τροποποιήσει τη στάση του εμπόλεμου απέναντι στην ουδετερότητα του κράτους, ενισχύοντας έτσι την αρνητική συνιστώσα της ουδετερότητας.

Συλλογικά αγαθά σε όλο το σύστημα (θετική πλευρά της ουδετερότητας): Το δεύτερο χαρακτηριστικό είναι η παροχή ουδετερότητας ως συλλογικού αγαθού ή «θετικής» ουδετερότητας. Η ουδετερότητα είναι «θετική» με την έννοια ότι είναι ωφέλιμη για όλους τους εμπόλεμους. Η παροχή θετικών οφελών στους εμπόλεμους μπορεί να δημιουργήσει ένα αντίβαρο στα οφέλη αυτών μέσω της επιθετικότητας. Η θετική συνιστώσα της ουδετερότητας προορίζεται να συμπληρώσει την αρνητική συνιστώσα, μια ένοπλη αποτροπή, η οποία παρέχει μια πρόσθετη εγγύηση ουδετερότητας. Παρέχοντας ένα συλλογικό αγαθό, οι Ελβετοί θεωρήθηκαν ιστορικά θετικά ουδέτεροι, παρά την ένοπλη αποτρεπτική δράση που παρουσίαζε η χώρα. Για παράδειγμα, η Ελβετία θεωρούνταν καταφύγιο για ριζοσπάστες και διανοούμενους που διέφευγαν από άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Η Ελβετία προσέλκυσε επίσης διεθνείς οργανισμούς που αναζητούσαν ένα αμερόληπτο κράτος στο οποίο θα μπορούσαν να διαχειρίζονται τις παγκόσμιες δραστηριότητές τους. Η παροχή της ουδετερότητας ως συλλογικού αγαθού φαίνεται ίσως καλύτερα μέσα από τις ενέργειες των δυνάμεων του Άξονα στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Παρά την επιθετική ρητορική και τη διπλωματία, η Γερμανία και η Ιταλία χρησιμοποίησαν την Ελβετία ως τόπο συνάντησης και ως εμπορικό εταίρο. Οι ιαπωνικές και γερμανικές προσπάθειες να διαπραγματευτούν το 1944-1945 με τους Συμμάχους διεξήχθησαν στο ελβετικό έδαφος. Έτσι, η ουδέτερη Ελβετία λειτούργησε ως διάδρομος επικοινωνίας και διαπραγμάτευσης για τις αντιμαχόμενες δυνάμεις, παρέχοντας ένα πολύτιμο αγαθό και στις δύο πλευρές. Στον τομέα του εμπορίου, η Ελβετία προσπάθησε να διατηρήσει τις προπολεμικές εμπορικές της σχέσεις. Οι Ελβετοί χρησιμοποίησαν δύο επιχειρήματα για να αποδείξουν ότι ήταν αμερόληπτοι, και επομένως ουδέτεροι, στις εμπορικές τους σχέσεις. Πρώτον, με

το να μη διακόψουν το εμπόριο με κανένα από τα δύο εμπόλεμα μέρη και δεύτερον, απαιτώντας εμπόριο ίσης αξίας με οποιαδήποτε δύναμη. Επιπλέον, το ελβετικό ανθρωπιστικό έργο, η προστασία ξένων εκπροσώπων και η αποδοχή και η μεταχείριση των προσφύγων παρείχαν όλα θετικά οφέλη στα αντιμαχόμενα έθνη.

Ο κανόνας της ουδετερότητας: Η Ελβετία είναι ένα κράτος που έχει ορίσει την ουδετερότητα για τη διεθνή κοινότητα. Η ελβετική ουδετερότητα χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία και την αυτοδιάθεση, την οικοδόμηση ενός θεσμού ουδετερότητας που αναγνωρίζεται από τις μεγάλες δυνάμεις και την ενσωμάτωση της ουδετερότητας στη στρατηγική κουλτούρα του έθνους. Η Ελβετία όχι μόνο θεωρεί τον εαυτό της ως ουδέτερο κράτος, αλλά θεωρείται ως ουδέτερο κράτος από το υπόλοιπο διεθνές σύστημα. Η ικανότητα των παραγόντων εντός του διεθνούς συστήματος να επιδιώκουν στόχους που σχετίζονται με την ασφάλεια, την πολιτική και την εξουσία συχνά συνδέεται με την ανάπτυξη και την πρακτική των κανόνων. Η οικοδόμηση κανόνων εκφράζεται μέσω της πρακτικής εφαρμογής θεωρητικών μοντέλων. Επίσης, ο κανόνας μπορεί να οριστεί ως ένα πρότυπο κατάλληλης συμπεριφοράς για δρώντες με δεδομένη ταυτότητα. Οι κανόνες θεσπίζονται από την εξέλιξη των παρελθοντικών και εθιμικών διεθνών νόμων. Η υλική δύναμη μίας χώρας και το κρατικό συμφέρον επηρεάζουν την αλληλεπίδραση ενός ουδέτερου κράτους με άλλα. Επίσης, η εθνική ταυτότητα και το κρατικό συμφέρον διαμορφώνουν την κρατική συμπεριφορά. Έτσι, εκτός από το ίδιο το σύστημα, εγχώριοι παράγοντες διαδραματίζουν επίσης ρόλο στη διαμόρφωση των κανόνων. Στην περίπτωση της Ελβετίας, οι Μεγάλες Δυνάμεις διαδραμάτισαν τον πιο σημαντικό ρόλο στο να καταστεί η ελβετική ουδετερότητα κανόνας. Έτσι, η διασφάλιση της ουδετερότητας από το διεθνές σύστημα προσάρμοσε και την πολιτική του κράτους.

Η συμπεριφορά της Ελβετίας κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ήταν σε γενικές γραμμές σύμφωνη με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανομένων των κανόνων ουδετερότητας, όπως ήταν τότε κατανοητές και αποδεκτές, αν και υπήρξαν κάποιες αποκλίσεις όσον αφορά στο εμπόριο, αλλά και της συναλλαγές χρυσού (Vagts, 1997, σελ. 475; Petropoulos, 1997).

3.1.2 Ισπανία

Η ισπανική θέση κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ορίστηκε ως θέση ουδετερότητας, καθώς δε συμμετείχε ενεργά στον πόλεμο. Εξαιτίας της δεινής οικονομικής

της κατάστασης λόγω του εμφυλίου πολέμου, η Ισπανία δεν μπορούσε να αντέξει το κόστος μίας ακόμη πολεμικής σύγκρουσης (Gayer, 2013, σελ. 12). Όμως, ο ισχυρισμός αυτός δεν είναι σωστός. Από τον Ιούνιο του 1940, η Ισπανία διαπραγματεύτηκε την είσοδό της στον πόλεμο (Marquina, 1998, σελ. 171; Gayer, 2013, σελ. 13). Μόλις ξέσπασε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, η Ισπανία, όπως και η Ιταλία, διακήρυξαν ουδετερότητα. Μόλις η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο στις 10 Ιουνίου 1940, η Ισπανία κήρυξε μη εμπόλεμη κατάσταση, κάτι το οποίο πρακτικά σήμαινε υποστήριξη των χωρών του Άξονα (Marquina, 1998, σελ. 171). Σύμφωνα και με τον Stanton (2013, σελ. 1), η ισπανική ουδετερότητα είναι μύθος, δεδομένου του γεγονότος της «εξαγοράς» της ισπανικής ουδετερότητας από τις ΗΠΑ. Επίσης, η Ισπανία προσέφερε στη Γερμανία βοήθεια στη μεταφορά εμπορευμάτων (Gayer, 2013, σελ. 12), στην παροχή εξοπλισμού (Gayer, 2013, σελ. 14), αλλά και αποστολή ανθρωπίνου δυναμικού (Petrooulos, 1997; Gayer, 2013, σελ. 13). Οι δύο χώρες είχαν ακόμα οικονομικές-εμπορικές σχέσεις (Marquina, 1998, σελ. 172; Petrooulos, 1997). Η Ισπανία, εξάλλου, παραχώρησε μυστικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις στα κράτη του Άξονα μέχρι το τέλος του πολέμου. Η Ισπανία χορήγησε παρόμοια οφέλη στις Ηνωμένες Πολιτείες στα τέλη του 1944 και στις αρχές του 1945. Επιπλέον, ο υπουργός εξωτερικών Ramón Serrano Suñer υπερασπίστηκε τα αυταρχικά οικονομικά δόγματα της Φάλαγγας και εξαρτήθηκε από τις οικονομικές συμφωνίες της με τη Γερμανία, τη Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις Ηνωμένες Πολιτείες (Marquina, 1998, σελ. 183).

Όλες αυτές οι ενέργειες έρχονταν σε αντίθεση με τα διεθνή νομικά καθήκοντα των ουδέτερων κρατών. Μάλιστα, μπορεί να υποστηριχθεί ακόμα πως εν τέλει η Ισπανία δεν επέλεξε την αρχή της ουδετερότητας, αλλά της «μη πολεμικής» (U.S. Department of State, n.d.; Schnakenbourg, 2020). Σύμφωνα με το U.S. Department of State (n.d.), η Ισπανία, η οποία επιβεβαίωσε τη «μη πολεμική» της στο βαθμό που επέτρεψε στους εθελοντές της Μπλε Μεραρχίας να πολεμήσουν δίπλα στους Γερμανούς στη Ρωσία, επαναπροσδιορίστηκε ως ουδέτερη τον Οκτώβριο του 1943.

Σε μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση σχετικά με την ηθική της «ουδετερότητας» της Ισπανίας προχώρησε η Marquina (1998, σελ. 183). Το καθεστώς του Φράνκο είχε κερδίσει τον ισπανικό εμφύλιο και συνεπώς την εξουσία με την υποστήριξη της Γερμανίας και της Ιταλίας. Ο εμφύλιος νομιμοποιήθηκε, από την πλευρά του Φράνκο, ως αγώνας ενάντια στον κομμουνισμό. Έπειτα από την υπογραφή της συμφωνίας της Γερμανίας με τη Ρωσία

τον Αύγουστο του 1939 και την έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η ισπανική κυβέρνηση αντιμετώπισε δυσκολίες ως προς τη νομιμοποίηση της ένταξής της στον πόλεμο. Ωστόσο, με τη γερμανική επίθεση στη Ρωσία, το καθεστώς του Φράνκο θα μπορούσε να δικαιολογήσει τη βοήθεια προς τη Γερμανία ως συνέχεια του αγώνα κατά του κομμουνισμού. Η βαθιά εχθρότητα που ένιωθε το καθεστώς του Φράνκο απέναντι στον κομμουνισμό, ως συνέπεια του ισπανικού εμφυλίου πολέμου, θα μπορούσε να δικαιολογήσει τη στήριξη που έδειξε η Ισπανία στη Γερμανία μέχρι το τέλος του πολέμου. Η Ισπανία, λαμβάνοντας υπόψη την πιθανότητα μιας γερμανικής εισβολής και λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία του να βοηθήσει τη Γερμανία να πολεμήσει ενάντια στην κομμουνιστική Ρωσία, βοήθησε τη Ναζιστική Γερμανία πέρα από αυτό που ήταν πολιτικά συνετό και ηθικά αποδεκτό. Παράλληλα, η Ισπανία, εφαρμόζοντας πολιτικές που βοήθησαν τη γερμανική λεηλασία και παρέχοντας χρήματα σε επιχειρηματίες, αξιωματούχους, δικηγόρους, μέλη της Φάλαγγας και τραπεζίτες, σχετίζεται άμεσα με τα δεινά όσων αντιτίθενται στη ναζιστική και φασιστική δικτατορία στην Ευρώπη.

Λαμβάνοντας όλα τα ανωτέρω υπόψη, μπορεί κανείς να υποστηρίξει πως, η Ισπανία δεν εφάρμοσε ποτέ την κλασική έννοια της ουδετερότητας στο διεθνές δίκαιο που επιβάλλει στα ουδέτερα κράτη τα καθήκοντα της αποχής και της ουδετερότητας. Ωστόσο, οι σχέσεις της με τη Γερμανία οδήγησαν στο να θεωρείται ευθυγραμμισμένη με τις χώρες του Άξονα. Ως εκ τούτου υποβλήθηκε σε μια σειρά από μέτρα οικονομικού πολέμου και περιορισμούς που επιβλήθηκαν από τους Συμμάχους.

3.1.3 Σουηδία

Η πολιτική της Σουηδίας μπορεί να υποστηριχθεί ότι αποκλίνει από τους κανόνες ουδετερότητας όπως ορίζονται στις Συμβάσεις της Χάγης. Η πρώτη απόκλιση συνίσταται στην άδεια διέλευσης στρατευμάτων που δόθηκε τον Ιούλιο του 1940 στη Γερμανία και που διήρκεσαν έως τον Αύγουστο του 1943. Η δεύτερη απόκλιση έλαβε χώρα στα τέλη του Ιουνίου του 1941, όταν η Γερμανία είχε τη δυνατότητα να μετακινήσει μια ολόκληρη μεραρχία, συμπεριλαμβανομένου του εξοπλισμού της, μέσω της Σουηδίας από την κατεχόμενη Νορβηγία στη Φινλανδία. Η γερμανική μεραρχία θα υποστήριζε τη φινλανδική επίθεση για να ανακτήσει τα εδάφη που είχαν αναγκαστεί να παραχωρήσουν κατά τη διάρκεια του Χειμερινού Πολέμου του 1940 (Wahlbäck, 1998, σελ. 105). Όσον αφορά τη διέλευση του Ιουνίου 1941, η σουηδική κυβέρνηση αναγνώρισε δημόσια ότι επρόκειτο για παραβίαση του νόμου της ουδετερότητας. Ως επιχείρημα για την κυκλοφορία στρατιωτών,

η κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι συμβάσεις της Χάγης του 1907 δεν ρύθμιζαν πραγματικά τη στρατιωτική διέλευση μέσω ενός ουδέτερου κράτους, μεταξύ μιας εμπόλεμης δύναμης και μιας χώρας που κατέχεται από αυτή την εξουσία, και στην οποία οι εχθροπραξίες είχαν σταματήσει (Wahlbäck, 1998, σελ. 106). Αυτές οι διελεύσεις των γερμανικών στρατευμάτων από εδάφη της Σουηδίας δεν ήταν σε μεγάλο βαθμό σημαντικές για τη Γερμανία, απλώς διευκολυντικές.

Αντίθετα, οι σουηδικές εξαγωγές σιδηρομεταλλεύματος στη Γερμανία, που ήταν πολύ σημαντικές για τις στρατιωτικές δυνατότητες της Γερμανίας, δεν προκάλεσαν σημαντικές αντιπαραθέσεις. Ορισμένοι μόνο παρατήρησαν ότι αυτή η εμπορική συμφωνία θεωρήθηκε από ορισμένους ως παραβίαση της ουδετερότητας του διεθνούς δικαίου. Αυτή η ευαισθησία στις παραβιάσεις των κανόνων ουδετερότητας, ακόμη και όταν είχαν μικρή στρατιωτική σημασία, όπως στην περίπτωση των διελεύσεων, αλλά η αδιαφορία για ένα κρίσιμο στρατηγικό εμπόριο που εμπίπτει στους κανόνες, όπως στην περίπτωση των εξαγωγών σιδηρομεταλλεύματος, μπορεί να φαίνονται ως σημαντική αντίφαση, αλλά υποστηρίζεται ότι ήταν απόρροια της νοοτροπίας που είχαν αναπτύξει σουηδικές ελίτ κατά τους προηγούμενους αιώνες (Wahlbäck, 1998, σελ. 107).

Οι πολιτισμικοί δεσμοί με γειτονικά κράτη μπορούν να εξηγήσουν εν μέρει και τη στάση της Σουηδίας. Πιο συγκεκριμένα, στη βάση ιστορικών και πολιτισμικών κοινών δεσμών, η διατήρηση μιας ανεξάρτητης Φινλανδίας είναι για τη Σουηδία ένα πρωτεύον πολιτικό συμφέρον. Η Σουηδία αναμενόταν ότι θα παρείχε στη Φινλανδία όχι μόνο διπλωματική αλλά και εκτεταμένη υλική υποστήριξη. Ωστόσο, η σουηδική κυβέρνηση θεώρησε καθήκον της, σε πρώιμο στάδιο των φινλανδορωσικών διαπραγματεύσεων, να καταστήσει σαφές στη Φινλανδία ότι δεν μπορούσε να υπολογίζει στην ενεργό στρατιωτική συμμετοχή της Σουηδίας. Υπήρχαν πολλοί λόγοι για αυτό, ένας από τους πιο καθοριστικούς ήταν η στάση της Γερμανίας όσον αφορά σε μία επέμβαση στη Φινλανδία. Επίσης, το γερμανικό ναυτικό ήταν αρκετά πρόθυμο να βοηθήσει ενεργά τα ρωσικά υποβρύχια, τα οποία συμμετείχαν σε επιθέσεις σε φινλανδικά και σουηδικά πλοία στη Βόρεια Βαλτική. Λαμβάνοντας υπόψη αυτά τα δεδομένα, η σουηδική κυβέρνηση αποφάσισε να παράσχει στη Φινλανδία κάθε δυνατή υλική βοήθεια, τρόφιμα, βιομηχανικό και στρατιωτικό εξοπλισμό, αλλά όχι στρατεύματα (Hagglof, 1960, σελ. 156; Petropoulos, 1997; Gayer, 2013, σελ. 15). Αυτό σήμαινε ότι λάμβανε μια θέση όχι αυστηρής ουδετερότητας, αλλά μάλλον μη πολεμικής (Hagglof, 1960, σελ. 156).

Παράλληλα, η σουηδική κυβέρνηση μπόρεσε, κατά τους δύο πρώτους μήνες του πολέμου, να καταλήξει σε εμπορική συμφωνία με τη Μεγάλη Βρετανία. Θεωρήθηκε, τόσο από τη βρετανική όσο και από τη σουηδική πλευρά, ότι οι αποστολές σιδηρομεταλλεύματος μέσω του Narvik θα έπρεπε να περάσουν το νορβηγικό όριο στον Ατλαντικό και επομένως θα ήταν δυνατό για το βρετανικό ναυτικό να τις αναχαιτίσει. Από τη σουηδική πλευρά, αναφέρθηκε περαιτέρω ότι η Σουηδία θα έκανε ότι μπορούσε για να περιορίσει τις εξαγωγές σιδηρομεταλλεύματος στη Γερμανία. Μετά από αυτήν την πολεμική εμπορική συμφωνία με τη Μεγάλη Βρετανία, η σουηδική κυβέρνηση σύναψε εμπορική συμφωνία και με τη Γερμανία. Η Σουηδία είχε έτσι επιτύχει έναν από τους κύριους στόχους της πολιτικής της ουδετερότητας, με τη σύναψη δύο παράλληλων πολεμικών εμπορικών συμφωνιών (Hagglof, 1960, σελ. 156; Gayer, 2013, σελ. 16; Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 92), αλλά και οικονομικών συναλλαγών με τη Γερμανία (Petrooulos, 1997).

Εκτός των ανωτέρω, η Σουηδία επέτρεψε τη διέλευση γερμανικών στρατευμάτων (Petrooulos, 1997; Gayer, 2013, σελ. 16; Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 93), ενώ ταυτόχρονα παρείχε και σημαντική υποστήριξη σε όρους «ενημέρωσης» της κοινής γνώμης (Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 93).

Από το καλοκαίρι του 1940 έως τα μέσα του 1942, η πολιτική της σουηδικής κυβέρνησης μπορεί να χαρακτηριστεί ότι ήταν απλώς «κερδίζω χρόνο», ούτως ώστε να μην επιτρέψει την γερμανική εισβολή και ταυτόχρονα να έχει χρόνο να εξοπλιστεί στρατιωτικά. Οι βιομηχανικοί και ανθρώπινοι πόροι κινητοποιήθηκαν πλήρως για αυτόν τον ουσιαστικό σκοπό, ενώ παράλληλα η χώρα βρισκόταν σε οικονομικές διαπραγματεύσεις με τη Γερμανία (Hagglof, 1960, σελ. 162). Κατά τη δεύτερη αυτή περίοδο του πολέμου, από την πτώση της Γαλλίας το καλοκαίρι του 1940 έως τα μέσα του 1942, η θέση της Σουηδίας ήταν εξαιρετικά επισφαλής, καθώς οποιαδήποτε στιγμή θα ήταν δυνατό για τη Γερμανία να της επιτεθεί και να την κατακτήσει. Το γεγονός ότι η σουηδική ουδετερότητα διατηρήθηκε κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου του πολέμου δεν οφειλόταν στη δύναμη της Σουηδίας ή στην εγγενή δύναμη της ιδέας της ουδετερότητας, αλλά στις αποφάσεις του ίδιου του Χίτλερ (Hagglof, 1960, σελ. 163). Η τρίτη περίοδος του πολέμου, που ξεκίνησε προς το φθινόπωρο του 1942, με σημαντικές νίκες των Γερμανών, ώθησε τη Σουηδία να υποχωρήσει από τις αρχές της αυστηρής ουδετερότητας. Με τον

σταδιακό επανεξοπλισμό της, η Σουηδία ένωσε ικανή να επιστρέψει σε μια πολιτική αυστηρής ουδετερότητας (Hagglof, 1960, σελ. 164).

Η έννοια της ουδετερότητας στο διεθνές δίκαιο φαίνεται ότι χρησίμευσε ως ηθική προστασία για πολλούς Σουηδούς που ένιωθαν άβολα να παρακολουθούν μία μάχη που θα έκρινε το μέλλον του δικού τους έθνους ως ελεύθερης δημοκρατίας. Ταυτόχρονα, όμως, οποιαδήποτε παρέκκλιση από τους κανόνες νομικής ουδετερότητας επί της ουσίας ακύρωνε την ηθική προστασία που ζητούσαν. Έτσι, αυτές οι δύο αποφάσεις σχετικά με την τήρηση των κανόνων ουδετερότητας και ιδίως οι αποφάσεις απόκλισης από αυτούς, φαίνεται να είναι σε αντίθεση (Wahlbäck, 1998, σελ. 106). Το παράδειγμα της Σουηδίας κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό ενός σημαντικού διλήμματος που αντιμετωπίζουν τα ουδέτερα κράτη: προκειμένου να διατηρήσουν την ουσία του καθεστώτος τους, πρέπει να επιτρέψουν μικρές παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου της ουδετερότητας, εάν η ισορροπία μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων διαταραχθεί κοντά στα σύνορά τους. Έτσι, η Σουηδία έπρεπε πρώτα να χορηγήσει στα γερμανικά στρατεύματα δικαιώματα διέλευσης μέσω της επικράτειάς της και αργότερα επέτρεψε την εκπαίδευση Νορβηγών στρατιωτών στο έδαφός της, αφού οι συμμαχικές δυνάμεις είχαν παρουσιάσει νίκες έναντι του Άξονα (Neuhold, 1982, σελ. 16).

3.1.4 Τουρκία

Το ότι η Τουρκία παρέμεινε μη-εμπόλεμη μέχρι τις τελευταίες του πολέμου ήταν αποτέλεσμα, πρωτίστως της γεωγραφικής της θέσης που την επιζητούσαν και οι δύο αντιμαχόμενες πλευρές αλλά και δευτερευόντως, σε μικρότερο αλλά εξίσου σημαντικό βαθμό, των στρατιωτικών της δυνατοτήτων και της πολιτικής της αποφασιστικότητας να υπερασπιστεί το έδαφός της. Η Τουρκία έλεγχε τη χερσαία διαδρομή από της Ευρώπη στη Μέση Ανατολή, τη διώρυγα του Σουέζ αλλά και τον Περσικό Κόλπο περιοχές με τις οποίες οι Γερμανοί πίστευαν ότι θα μπορούσαν να αποκλείσουν τη Μεγάλη Βρετανία από τη περιοχή.

Αν και η στρατιωτική ικανότητα και η πολιτική βούληση της Τουρκίας συνεισέφεραν δευτερευόντως στην ουδετερότητά της από τη γεωγραφία της, υπάρχουν στοιχεία που έκρινε ο Χίτλερ ότι η Γερμανία δεν θα μπορούσε να κατακτήσει την Τουρκία παρά τη θέλησή της (Weber, 1979, σελ. 214). Αν και οι Ένοπλες δυνάμεις της, παρά την καλή τους εκπαίδευση και αποφασιστικότητα, δεν θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τις

μηχανοκίνητες και άριστα εκπαιδευμένες Γερμανικές δυνάμεις, η ηγεσία της Τουρκίας εκτίμησε πως η Γερμανία δε ήταν διατεθειμένη να πληρώσει το υψηλό τίμημα της κατάκτησής της (Packard, 1989, σελ. 128-135)

Λόγω της γεωπολιτικής σημασίας της Τουρκίας, ο Άξονας και οι Συμμαχικές χώρες κατέβαλαν σημαντικές προσπάθειες προσπαθώντας να ενθαρρύνουν την Τουρκία να συμμετάσχει στο πλευρό τους (Deringil, 1982, σελ. 31; Çay, 2019, σελ. 192). Παρ' όλα αυτά, η Τουρκία εξακολουθούσε να τηρεί την αρχική της εξωτερική πολιτική και εν τέλει κατάφερε να μείνει έξω από τον πόλεμο. Η στάση της Τουρκίας κατά τη διάρκεια της πολεμικής διαδικασίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «ενεργητική ουδετερότητα».

Σύμφωνα με αυτή, η τουρκική πολιτική δεν θα έμενε πλέον στη διακήρυξη της θέλησής της να παραμείνει ουδέτερη και στην αναμονή των οποιονδήποτε εξελίξεων. Θα προσπαθούσε επίσης να επηρεάσει τις διεθνείς εξελίξεις προς όφελός της και να αποκτήσει σύγχρονο οπλισμό. Την πολιτική αυτή, σχολίασε ως εξής ο αξιωματούχος του Foreign Office G.L. Clutton: «Ένας ενεργός ουδέτερος έχει ένα πόδι σε καθεμία από τις δύο πλευρές. Είναι επιτρεπτό γι' αυτόν να έχει μια συμμαχία με τον ένα εκ των εμπολέμων, εφόσον έχει ένα σύμφωνα φιλίας με τον άλλον. Αυτή η πολιτική επιτρέπει στη χώρα να διατηρήσει την ουδετερότητά της, αλλά συγχρόνως της δίνει τη δυνατότητα να την εξαργυρώσει με την πλευρά οποιονδήποτε των εμπολέμων νικήσει στον πόλεμο. Η πολιτική αυτή επιτρέπει επίσης στην ουδέτερη χώρα να διατηρεί το δικαίωμα ασκήσεως προτιμήσεως υπέρ του ενός ή τον άλλου των εμπολέμων. Υπάρχει κάποιο στοιχείο από τον Γκάντι στην πολιτική αυτή, που βεβαιότατα είναι ανήθικη, αλλά είναι γνήσια τουρκική και η πανουργία και η εξυπνάδα της δεν μπορεί να γίνει παραδεκτή. (Φάκελος Foreign Office, FO 371/R5215/810/44). Λαμβάνοντας υπόψη τη γεωγραφική θέση της Τουρκίας, αυτή είναι πράγματι μια αρκετά επιτυχημένη εξωτερική πολιτική, η οποία οφείλεται εν πολλοίς στην πολιτική κληρονομιά που κληροδότησε ο Atatürk και στη συνέχισή της από τον İnönü (Çay, 2019, σελ. 192). Παρ' όλα αυτά, δεν μπορεί να παραβλεφθεί και το γεγονός ότι η Τουρκία είχε και εμπορικές σχέσεις με τη Γερμανία, όπως και οικονομικές συναλλαγές (Gayer, 2013, σελ. 23).

Συνολικά, η Τουρκία προσπάθησε να διασφαλίσει τους στόχους ασφαλείας της: ένα κυρίαρχο κράτος, που θα ευθυγραμμίζεται με τη Δύση, προσπαθώντας να διατηρήσει ισορροπίες με όλα τα εμπλεκόμενα μέρη. Η κύρια τακτική στην τουρκική εξωτερική πολιτική διαμορφώθηκε σύμφωνα με τις στρατιωτικές εξελίξεις που σημειώθηκαν κατά

την εξέλιξη του πολέμου, καθώς η αρχική ουδετερότητα αντικαταστάθηκε από την εύρεση συμμαχίας έπειτα από την επίθεση της Ιταλίας στην Ελλάδα.

3.2 Ομοιότητες και αποκλίσεις

Από νομική άποψη, το ουδέτερο καθεστώς της Ελβετίας και της Σουηδίας διαφέρει σημαντικά. Η Ελβετία είναι μόνιμα ουδέτερο κράτος βάσει του διεθνούς δικαίου. Επομένως, δεσμεύεται νομικά να συμμορφώνεται με το διεθνές δίκαιο της (προσωρινής) ουδετερότητας σε όλους τους μελλοντικούς πολέμους, όπως ορίζεται από το διεθνές δίκαιο. Για παράδειγμα, δεν πρέπει ούτε να χορηγεί στρατιωτική βοήθεια ούτε να επιτρέπει στρατιωτικές ενέργειες από εμπόλεμες χώρες στο έδαφός της. Η αρχή της αμεροληψίας απαιτεί από τους ουδέτερους να αντιμετωπίζουν τα αντιμαχόμενα μέρη με βάση την ισότητα στον μη στρατιωτικό τομέα. Επιπλέον, το μόνιμα ουδέτερο κράτος πρέπει, ακόμη και σε καιρό ειρήνης, να απέχει από κάθε βήμα που θα καθιστούσε αδύνατη ή πολύ δύσκολη τη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις ουδετερότητας σε μελλοντικούς πολέμους. Κατά συνέπεια, δεν επιτρέπεται η ένταξη σε στρατιωτικές συμμαχίες, διότι το κύριο καθήκον του ως συμμάχου έρχεται σε αντίθεση με τις προαναφερθείσες αρχές της αποχής από στρατιωτική υποστήριξη που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του νόμου της ουδετερότητας (Neuhold, 1982, σελ. 18). Αντίθετα, η σουηδική ουδετερότητα είναι αρχή της εξωτερικής πολιτικής του κράτους και στη βάση αυτή η απόκλιση είναι επιτρεπτή (Neuhold, 1982, σελ. 19).

Από την άλλη πλευρά, η Σουηδία, η Ισπανία και η Ελβετία διατήρησαν την ουδετερότητά τους μέχρι το τέλος του Πολέμου, γενικά τηρώντας τους κανόνες ουδετερότητας, αλλά παρεκκλίνοντας από αυτούς τους κανόνες κατά καιρούς σε θέματα εμπορίου, διαμετακόμισης και βασικών δικαιωμάτων προς όφελος της μιας ή της άλλης πλευράς και πολλές φορές υφίστανται παραβιάσεις των ουδέτερων δικαιωμάτων τους από τους εμπόλεμους. Επίσης, η συμπεριφορά της Τουρκίας εν μέσω του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου συμφωνούσε σε μεγάλο βαθμό με τις αποδεκτές αρχές της ουδετερότητας, συμπεριλαμβανομένων των ουσιαστικών εμπορικών δεσμών της και με τις δύο πλευρές εμπόλεμων κρατών (U.S. Department of State, n.d.).

Έτσι, η ουδετερότητά τους αντισταθμίστηκε με οικονομικές παραχωρήσεις με τη μορφή εμπορίου (αγαθών και υπηρεσιών), εργατικού δυναμικού και ροών κεφαλαίων. Αυτές οι παραχωρήσεις αποδείχθηκαν αρκετά πολύτιμες ώστε οι εμπόλεμοι να συνεχίσουν

να σέβονται την ανεξαρτησία του ουδέτερου, παρά τις συνεχείς απειλές εισβολής (Golson, 2019). Αμέσως παρακάτω εξετάζονται οι συγκεκριμένες μορφές παραχωρήσεων, βάσει της ανάλυσης του Golson (2019):

α) Εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών: Κάθε μία από τις χώρες που παρέμειναν ουδέτερες μετά τον Ιούνιο του 1940 μπόρεσε να κατευνάσει την πολιτική αδιαλλαξία των εμπόλεμων και να διατηρήσει φιλικές σχέσεις εξάγοντας διάφορα υλικά αγαθά σε καθεμία από τις εμπόλεμες ομάδες (από τη Σουηδία, σιδηρομετάλλευμα και ρουλεμάν, από την Ελβετία, ρολόγια, μεταλλικά είδη και μηχανήματα. από την Ισπανία, τρόφιμα, σιδηρομετάλλευμα και βολφράμιο). Αυτά τα αγαθά τα χρειαζόνταν τόσο οι Σύμμαχοι, όσο και ο Άξονας. Εκτός από τα εμπορεύματα, οι Ευρωπαίοι ουδέτεροι παρείχαν ποικίλες υπηρεσίες στις εμπόλεμες δυνάμεις: η Σουηδία παρείχε στους Συμμάχους και στον Άξονα διπλωματικές, ναυτιλιακές και ασφαλιστικές υπηρεσίες, οι Ελβετοί παρείχαν διπλωματικές, προστατευτικές, τραπεζικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες, η Ισπανία διπλωματική αντιπροσώπευση.

β) Εργασία: Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η εισαγόμενη εργασία βοήθησε στη διατήρηση των οικονομιών της Γερμανίας και της Μεγάλης Βρετανίας. Η Γερμανία χρησιμοποίησε ξένη εθελοντική και καταναγκαστική εργασία από την κατεχόμενη Ευρώπη για να αντικαταστήσει τους Γερμανούς εργάτες που στάλθηκαν στα μέτωπα. Οι ουδέτερες χώρες συνέβαλαν επίσης, αλλά σε μικρότερο βαθμό.

γ) Κεφάλαιο: Παρά τους σημαντικούς περιορισμούς μεταβίβασης κεφαλαίων κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι ουδέτεροι δέχτηκαν ιδιωτικές μεταφορές που αντιστοιχούσαν σε σημαντικές ροές. Όλοι οι εμπόλεμοι περιόρισαν αυστηρά τη μεταφορά κεφαλαίων σε ουδέτερες χώρες, για να αποτρέψουν τις ροές χρημάτων και την αποσταθεροποίηση. Στις περισσότερες από τις σχέσεις ουδέτερου-εμπόλεμου, αυτές οι μεταβιβάσεις ωφελούσαν τους εμπόλεμους κατά 0,1% έως 0,5% του ΑΕΠ ετησίως μεταξύ 1940 και 1944. Μάλιστα, οι ετήσιες μεταβιβάσεις Σουηδίας-Ηνωμένου Βασιλείου ανήλθαν σε υψηλότερα ποσοστά, με μέσο όρο 0,8% του ΑΕΠ. Σημαντικές αυξήσεις σημειώθηκαν τα τελευταία χρόνια του πολέμου. Ένα ακόμη σημείο όσον αφορά στις ροές κεφαλαίων είναι οι οφειλές. Για παράδειγμα, αν και το σουηδικό υπόλοιπο εξοφλήθηκε σε μεγάλο βαθμό μέχρι το τέλος του πολέμου, το υπόλοιπο που οφείλεται στην Ελβετία ανήλθε σε σχεδόν 10,7% του ελβετικού ΑΕΠ το 1945. Η Ισπανία παρείχε επίσης δάνεια εκκαθάρισης, πέρα από τα χρέη του εμφυλίου πολέμου που οφείλονταν ήδη στη Γερμανία. Παρέχονταν διάφορα δάνεια

και βραχυπρόθεσμες συμφωνίες εκκαθάρισης, αλλά τα υπόλοιπα των κεφαλαίων διακανονίζονταν μερικές φορές σε χρυσό. Έτσι, τόσο οι Συμμαχικές δυνάμεις όσο και οι δυνάμεις του Άξονα μετέφεραν χρυσό στους ουδέτερους για να πληρώσουν τις οφειλές τους.

Ένα ακόμη κοινό σημείο που θα πρέπει να προστεθεί στα προαναφερθέντα είναι η στάση των ουδέτερων κρατών έναντι των Εβραίων. Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1930, οι Γερμανοί διπλωμάτες στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες είχαν επιφορτιστεί να θέσουν το ζήτημα των αντισημιτικών μέτρων στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις προκειμένου να επιτευχθεί σύγκλιση πολιτικών. Με αυτόν τον τρόπο, το Βερολίνο προσπάθησε να αξιοποιήσει τα αντισημιτικά ρεύματα που υπήρχαν από τα τέλη του 19ου αιώνα. Σε έναν ορισμένο αριθμό εδαφών που κατέλαβε το Ράιχ από το καλοκαίρι του 1941 και μετά, οι τοπικές πολιτικές δυνάμεις συμμετείχαν σε πογκρόμ, με ή χωρίς γερμανική υποκίνηση. Το Βερολίνο προσπάθησε επίσης να χρησιμοποιήσει αυτή τη συνεργασία για να ενισχύσει τη διεθνή του προπαγάνδα, ιδιαίτερα προς τις Ηνωμένες Πολιτείες: ήταν θέμα νομιμοποίησης της δίωξης ενός τμήματος του πληθυσμού, παρουσιάζοντάς την ως μέρος μιας γενικής τάσης που ακολουθούσαν πολλά ευρωπαϊκά κράτη. Εάν τα κράτη έδειχναν επιφυλακτικά να ξεκινήσουν ή να συντονίσουν αυτήν την πολιτική, το Βερολίνο έστειλε εμπειρογνώμονες από το περιβάλλον του Adolf Eichmann, συμπεριλαμβανομένου του Theodor Dannecker, του διοργανωτή των πρώτων απελάσεων στη Γαλλία και, στη συνέχεια, σε άλλες χώρες. Στην πραγματικότητα, πολλές κυβερνήσεις και ηγεμόνες ήταν πρόθυμες να παραδώσουν τους Εβραίους από τα εδάφη τους στους Ναζί, συμβάλλοντας έτσι ουσιαστικά στην επίτευξη του σχεδίου του Ολοκαυτώματος. Ο αποκλεισμός των Εβραίων, ο εγκλεισμός τους και η απέλασή τους σε γερμανικά στρατόπεδα εξόντωσης ήταν από τα κύρια αποτελέσματα της συνεργασίας αρκετών κρατών, μεταξύ των οποίων και ουδέτερων (Lambauer, 2020). Τα ανωτέρω, επομένως, οδηγούν στο συμπέρασμα πως η ουδετερότητα επί της ουσίας μπορεί να χαρακτηριστεί και ως συνεργασία.

3.2.1 Το κίνητρο της συνεργασίας

Η συνεργασία σε καιρό πολέμου δεν αφορά μόνο τις σχέσεις μεταξύ των κατακτητών και των κατεχόμενων πληθυσμών αλλά και τη βοήθεια που παρέχεται από οποιαδήποτε κυβέρνηση σε ένα εγκληματικό καθεστώς. Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η συνεργασία κυβερνήσεων ήταν καθοριστικός παράγοντας για τη διατήρηση της γερμανικής κυριαρχίας στην ηπειρωτική Ευρώπη και την επίτευξη του

Ολοκαυτώματος. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η συνεργασία των ουδέτερων με το ναζιστικό καθεστώς κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (Lambauer, 2020). Το 1968, ο ιστορικός Stanley Hoffmann πρότεινε μια διάκριση μεταξύ μιας πρώτης μορφής συνεργασίας που βασίζεται στην αναγκαιότητα, της «κρατικής συνεργασίας», η οποία μπορεί να είναι εθελοντική ή ακούσια και στοχεύει στη διατήρηση της δημόσιας τάξης και της οικονομικής ζωής (συμφέροντα που μοιράζονται τόσο οι κατακτητές όσο και οι κατακτημένοι) και μια δεύτερη μορφή συνεργασίας, σκόπιμη και ατομική, με κίνητρο την πεποίθηση ή την ιδεολογική συμφωνία: τον «συνεργατισμό». Ο Πολωνός ιστορικός Czesław Madajczyk έχει κάνει τη διάκριση μεταξύ «επιβλαβούς» και «χρήσιμης» συνεργασίας (Lambauer, 2020).

Σε κάθε περίπτωση, η συνεργασία βασίζεται σε κοινά συμφέροντα. Συγκεκριμένα, η ναζιστική Γερμανία βασιζόταν σε κατεχόμενες χώρες, δορυφορικά κράτη, συμμάχους και ουδέτερα κράτη για να εξασφαλίσει τον εφοδιασμό της. Επομένως, η συνεργασία τους κατέστη απαραίτητη για τη συνέχιση του πολέμου. Μέσω της εν λόγω συνεργασίας, ορισμένες κυβερνήσεις συνέβαλαν στη νομιμοποίηση πολιτικών επιθετικότητας, καταστολής και δίωξης, ενώ άλλες προσπάθησαν να αποκτήσουν μια πιο τιμητική θέση στη νέα ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων υπό γερμανική κυριαρχία, να διαφυλάξουν την ανεξαρτησία τους ή να αναθεωρήσουν τις διατάξεις ή τα σύνορα των συνθηκών ειρήνης μετά το 1918. Επί παραδείγματι, το φαινόμενο αυτό ήταν ορατό από το 1938 και μετά στην περίπτωση των βαλκανικών κρατών που επιδίωκαν, ειδικότερα, να προστατευθούν από τους επεκτατικούς σχεδιασμούς της ΕΣΣΔ. Το 1940 η Γαλλία του Vichy ήλπιζε να διαφυλάξει την εδαφική της ακεραιότητα, ενώ ταυτόχρονα εκμεταλλευόταν την ήττα για να εγκαθιδρύσει ένα ολοκληρωτικό καθεστώς. Η Γερμανία ενθάρρυνε αυτή τη συνεργασία μέσα από συγκεκριμένες πρακτικές και στρατηγικές, όπως πράκτορες που είχαν ως αποστολή να ενισχύσουν τα αντικομμουνιστικά και αντισημιτικά ρεύματα και να παρουσιάσουν το γερμανικό ολοκληρωτικό καθεστώς ως πρότυπο νεωτερικότητας και κοινωνικής προόδου. Ωστόσο, προτεραιότητα δόθηκε σε οικονομικά, στρατιωτικά και θέματα ασφάλειας έναντι των ιδεολογικών ζητημάτων: όσο οι παραδοσιακές πολιτικές, οικονομικές και διοικητικές ελίτ ήταν προετοιμασμένες να συνεργαστούν και να διατηρήσουν την τάξη, το Βερολίνο ήταν ελάχιστα διατεθειμένο να στραφεί ενάντια σε αυτές τις χώρες. Σε οικονομικό επίπεδο, οι ανταλλαγές βασίστηκαν στην «εκκαθάριση», ένα σύστημα αποζημίωσης μέσω διαπραγματεύσεων (Lambauer, 2020).

3.2.2 Το κίνητρο της φιλίας έναντι της αυτοβοήθειας

Εκτός της συνεργασίας, η ουδετερότητα μπορεί να εξεταστεί και υπό το πρίσμα των εννοιών «φιλία» και «αλληλεγγύη», όπως χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων. Αυτό ισχυρίζονται οι Pashakhanlou και Berenskötter (2021, σελ. 83) προσπαθώντας να ερμηνεύσουν τη στάση της Σουηδίας έναντι της γερμανικής εισβολής στη Νορβηγία και της ουδετερότητάς της. Ο όρος «φίλος» χρησιμοποιείται για να περιγράψει τους συνδεδεμένους με μια συλλογική ταυτότητα που βασίζεται σε κοινές πολιτισμικές παραμέτρους και εκφράζεται από πρακτικές συνεργασίας. Ένα βασικό χαρακτηριστικό της φιλίας είναι η αλληλεγγύη, η οποία είναι ευρέως κατανοητή ως η παροχή υποστήριξης σε στιγμές ανάγκης. Υπό αυτό το πρίσμα, οι φίλοι πολεμούν ως ομάδα εάν η ασφάλεια κάποιου απειλείται από τρίτο μέρος στο πλαίσιο της αλληλεγγύης εν καιρώ πολέμου. Σε αυτό το πλαίσιο, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι οι αποφάσεις σχετικά με το εύρος και τη φύση της αλληλεγγύης επηρεάζονται σημαντικά από «ορθολογικές» εκτιμήσεις για την κατανομή των υλικών δυνατοτήτων και τον τρόπο με τον οποίο το κράτος σχετίζεται με τον εχθρό του φίλου του.

Η φιλία διαφέρει από τη συμμαχία. Μια συμμαχία μπορεί να γίνει ευρέως κατανοητή ως μια επίσημη συμφωνία μεταξύ ανεξάρτητων κρατών για στρατιωτική συνεργασία όταν αντιμετωπίζει μια κοινή απειλή. Επομένως, τα μέλη συνεργάζονται για να αποκρούσουν αυτήν την κοινή απειλή και να προστατεύσουν τα αντίστοιχα, και χωριστά, συμφέροντά τους για την ασφάλεια. Ενώ οι συμμαχίες μπορούν να σχηματιστούν ad hoc, τείνουν να εκδηλώνονται σε μια συνθήκη που διευκρινίζει τις περιστάσεις υπό τις οποίες λαμβάνει χώρα η συνεργασία και τη μορφή που παίρνει. Ως εκ τούτου, είναι ένας τύπος συμφωνίας συλλογικής ασφάλειας που βασίζεται στην προσδοκία ότι τα μέλη θα ανταποκριθούν στις δεσμεύσεις τους επειδή εξυπηρετεί τα προσωπικά τους συμφέροντα, όχι απαραίτητα επειδή εμπιστεύονται ή νοιάζονται ο ένας για τον άλλον (Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 85). Αντίθετα, η φιλία συνεπάγεται μια μορφή συλλογικής ταυτότητας και δεν προϋποθέτει την ύπαρξη κοινής απειλής. Εναλλακτικά, μπορεί να χαρακτηριστεί ως «κανόνας της αμοιβαίας βοήθειας», μια ανοιχτή δέσμευση για αλληλεγγύη, που κατανοείται ως η παροχή υποστήριξης σε περιόδους ανάγκης. Ενώ σε μια παραδοσιακή συμμαχία τα μέλη συνεργάζονται επειδή το καθένα αισθάνεται ότι απειλείται ξεχωριστά, οι φίλοι νοιάζονται και ενδιαφέρονται ο ένας για την ευημερία του

άλλου, ανεξάρτητα από το πότε θα λάβει χώρα η επίθεση και ποιος είναι ο επιτιθέμενος (Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 85).

Ενώ η δέσμευση για αλληλεγγύη σηματοδοτεί τη φιλία ως μια μοναδική σχέση, η έκφρασή της δεν είναι τόσο απλή. Σε αντίθεση με τους συμμάχους που διαπραγματεύονται συγκεκριμένα είδη υποστήριξης σε ένα περιορισμένο αλλά σαφώς καθορισμένο σενάριο, η αλληλεγγύη μεταξύ φίλων δεν βασίζεται σε μια σύμβαση που καθορίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις εκπλήρωσής της. Οι φίλοι μπορεί να εξακολουθούν να αναπτύσσουν προσδοκίες σχετικά με το ποια πιστεύουν ότι πρέπει να είναι η κατάλληλη μορφή υποστήριξης, γεγονός που αυξάνει την πιθανότητα να μην εκπληρωθούν αυτές οι προσδοκίες. Ακόμα και στην περίπτωση της φιλίας, όμως, υπάρχει το στοιχείο του εγωισμού. Στην περίπτωση των κρατών αυτό μεταφράζεται ως η προστασία και η ασφάλεια των αναγκών και της ευημερίας των πολιτών τους ως λόγο ύπαρξης (*Raison d'être*) (Pashakhanlou & Berenskötter, 2021, σελ. 86). Κατά συνέπεια, μια κυβέρνηση, όταν βρεθεί αντιμέτωπη με την επιλογή για το αν και πώς θα παράσχει υποστήριξη (αλληλεγγύη), θα εξετάσει τον κίνδυνο στον οποίο θέτει το κράτος της αυτή η υποστήριξη (αυτοβοήθεια), στη βάση της αξιολόγησης του είδους της ζητούμενης βοήθειας και του τρόπου παροχής της. Με δεδομένα όλα τα παραπάνω, οι Pashakhanlou και Berenskötter (2021, σελ. 87) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι, η φύση και η έκταση της βοήθειας που ένα κράτος είναι πρόθυμο να παράσχει στον φίλο που έχει ανάγκη επηρεάζεται σημαντικά από δύο παράγοντες: την αντιληπτή ισορροπία υλικής δύναμης και τη σχέση του με το τρίτο μέρος. Επομένως, η ουδέτερη στάση της Σουηδίας μπορεί να ερμηνευθεί υπό αυτό το πρίσμα.

3.2.3 Το κίνητρο της ασφάλειας και του κόστους

Εκτός των ανωτέρω, δεδομένου ότι η έμφαση της παραδοσιακής ουδετερότητας δόθηκε στον στρατιωτικό τομέα, ένας ακόμη παράγοντας που θα πρέπει να εξεταστεί είναι η πολιτική ασφαλείας των χωρών. Η μόνιμη ουδετερότητα αποκλείει την ένταξη σε στρατιωτικές συμμαχίες, ακόμη και αυτές που έχουν καθαρά αμυντικό χαρακτήρα. Επιπλέον, για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους για πρόληψη, τα μόνιμα ουδέτερα κράτη σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο πρέπει να προετοιμαστούν για την ένοπλη άμυνά τους σύμφωνα τουλάχιστον με τα διεθνή πρότυπα, δηλαδή τις στρατιωτικές προσπάθειες συγκρίσιμων κρατών, ειδικά στην περιοχή τους. Εάν μια ουδέτερη χώρα δεν μπορεί να εμποδίσει τις επαναλαμβανόμενες στρατιωτικές δραστηριότητες ενός

εμπόλεμου στο έδαφός της (συμπεριλαμβανομένων των χωρικών υδάτων και του εναέριου χώρου της), το άλλο εμπόλεμο μέρος επιτρέπεται να καταφύγει σε αυτοβοήθεια και έτσι σχεδόν αναπόφευκτα να οδηγήσει τον ουδέτερο στον πόλεμο. Στη βάση αυτή, αν τα ουδέτερα κράτη συνειδητοποιούν ότι δεν μπορούν να αποκρούσουν μια μεγάλη επίθεση, τότε προσπαθούν να πείσουν έναν επίδοξο επιτιθέμενο ότι το κόστος της εισβολής και της κατάληψης των εδαφών τους σε ανθρώπινες απώλειες, πολεμικό υλικό, χρόνο και πολιτικό κόστος υπερβαίνει τα οφέλη, ώστε να αποφευχθεί η επίθεση (Neuhold, 1982, σελ. 20).

Αναφορικά με τους παράγοντες που μπορούν να προσδιορίσουν την ουδετερότητα μίας χώρας, εκτός της ιστορικής της πολιτικής παράδοσης, είναι ο φόβος εμπλοκής σε έναν πόλεμο και η οικονομία. Ο φόβος της στρατιωτικής επέμβασης ή της ενεργού εμπλοκής σε έναν πόλεμο είναι ένας σημαντικός καθοριστικός παράγοντας της έμπρακτης διατήρησης της ουδετερότητας. Χώρες που ενδεχομένως να είναι στρατιωτικά μη ισχυρές, τότε μπορεί να αποφασίσουν να μην εμπλακούν σε μία πολεμική σύγκρουση. Στην περίπτωση της οικονομίας τονίζεται πως, αν μία χώρα δεν είναι αυτάρκης, αλλά εξαρτάται από κάποια εμπόλεμη χώρα για την παροχή συγκεκριμένων αγαθών, τότε ενδεχομένως η αρχή της ουδετερότητάς της να παραβιαστεί, αν και όχι με στρατιωτικούς όρους. Επίσης, οικονομικές συναλλαγές δύο χωρών (π.χ. δανειοδότηση) να επηρεάσουν αυτήν την αρχή της ουδετερότητας.

Η ουδετερότητα θα πρέπει να υποστηρίζεται από ένα αποτελεσματικό αμυντικό σύστημα. Επίσης, μια πολιτική ουδετερότητας απαιτεί σταθερή υποστήριξη από την πολιτική ηγεσία της χώρας. Τρίτον, βασική προϋπόθεση της ουδετερότητας είναι η ύπαρξη ισορροπίας δυνάμεων. Η στρατιωτική ισχύς του ουδέτερου κράτους είναι ένας παράγοντας αυτής της ισορροπίας δυνάμεων, αλλά, όταν το ουδέτερο κράτος έχει σχετικά περιορισμένα στρατιωτικά μέσα στη διάθεσή του, τότε η ισορροπία δυνάμεων καθορίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό από τις στάσεις και τις ενέργειες των Μεγάλων Δυνάμεων (Hagglof, 1960, σελ. 166).

Επιπλέον τα μόνιμα ουδέτερα κράτη έρχονται αντιμέτωπα με ένα άλλο δίλημμα που προκαλεί το ειδικό διεθνές τους καθεστώς (Neuhold, 1982, σελ. 20): το κόστος της έρευνας και ανάπτυξης στρατιωτικού υλικού και εξοπλισμού. Υπό αυτό το πρίσμα, τα ουδέτερα κράτη μπορούν να οδηγηθούν σε μία σχέση εξάρτησης με ένα εμπόλεμο κράτος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Σουηδός διπλωμάτης Gunnar Haeggloef έγραψε : «η ουδετερότητα θα πρέπει να υποστηρίζεται από αποτελεσματική άμυνα. Η πολιτική της ουδετερότητας απαιτεί σταθερή υποστήριξη από όλες τις σημαντικές πολιτικές παρατάξεις της χώρας και το πιο σημαντικό ότι η βασική προϋπόθεσή της είναι η ισορροπία δυνάμεων.»

Η ουδετερότητα, που δεν πρέπει να συγχέεται με περιστασιακές μη εμπόλεμες επιλογές που μπορούν επίσης να ληφθούν από μη ουδέτερα κράτη, είναι μια παραδοσιακή έννοια του διεθνούς δικαίου, τόσο του εθιμικού όσο και του συμβατικού, που διακρίνει την ουδετερότητα μεταξύ μόνιμης και προσωρινής, ένοπλης και μη, ατομικής και συλλογικής, ενεργητικής και παθητικής. Ο νόμος της ουδετερότητας καθορίζει διεξοδικά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ουδέτερων υποκειμένων και εκείνων των μη ουδέτερων υποκειμένων σε καιρό πολέμου και σε καιρό ειρήνης. Οι κύριες πηγές του είναι, εκτός από τη Διακήρυξη του 1856 του Παρισιού και τη Διακήρυξη του Λονδίνου του 1909, οι συνθήκες της Χάγης του 1907, ιδίως η Σύμβαση V σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ουδέτερων δυνάμεων και λαών σε περίπτωση χερσαίου πολέμου και η XII, σχετικά με τα δικαιώματα και καθήκοντα ουδέτερων δυνάμεων σε περίπτωση πολέμου δια θαλάσσης. Επίσης σχετικές με αυτό το θέμα είναι η IV Σύμβαση σχετικά με τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου διά ξηράς και τις αρχές και τους κανόνες του ανθρωπιστικού διεθνούς δικαίου. Στο πλαίσιο αυτών των κανόνων, η επιλογή ενός κράτους να είναι ουδέτερο κατοχυρώνεται στο Σύνταγμά του, ή σε μονομερή δήλωση-κοινοποίηση ή ακόμη και σε διεθνή συνθήκη (Parisca, 2017, σελ. 396).

Η ουδετερότητα όπως υπήρχε μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν σε μεγάλο βαθμό μια νομική έννοια, που χρονολογείται από τις αρχές του 1600, όταν ο πρώτος ορισμός της μη συμμετοχής στον πόλεμο δόθηκε από τον Hugo Grotius: Από αυτούς που είναι σε ειρήνη δεν πρέπει να λαμβάνεται τίποτα παρά μόνο σε περίπτωση ακραίας ανάγκης και υπό την προϋπόθεση της αποκατάστασης της αξίας του. Σε αντάλλαγμα, οι ουδέτεροι έπρεπε να δείξουν τον εαυτό τους αμερόληπτο σε κάθε πλευρά επιτρέποντας τη διέλευση, την παροχή προμηθειών στα στρατεύματά του και τη μη παροχή βοήθειας στους πολιορκημένους. Αλλά η αντίληψη του Grotius για την ουδετερότητα ως αμεροληψία δεν ήταν αρκετή υπό την πίεση της επέκτασης του ολοκληρωτικού πολέμου σε όλες τις πτυχές της κρατικής εξουσίας (Golson, 2019). Έτσι, πριν από τον πόλεμο, οι παραδοσιακά ουδέτερες χώρες πίστευαν στη συλλογική ασφάλεια και στο σύστημα

πρόληψης συγκρούσεων από την Κοινωνία των Εθνών και δεν επανεξοπλίστηκαν, παρά την αυξανόμενη στρατιωτικοποίηση στην Ευρώπη μετά το 1933. Αυτή η πεποίθηση απέτυχε με τη Συμφωνία του Μονάχου¹⁷ το 1938.

Στη δυτική θεωρία και πρακτική, η ουδετερότητα ορίζεται ως μια κατάσταση μη συμμετοχής στον πόλεμο, συμπεριλαμβανομένης της άρνησης να «διαθέσει» το έδαφος σε ξένο στρατό, καθώς και της αμεροληψίας έναντι των εμπόλεμων χωρών. Μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, εστίαζε κυρίως στην κλασική έννοια της ουδετερότητας εν καιρώ πολέμου, όπως κωδικοποιήθηκε στις Συμβάσεις της Χάγης του 1907. Σύμφωνα με αυτή, οι εμπόλεμοι είναι υποχρεωμένοι να απέχουν από την επίθεση ή τη χρήση ουδέτερου εδάφους, ενώ το ουδέτερο κράτος πρέπει να απέχει από την ένταξη στον πόλεμο εκτός για λόγους αυτοάμυνας, να αποτρέψει εμπόλεμες χώρες από την είσοδο, τη διέλευση ή τη χρήση του εδάφους του για στρατιωτικούς σκοπούς, να απέχει από την υποστήριξη οποιουδήποτε εμπόλεμου, αλλά και να αντιμετωπίζει ισότιμα τους εμπόλεμους (Mueller, 2011, σελ. 41).

Οι εμπόλεμοι μπορούν να ασκήσουν πίεση στους ουδέτερους, εάν οι ουδέτεροι είναι ο παραγωγός ορισμένων σημαντικών πρώτων υλών. Ο εμπόλεμος μπορεί να αποφασίσει να επιτεθεί σε έναν ουδέτερο για να καταλάβει τους πολύτιμους πόρους του, εκτός εάν είναι δυνατό να τους εξασφαλίσει μέσω του εμπορίου. Από την άλλη πλευρά όμως, η κατοχή ορισμένων πολύτιμων υλικών από ουδέτερους μπορεί να αναγκάσει τον εμπόλεμο να διστάσει να επιτεθεί στη συγκεκριμένη χώρα. Εάν ο εμπόλεμος αγοράζει τους περισσότερους πόρους από έναν ουδέτερο, η κατάληψή του μπορεί να μειώσει τη χρησιμότητά του για τον εμπόλεμο, όπως στην περίπτωση της Γερμανίας που δεν κατέλαβε τη Σουηδία κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Σουηδία ήταν εξ ολοκλήρου περικυκλωμένη από τον άξονα και ήταν μια σημαντική πηγή σιδήρου για τη Γερμανία. Οι Γερμανοί δεν κατέλαβαν τη Σουηδία ενώ οι Σουηδοί ήταν έτοιμοι να καταστρέψουν τους σταθμούς παραγωγής ενέργειας χωρίς τους οποίους δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν τα ορυχεία. Επίσης, οι εμπόλεμοι μπορεί να αναγκάσουν τους ουδέτερους να προβούν σε ενέργειες που ενδεχομένως να θέσουν σε κίνδυνο την ουδετερότητά τους. Για παράδειγμα, κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η Γερμανία ανάγκασε τη Σουηδία να αφήσει τον στρατό της να διέλθει από το σουηδικό έδαφος για να βοηθήσει τους Φινλανδούς εναντίον

¹⁷ Υπεγράφη από τους πρωθυπουργούς της Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας και Γερμανίας προκειμένου να αποτραπεί επικείμενη πολεμική σύρραξη μεταξύ Γερμανίας και Τσεχοσλοβακίας.

των Ρώσων. Επίσης, η Βρετανία τοποθετούσε νάρκες στα νορβηγικά εθνικά ύδατα, αν και η Νορβηγία ήταν ουδέτερη, με σκοπό να αποτρέψει το σουηδικό σιδηρομέταλλευμα να αποσταλεί στη Γερμανία από το Narvik (Ogley, 1970, σελ. 9).

Οι βασικοί κανόνες του δικαίου της ουδετερότητας απορρέουν όλοι από τις αρχές της αμεροληψίας, της αποχής και της πρόληψης και περιλαμβάνουν δικαιώματα και υποχρεώσεις τόσο για τα ουδέτερα όσο και για τα εμπόλεμα κράτη. Απαγορεύεται στα ουδέτερα κράτη να συμμετέχουν στις εχθροπραξίες και να παρέχουν βοήθεια στα εμπόλεμα μέρη, ενώ δεσμεύονται από το καθήκον της αμεροληψίας. Πιο συγκεκριμένα, ένα ουδέτερο κράτος δεν μπορεί να επιτρέψει τη χρήση της επικράτειάς του από έναν από τους εμπόλεμους, συμπεριλαμβανομένης της άδειας υπερπτήσεων ή στάσεων για στρατιωτικά αεροπλάνα ή της εγκατάστασης ή χρήσης ασύρματων τηλεγραφικών σταθμών (Ferro & Verlinden, 2018, σελ. 30). Επιπλέον, ο νόμος περί ουδετερότητας απαγορεύει σαφώς την παροχή πολεμικού υλικού από ουδέτερα κράτη σε εμπόλεμες χώρες. Παρ' όλο που δεν περιέχει συγκεκριμένους κανόνες που σχετίζονται με την παροχή συγκεκριμένων τύπων υποστήριξης, η απαγόρευση της βοήθειας θεωρείται ότι περιλαμβάνει και την οικονομική βοήθεια, και την παροχή υπηρεσιών που θα μπορούσαν να επηρεάσουν την έκβαση της σύγκρουσης (Ferro & Verlinden, 2018, σελ. 31).

Για να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι ουδέτεροι έπρεπε να αντισταθμίσουν την ουδετερότητά τους προσφέροντας οικονομικές παραχωρήσεις στους εμπόλεμους. Ενώ η περίπτωση κάθε ουδέτερης χώρας είναι διαφορετική, το πρόβλημα της διατήρησης της ουδετερότητας στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο είχε κάποια γενικά χαρακτηριστικά: τα ουδέτερα κράτη στον πόλεμο ήταν ρεαλιστικά στην προσέγγιση της άμυνάς τους για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους (Golson, 2019).

Με αφορμή τις εμπορικές συναλλαγές της Γερμανίας με ουδέτερα κράτη κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου θα πρέπει να αναφερθεί και η άποψη του Rubin (1988, σελ. 373-374), σύμφωνα με την οποία υπάρχει μία διάκριση στο δίκαιο μεταξύ των πράξεων των κρατών καθ'αυτών και των πράξεων των υπηκόων του. Δεν μπορεί να υποστηριχθεί με ακρίβεια και σαφήνεια ότι οι πράξεις που δεσμεύουν την κυβέρνηση ενός ουδέτερου κράτους θα δεσμεύουν και τους υπηκόους τους, ιδίως αν αυτοί δρουν σε άλλη χώρα. Η επισήμανση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς σχετίζεται με την κρατική ευθύνη ενός ουδέτερου κράτους.

Η Ισπανία θα μπορούσε να είχε ενταχθεί οικειοθελώς στον Άξονα αν ο Φράνκο θεωρούσε ότι η χώρα του θα μπορούσε να είχε περισσότερα οφέλη από μια τέτοια κίνηση σε σύγκριση με το κόστος. Αλλά λόγω του εμφυλίου της πολέμου και της δεινής οικονομικής της κατάστασης, ο Χίτλερ δεν ήταν πρόθυμος ή ικανός να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του Φράνκο για τη συμμετοχή της Ισπανίας στον πόλεμο. Επίσης, μία πιο επιθετική πολιτική από μέρους του Χίτλερ ώστε να εξαναγκάσει δια της βίας τη συμμετοχή της Ισπανίας ενδεχομένως να κόστιζε στη Γερμανία αρκετούς οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους.

Η Ελβετία και η Σουηδία χρησιμοποίησαν και οι δύο την απειλή της καταστροφής ζωτικής σημασίας πόρων ως πρωταρχικά εμπόδια στη γερμανική εισβολή. Και στις δύο περιπτώσεις, αυτές οι απειλές υποστηρίχθηκαν σημαντικά με τη στρατιωτική ικανότητα να προκαλέσουν σημαντικές απώλειες στη Γερμανία (Άλλεις στην περίπτωση της Ελβετίας, εγκαταστάσεις σιδηρομεταλλεύματος στην περίπτωση της Σουηδίας). Η Ελβετία επίσης βασίστηκε και στην ένοπλη άμυνά της προκειμένου να μην υποστεί κάποια απειλή στο έδαφός της από την πλευρά του Άξονα και των Συμμάχων.

Για την περίπτωση της Σουηδίας υπάρχουν και άλλοι παράγοντες διατήρησης της ουδετερότητάς της. Η επιλογή της να παραμείνει ουδέτερη δεν της διασφάλιζε μακροχρόνια την ασφάλειά της. Επίσης, ήρθε αντιμέτωπη και με το δίλλημα παροχής βοήθειας και υποστήριξης στη Φινλανδία, ενώ έπρεπε παράλληλα να αντιμετωπίσει την πιθανότητα παραβίασης της εδαφικής της κυριαρχίας από τους Συμμάχους. Εκτός των ανωτέρω, μία κίνηση κατοχής της Σουηδίας από τους Συμμάχους θα μπορούσε να οδηγήσει σε μία γερμανική απάντηση που θα έληγε με σημαντικές απώλειες για τη συγκεκριμένη χώρα.

Η Τουρκία βρισκόταν μεταξύ των Συμμάχων και του Άξονα. Το γεγονός ότι βρισκόταν στο σημείο καμπής των μεγάλων δυνάμεων εν καιρώ πολέμου (ο Άξονας που κυριαρχούσε στα Βαλκάνια στα δυτικά, οι Ρώσοι στα βόρεια και η Βρετανία και οι σύμμαχοί της που κατείχαν σημαντική θέση στον αραβικό κόσμο στο νότο), σε συνδυασμό με τη γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας, οδήγησε στο να διεκδικήσουν και οι δύο εμπόλεμες πλευρές την είσοδο της χώρας στον πόλεμο. Η Τουρκία, ωστόσο, χρησιμοποίησε μία πολύ επιτυχημένη εξωτερική πολιτική, καθώς κατάφερε να διατηρήσει την ουδετερότητά της, τουλάχιστον εν μέρει, με σημαντική εξαίρεση τις οικονομικές και εμπορικές της συναλλαγές με τη Γερμανία.

Στη βάση των ανωτέρω, όμως, υποστηρίζεται πως στην ουσία τα «ουδέτερα» κράτη δεν ήταν στην πραγματικότητα ουδέτερα στη βάση του διεθνούς δικαίου. Σύμφωνα με τον Forsythe (2001, σελ. 6) δεν υπάρχει η απόλυτη ουδετερότητα. Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, μπορεί κανείς να επιβεβαιώσει αυτόν τον ισχυρισμό, υπό το πρίσμα ότι η μη εμπλοκή σε ένοπλες συγκρούσεις, ιδίως από κράτη που διαθέτουν την ικανότητα παρέμβασης, ουσιαστικά αποτελεί μία ενέργεια (αν και μη δράσης) που συμβάλει στη ροή των γεγονότων και καθορίζει την έκβαση μιας πολεμικής σύγκρουσης. Επίσης, σύμφωνα με τον Borchard (1938, σελ. 45), η ουδετερότητα είναι ένας παλιός θεσμός, που βασίζεται στη διατήρηση ίσης απόστασης από τα εμπόλεμα μέρη και τη μη υποστήριξη κάποιου εμπόλεμου μέρους. Σε αντάλλαγμα για τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνει ένας ουδέτερος, οι εμπόλεμοι αναλαμβάνουν να σέβονται τα δικαιώματά του ως ουδέτερου, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος να μη μετέχει σε μία πολεμική σύγκρουση.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Σε ερευνητικό επίπεδο, διαπιστώθηκε κατά τη διάρκεια συγγραφής αυτής της εργασίας πως δεν υπάρχουν πάρα πολλές έρευνες που να έχουν εξετάσει την ουδετερότητα ορισμένων κρατών κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ακόμα λιγότερες έρευνες έχουν διεξαχθεί σε συγκριτικό επίπεδο, δηλαδή που να συγκρίνουν τη στάση των ουδέτερων, προκειμένου να καταδειχθούν ομοιότητες και διαφορές. Επίσης, απουσιάζουν και μελέτες που να έχουν εστιάσει στα κίνητρα αυτών των χωρών για ουδετερότητα. Συνεπώς, απαιτούνται περισσότερες μελέτες σε αυτό το πεδίο. Για παράδειγμα, η απόφαση της ιρλανδικής κυβέρνησης να παραμείνει ουδέτερη, αν και ελαφρώς και κρυφά έτεινε υπέρ των Συμμαχικών δυνάμεων, υποκινήθηκε από την επιθυμία προστασίας του λαού από τους κινδύνους του πολέμου, τη διεκδίκηση της κυριαρχίας και της ανεξαρτησίας της χώρας από τη Βρετανία και τη διατήρηση της ενότητας του κράτους σε μια εποχή μεγάλου εθνικού κινδύνου. Προκειμένου να διασφαλιστεί αυτή η ουδετερότητα, καταργήθηκαν οι αναφορές του Τύπου για το Ολοκαύτωμα καταργήθηκαν, οι ταινίες ειδήσεων απαγορεύτηκαν, τα παιδικά παιχνίδια κατασχέθηκαν και η έκφραση απόψεων για τον πόλεμο και την ουδετερότητα της Ιρλανδίας ελέγχονταν αυστηρά (Peral, 2018, σελ. 2-3). Επομένως, παρατηρείται ότι η περίπτωση της Ιρλανδίας ήταν διαφορετική από αυτή άλλων χωρών, καθώς εμπλέκεται και ο παράγοντας της ιστορικής της διαμάχης και ανεξαρτησίας από τη Βρετανία. Κατά συνέπεια, θα έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να εξεταστεί η ουδετερότητα όλων των χωρών που δεν έλαβαν φανερά μέρος στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά που μπορεί να συνεισέφεραν μέσω της συνεργασίας τους με το ναζιστικό καθεστώς ή μέσω της αποσιώπησης κρίσιμων πτυχών του πολέμου.

Επίσης, ενδιαφέρον θα είχε και η διεξαγωγή μίας μελέτης σχετικά με το καθεστώς της ουδετερότητας μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Η έννοια της ουδετερότητας ποικίλλει ανάλογα με το χωροχρονικό πλαίσιο εντός του οποίου γίνεται η χρήση αυτού του όρου. Οι διαφορές στην έννοια της ουδετερότητας δεν σχετίζονται μόνο με νομικά, οικονομικά, πολιτικά ή άλλα πλαίσια, αλλά και με το γεγονός ότι η ουδετερότητα έχει χρησιμοποιηθεί με διαφορετικούς τρόπους από διαφορετικά κράτη (Müller, 2019, σελ. 5).

Επιπρόσθετα, αν κάτι διδάσκει η μελέτη της ουδετερότητας κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο είναι ότι η πολιτική αυτή είναι ιδιαίτερα επισφαλής, αν όχι και αδύνατο να εφαρμοστεί στην πράξη. Μετά τον πόλεμο, η πλειονότητα των μικρών κρατών της

Ευρώπης έχουν εγκαταλείψει την πολιτική της ουδετερότητας και έχουν ενταχθεί σε στρατιωτικές συμμαχίες (Hagglof, 1960, σελ. 167).

Έτσι, η κλασική ουδετερότητα στη βάση της στρατιωτικής πολιτικής είχε νόημα, αν και όχι με απόλυτους όρους, κατά το παρελθόν, όπου δινόταν έμφαση στην ανεξαρτησία και κυριαρχία των κρατών. Ωστόσο, στον σημερινό αλληλεξαρτώμενο και παγκοσμιοποιημένο κόσμο, στον οποίον επίσης υπάρχουν και όπλα μαζικής καταστροφής, η πραγματική ασφάλεια είναι σχεδόν απαραίτητως συλλογική. Το σκεπτικό της ουδετερότητας μεταβλήθηκε με την έλευση του διεθνούς δικαίου που διαμορφώθηκε από τον Χάρτη του ΟΗΕ και την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Η αρχή της ουδετερότητας πλέον αναφέρεται στην αναγνώριση της εγγενούς αξιοπρέπειας και των ίσων και αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων όλων των μελών της ανθρώπινης οικουμένης, που είναι το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο. Ορίζει ακόμα ότι η άρνηση του πολέμου πρέπει να συνοδεύεται από την άσκηση ενεργών ρόλων στην οικοδόμηση μιας παγκόσμιας ειρήνης, συμβάλλοντας, ιδίως, στην καλή λειτουργία των Ηνωμένων Εθνών και άλλων νόμιμων πολυμερών θεσμών στο πλαίσιο ενός οράματος πολυεπίπεδης διακυβέρνησης και συλλογικής ασφάλειας. Η νέα λογική της ουδετερότητας έγκειται επομένως στο ότι είναι λειτουργική για την επιβεβαίωση μιας διακυβέρνησης που είναι αποφασιστικά προσανατολισμένη στην ειρήνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα (Papisca, 2017, σελ. 397).

Σε παρόμοιο πλαίσιο κινείται και η διαπίστωση του Müller (2019, σελ. 13) ότι, ένας από τους λόγους για τους οποίους η ουδετερότητα στον 20ο αιώνα έγινε διαφορούμενη είναι η αντίφαση μεταξύ συλλογικής ασφάλειας και ουδετερότητας. Ενώ η ουδετερότητα προϋποθέτει αμεροληψία σε έναν πόλεμο, η συλλογική ασφάλεια εκφράζει την υποχρέωση του κράτους να εξασφαλίσει την ειρήνη με άλλα μέλη της διεθνούς κοινότητας, ακόμη και με τη χρήση βίαιων μέσων. Με τη συλλογική τους δράση, τα κράτη μέλη των διεθνών κοινοτήτων εγγυώνται μια ειρηνική παγκόσμια τάξη πραγμάτων. Τέλος, ο Dietrichsen (1996, σελ. 179) επισημαίνει ότι στη βάση των απαιτήσεων ασφαλείας που διαμορφώθηκαν στο τέλος του προηγούμενου αιώνα, τα μικρά ιδίως κράτη καλούνται να λάβουν ολοένα και πιο σημαντικές αποφάσεις σχετικά με τη φύση της οικονομικής και πολιτικής αλληλεπίδρασής τους με άλλα κράτη, ιδίως τα πιο δυνατά. Σε αυτό το πλαίσιο ενδεχομένως η έννοια ουδετερότητας να φαίνεται μάλλον παρωχημένη. Ιδίως υπό το ενδεχόμενο ενός πυρηνικού πολέμου κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, αρκετά κράτη

συνειδητοποίησαν ότι η ουδετερότητα ως πολιτική ίσως να μην είχε νόημα και κυρίως οφέλη για τους ουδέτερους. Ίσως η αλλαγή αυτή έναντι της πολιτικής της ουδετερότητας να οφείλεται και στην εξής διαπίστωση του Hagglof (1960, σελ. 167): «Το μεγάλο και προφανές μάθημα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, και ένα μάθημα που ενισχύθηκε πολλές φορές από τη μεταπολεμική ανάπτυξη των πυρηνικών όπλων, είναι, φυσικά, ότι ο κόσμος δεν μπορεί να συνεχίσει χωρίς μια Παγκόσμια Τάξη».

«Ο ηγέτης αποκτά κύρος με το να είναι είτε αληθινός φίλος είτε πραγματικός εχθρός. Δηλαδή παίρνει θέση, καθαρά, υπέρ της μιας ή της άλλης πλευράς. Αυτή η τακτική έχει πολύ περισσότερα πλεονεκτήματα από την απλή ουδετερότητα.»

Νικόλο Μακιαβέλι

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Agius, C., & Devine, K. (2011). 'Neutrality: A really dead concept?' A reprise. *Cooperation and Conflict*, 46(3), 265-284.
- Alexandris, A. (1982). Turkish policy towards Greece during the second world war and its impact on Greek-Turkish détente. *Balkan Studies*, 23(1), 157-197.
- Aydın, M. (2021). Turkish Foreign Policy in the Chaos of War, 1939-1945. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, doi: 10.1080/19448953.2021.1981687.
- Boissoneault, L. (2017). Was Vichy France a Puppet Government or a Willing Nazi Collaborator?. Ανακτήθηκε από: <https://www.smithsonianmag.com/history/vichy-government-france-world-war-ii-willingly-collaborated-nazis-180967160/>
- Çay, M. M. (2019). An Outline of Turkish Foreign Policy During the Years of WWII. Στο: Akman, O., Çay, M. M., Bozbayindir, F., & Tunç, E. (Eds.), *Social, Educational, Political, Economic and Other Developments Occurred in Turkey between the Years of 1938-1980* (σελ. 174-194). Ankara: ISRES Publishing.
- Deringil, S. (1982). The Preservation of Turkey's Neutrality during the Second World War: 1940. *Middle Eastern Studies*, 18(1), 30-52.
- Dietrichsen, P. (1996). The future of neutrality and the Dilemma of the small state. *South African Journal of International Affairs*, 4(2), 179-184.
- Dreyer, J., & Jesse, N. G. (2014). Swiss Neutrality Examined: Model, Exception or Both?. *Journal of Military and Strategic Studies*, 15(3), 60-83.
- Federal Palace East Wing (2004). Swiss neutrality. Ανακτήθηκε από: <https://www.eda.admin.ch/dam/eda/en/documents/aussenpolitik/voelkerrecht/Swiss%20neutrality.pdf>
- Ferro, L., & Verlinden, N. (2018). Neutrality During Armed Conflicts: A Coherent Approach to Third-State Support for Warring Parties. *Chinese Journal of International Law*, 2018, 15-43.

- Fischer, T., & Möckli, D. (2016). The Limits of Compensation: Swiss Neutrality Policy in the Cold War. *Journal of Cold War Studies*, 18(4), 12-35.
- Fischer, T., Aunesluoma, J., & Makko, A. (2017). Neutrality and Nonalignment in World Politics during the Cold War. *Journal of Cold War Studies*, 18(4), 4-11.
- Forsythe, D. (2001). New issues in refugee research. UNHCR's mandate: the politics of being non-political. Ανακτήθηκε από: <https://www.unhcr.org/3ae6a0d08.pdf>
- Gayer, G. (2013). Political Neutrality in Europe during World War II. Ανακτήθηκε από: <https://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1127&context=socssp>
- Golson, E. (2019). The economics of neutrality in World War II. Ανακτήθηκε από: <https://voxeu.org/article/economics-neutrality-world-war-ii>
- Güçlü, Y. (2003). Turco-British relations on the eve of the Second World War. *Middle Eastern Studies*, 39(4), 159-205.
- Hagglof, G. (1960). A Test of Neutrality: Sweden in the Second World War. *International Affairs*, 36(2), 153-167.
- Harroff-Tavel, M. (1989). Neutrality and Impartiality-*The importance of these principles for the International Red Cross and Red Crescent Movement and the difficulties involved in applying them*. *International Review of the Red Cross*, 12, 536-552.
- Jeannesson, S. (2020). The International Hague Conferences of 1899 and 1907. Encyclopédie d'histoire numérique de l' Europe. Ανακτήθηκε από: <https://ehne.fr/en/node/12230>
- Lambauer, B. (2020). Collaboration in Europe, 1939-1945. Encyclopédie d'histoire numérique de l' Europe. Ανακτήθηκε από: <https://ehne.fr/en/node/12220>
- Ławniczak, S. (2018). From a Safe Distance - Swedish Portrayal of World War II. Astrid Lindgren: Krigsdagböcker 1939-1945. *Nauki Humanistyczne*, 23(4), 109-119.
- Levine, P. A. (2011). Swedish neutrality during the Second World War: tactical success or moral compromise?. Ανακτήθηκε από:

<https://www.cambridge.org/core/books/abs/european-neutrals-and-non-belligerents-during-the-second-world-war/swedish-neutrality-during-the-second-world-war-tactical-success-or-moral-compromise/89F18218D346E4BA7EA7CE4E02E4D57B>

Marquina, A. (1998). The Spanish Neutrality during the Second World War. *American University International Law Review*, 14(1), 171-184.

Müller, L. (2019). *Neutrality in world history*. New York: Routledge.

Mueller, W. (2011). Two Differing Concepts of Neutrality. Στο: *A Good Example of Peaceful Coexistence?: The Soviet Union, Austria, and Neutrality, 1955-1991* (σελ. 41–76). Austrian Academy of Sciences Press.

Neuhold, H. (1982). Permanent Neutrality in Contemporary International Relations: A Comparative Perspective. *Irish Studies in International Affairs*, 1(3), 13-26.

Ogley, R. (1970). *The Theory and Practice of Neutrality in the Twentieth Century*. New York: Barnes & Noble.

Packard, Jerrold Michael, "The European neutrals in World War II" (1989). Dissertations and Theses. Paper 3984. Ανακτήθηκε από: https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4991&context=open_access_etds

Papisca A. (2017). Active Neutrality with the New International Law. Reflections from a Politics of Law Perspective. *Peace Human Rights Governance*, 1(3), 395-404.

Pashakhanlou, A. H. & Berenskötter, F. (2021). Friends in war: Sweden between solidarity and self-help, 1939-1945. *Cooperation and Conflict*, 56(1), 83-100.

Peral, G. A. (2018). 'One does not take sides in these neutral latitudes': Myles na gCopaleen and The Emergency. *International Journal of English Studies*, 18(1), 1-16.

Petropoulos, J. (1997). Co-Opting Nazi Germany: Neutrality in Europe During World War II. Ανακτήθηκε από: <https://www.adl.org/news/op-ed/neutrality-in-europe-world-war-ii>

- Pfeifenberg, W. (2018). The role of neutrality in international politics. Στο: C. Boasson & M. Nurock (Eds.), *The changing international community: Some problems of its laws, structures, peace research and the Middle East Conflict. Essays in honour of Marion Mushkat* (σελ. 99-108). Boston: De Gruyter Mouton.
- Preston, P. (1992). Franco and Hitler: The Myth of Hendaye 1940. *Contemporary European History*, 1(1), 1–16.
- Rubin, A. P. (1988). The Concept of Neutrality in International Law. *Denver Journal of International Law and Policy*, 16(2-3), 353-375.
- Schnakenbourg, E. (2020). Neutrality: the hope of living in peace amid war. Encyclopédie d'histoire numérique de l'Europe. Ανακτήθηκε από: <https://ehne.fr/en/node/12410>
- Stanton, S. (2013). The Myth of Spanish Neutrality: U.S. Foreign Relations With Spain 1939-1941. Ανακτήθηκε από: <https://www.drake.edu/media/departments/offices/dussj/2013-2011/documents/SpanishNeutralityStanton.pdf>
- U.S. Department of State (n.d.). Note on Neutrality. Ανακτήθηκε από: https://1997-2001.state.gov/regions/eur/rpt_9806_ng_neutrality.pdf
- Vagts, D. F. (1997). Editorial comment. Switzerland, international law and World War II. *The American Journal Of International Law*, 91, 466-475.
- Wahlbäck, K. (1998). Neutrality and Morality: The Swedish Experience. *American University International Law Review*, 14(1), 103-121.
- Weber, G. Frank (1979) *The Evasive Neutral*. Μετάφραση Εύη Νάντσου: Ο επιτήδειος Ουδέτερος (1983) Εκδ. ΘΕΤΙΑΗ
- Wylie, N. (2002). Victims or actors? European neutrals and non-belligerents, 1939-1945. Στο: Wylie, N. (Ed.), *European Neutrals and Non Belligerents During the Second World War* (σελ. 1-28). Cambridge: Cambridge University Press.
- Νικολούδης Γεώργιος: Η Σουηδία κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο - Ένας επιτήδειος ουδέτερος - Sweden during World War II, an evasive neutral Ανακτήθηκε από:

https://www.academia.edu/32707722/Γεώργιος_Νικολούδης_Η_Σουηδία_κατά_τ_ον_Β_Παγκόσμιο_Πόλεμο_-_Ένας_επιτήδειος_ουδέτερος